

ARCHIVNÍ ČASOPIS

2

ROČNÍK 73

ROK 2023

OBSAH

ČLÁNKY

- Iryna Tiurmenko – Liudmyla Bozhuk – Yurii Smolnikov:** Ukrajinské archivnictví během rusko-ukrajinské války: výzvy a hledání východisek z krizové situace (2022) 125
- Karel Řeháček:** K vývoji meziválečného slovenského archivnictví 152
- Lenka Vrchotová:** Banky jako mecenáši archivnictví 166

DISKUSE

- Karel Řeháček:** 874 let práce konzervátorů a restaurátorů Státního oblastního archivu v Plzni 180

ZPRÁVY

- Martin Nekola:** Americký fond pro československé uprchlíky ve světle archivních pramenů 183
- Jiří Cukr:** Kde se narodil Emil Hácha? 193
- Martin Rechterik:** Zpráva o průběhu a obsahu DLM Forum Geoforum Prague 2022 198
- Martin Rechterik:** Zpráva o zahraniční pracovní cestě do Dánského národního archivu 202

OSOBNÍ ZPRÁVY

- Jiří Novotný – Jiří Šouša:** Významné životní výročí skromné archivářky českého textilu a historičky Ludmily Štěpánové 210
- Hana Štěpánová Seichterová:** Vzpomínka na Stanislavu Kovářovou 214

LITERATURA

- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistica*, Tom XXIX. 2022. 215
- Michal Wanner:** Halina Dudała, *Instrukcje różnych urzędów zakonnych. XVII – wieczna instrukcja organizacji klasztoru karmelitanek bosych, Edycja źródłowa wraz z komentarzem* 216
- Nikola Poláková:** Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejni kabinety pomocných věd historických III.* . 217
- Michal Wanner:** *Biografický slovník slovenských archivárov* 220
- Michal Wanner:** Adam Perłakowski – Dariusz Rolnik – Filip Wolański (eds.), *Konfederacje staro-polskie: Między obowiązkami przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI-XVII w.* 221

- AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA** 224

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopií, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

- Iryna Tiurmenko – Liudmyla Bozhuk – Yurii Smolnikov:** Ukrainische Archive im Russisch-Ukrainischen Krieg: Herausforderungen und Suche nach Auswegen aus der Krise (2022). 125
- Karel Řeháček:** Zur Entwicklung des slowakischen Archivwesens in der Zwischenkriegszeit 152
- Lenka Vrchotová:** Banken als Mäzene des Archivwesens 166

DISKUSSION

- Karel Řeháček:** 874 Jahre Arbeiten der Konservatoren und Restauratoren des Staatlichen Gebietsarchivs Pilsen 180

NACHRICHTEN

- Martin Nekola:** Der Amerikanische Fonds für tschechoslowakische Flüchtlinge im Licht von Archivquellen 183
- Jiří Cukr:** Wo wurde Emil Hácha geboren? 193
- Martin Rechterik:** Bericht über den Ablauf und Inhalt des DLM-Forums Geoforum Prag 2022 ... 198
- Martin Rechterik:** Bericht über die Auslandsdienstreise ins Dänische Nationalarchiv 202

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Jiří Novotný – Jiří Šouša:** Bedeutendes Lebensjubiläum der bescheidenen tschechischen Textilarchivarin und Historikerin Ludmila Štěpánová 210
- Hana Štěpánová Seichterová:** Erinnerung an Stanislava Kovářová 214

LITERATUR

- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistica*, Tom XXIX, 2022. 215
- Michal Wanner:** Halina Dudała, *Instrukcje różnych urzędów zakonnych. XVII – wieczna instrukcja organizacji klasztoru karmelitanek bosych, Edycja źródłowa wraz z komentarzem* 216
- Nikola Poláková:** Karel Maráz (Hrsg.), *Mikulover [Nikolsburger] Kollegkabinette der historischen Hilfswissenschaften III. (Mikulovské kolejni kabinety pomocných věd historických III.)* ... 217
- Michal Wanner:** *Biografický slovník slovenských archivárov [Biographisches Wörterbuch slowakischer Archivare.]* 220
- Michal Wanner:** Adam Perłakowski – Dariusz Rolnik – Filip Wolański (eds.), *Konfederacje staropolskie: Między obowiązkami przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI-XVII w. [Altpolnische Konföderationen: zwischen Pflichten, Privilegien und dem Recht der Republik Polen im 16.-17. Jahrhundert.]* 221

- AUTOREN DIESER NUMMER** 224

CONTENTS

ARTICLES

- Iryna Tiurmenko – Liudmyla Bozhuk – Yurii Smolnikov:** Ukrainian Archives in the Russian-Ukrainian War: Challenges and Search for Ways Out of the Crisis (2022) 125
- Karel Řeháček:** On the Development of Inter-War Slovak Archives 152
- Lenka Vrchotová:** Banks as Patrons of Archives 166

DISCUSSION

- Karel Řeháček:** 874 Years of Work of the Conservators and Restorers at the State Regional Archives in Plzeň 180

REPORTS

- Martin Nekola:** The American Fund for Czechoslovak Refugees in the Light of Archival sources . 183
- Jiří Cukr:** Where was Emil Hácha Born? 193
- Martin Rechterik:** Report on the DLM Forum Geoforum Prague 2022 198
- Martin Rechterik:** Report on a Foreign Visit to the Danish National Archives 202

INDIVIDUAL REPORTS

- Jiří Novotný – Jiří Šouša:** Significant Life Anniversary of Ludmila Štěpánová, a Historian and Modest Archivist of Czech Textiles 210
- Hana Štěpánová Seichterová:** In memory of Stanislava Kovářová 214

BOOK REVIEWS

- Michal Wanner:** *Miscellanea Historico-Archivistica*, Tom XXIX. 2022. 215
- Michal Wanner:** Halina Dudala, *Instrukcje różnych urzędów zakonnych. XVII – wieczna instrukcja organizacji klasztoru karmelitanek bosych, Edycja źródłowa wraz z komentarzem* 216
- Nikola Poláková:** Karel Maráz (ed.), *Mikulov College Cabinets of Auxiliary Sciences of History III*. 217
- Michal Wanner:** *Biografický slovník slovenských archivárov. [Biographical Dictionary of Slovak Archivists.]* 220
- Michal Wanner:** Adam Pełakowski – Dariusz Rolnik – Filip Wolański (eds.), *Konfederacje staropolskie: Między obowiązkami przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI-XVII w. [Old Polish Confederations: between Duties, Privileges and the Law of the Republic of Poland in the 16th-17th Centuries.]* 221

- THIS ISSUE'S WRITERS** 224

ČLÁNKY   ARTIKEL   ARTICLES

Iryna Tiurmenko – Liudmyla Bozhuk – Yurii Smolnikov

UKRAJINSKÉ ARCHIVNICTVÍ BĚHEM RUSKO-UKRAJINSKÉ VÁLKY: VÝZVY A HLEDÁNÍ VÝCHO- DISEK Z KRIZOVÉ SITUACE (2022)

Článek se zabývá činností ukrajinských archivních institucí během probíhající ruské vojenské agrese proti Ukrajině. Přestože byl v předvečer vpádu ruských vojsk na území Ukrajiny vypracován preventivní plán, v činnosti archivních institucí nastal v prvních dnech války jistý chaos a zmatek, který byl do určité míry způsoben jak složitou situací na frontě i v celé zemi obecně, tak i zničením archivních prostor a sbírek a ztrátou pracovních sil. Na začátku března 2022 však již byly stanoveny hlavní oblasti archivní činnosti: organizace ochrany zaměstnanců, evakuace fondů do bezpečnějších lokací, digitalizace a publikace dokumentů, restaurování poškozených dokumentů, sestavování rejstříků poškozeného majetku, dokumentace válečných zločinů spáchaných ruskými agresory, šíření informací o zločinech agresorského státu v oblasti kultury a rozvoj vnitřních a vnějších partnerství. Ukázalo se, že zejména pomoc partnerů z Evropské unie, Velké Británie a Japonska významně přispěla k řešení naléhavé otázky zachování historického a kulturního dědictví Ukrajiny.

Klíčová slova: ukrajinské archivy – ruská vojenská agrese proti Ukrajině – archivy a válka – evakuace dokumentů – digitalizace – dokumentace ruských válečných zločinů – ochrana historického a kulturního dědictví

Překlad Artlingua, a. s.

INTRODUCTION

In 2022 (February 24), Ukraine faced new serious challenges caused by a full-scale war launched by Russia against Ukraine. It should be noted that Ukraine has been in a state of positional war since March 2014, when Russia first occupied Crimea, and later unleashed a hybrid war in the east of Ukraine, which led to the loss of a significant number of documents of the National Archive Fund (hereinafter - NAF of Ukraine) in the temporarily occupied territories in the Autonomous Republic of Crimea and in the Donetsk and Luhansk regions. Thus, 1.6 million archival files were lost in the State Archives of the Autonomous Republic of Crimea, and about 3.3 million files were lost in the state archives of the Donetsk

and Luhansk regions [45, p. 6]. Then it was possible to save only a small part of the documents, which were stored in electronic format in the State Archive of the Donetsk region.

In 2022, the war destroyed the archives in the Donetsk and Luhansk regions for the second time. It was not possible to fully evacuate the documentary fund in the State Archive of the Kherson region, to which Ukrainian archivists lost access on July 24, 2022. After the liberation of Kherson, the crimes of the occupiers were documented: the archive building itself was damaged, safes were broken, all cabinets were overturned, all system units and hard drives from computers were ripped out, even pens and notebooks were stolen, and one of the buildings was mined. The archival fund suffered the greatest losses. The occupiers stole the most valuable documents of the 18th and 19th centuries. At the same time, thanks to the professionalism, vigilance and courage of the Kherson archivists, they managed to save 60 of the most valuable documents of the 18th century [52].

Archives of territorial communities of Kyiv, Kharkiv and Chernihiv regions suffered no less destruction. In the first days of the war (February 25, 2022), a massive bombardment destroyed the premises of the archive department of the Security Service of Ukraine in Chernihiv, and with it a unique documentary fund [54].

Note that such barbaric destruction is taking place in the 21st century, when it would seem that the world understood all the terrible consequences of wars and military conflicts of the past 20th century. The destruction of cultural values should be prevented by the system of their protection developed in the articles of the Hague Convention on the Protection of Cultural Values in the Event of Armed Conflict (1956), the Second Protocol to the Hague Convention on the Protection of Cultural Values in the Event of Armed Conflict (1999), the Convention on the Protection of World Cultural and Natural Heritage (1972), the Rome Statute of the International Criminal Court (1998), etc. However, the destruction/relocation/stealing of cultural heritage in Ukraine by the Russian aggressors showed the aggressor country's disregard for international law and basically crossed out the international principles laid down in the regulatory and legal agreements developed by the world community to preserve historical and cultural heritage during armed conflicts and confrontations.

Ukraine, which joined international agreements and has been in a state of hybrid warfare with the Russian Federation since 2014, adopted a law "On the Legal Regime of Martial Law" (2015) [40], and developed a legislative framework regulating the procedure for emergency situations, including war. Back on October 30, 2013, the Cabinet of Ministers of Ukraine (hereinafter - CMU) approved the decree "On Approval of the Procedure for Evacuation in the Event of a Threat of Armed Conflict or Emergencies". The paragraphs of this order were supplemented by the corresponding resolutions of the Cabinet of Ministers of 30.11.2016, 12.08.2020, 23.08.2022 and included "The list of material and cultural values

requiring evacuation in case of the threat of armed conflicts (from areas of possible combat actions to safe areas)" [36]. In particular, documents of the National Archival Fund, other archival documents stored in archival institutions, and accounting documentation for them; documents of the Documentation Insurance Fund of Ukraine, the insurance fund of documents of the National Archival Fund and accounting documentation for it; technological equipment of central state archival institutions and storage bases of the Documentation Insurance Fund of Ukraine [28] were subject to evacuation.

Specific measures regarding the evacuation of documents were defined in the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 17, 2019 "On the approval of the Procedure for ensuring the evacuation, storage and destruction of documents in the conditions of a special period". The order provided for several stages of work with documents that were to be evacuated, namely: 1) the procedure for preparing documents for evacuation, their storage or destruction in the conditions of a special period; 2) registration and acceptance and transfer of documents for permanent storage to state archives (archive departments). Each institution had to determine the lists of files that were transferred to the state archives for storage or were taken to evacuation places or were to be destroyed; lists of employees responsible for the organization and implementation of measures for the preparation and transfer of files; procedures for transporting files; procedures for ensuring the protection of documents during transportation; and procedures for taking documents to places of evacuation in order of priority. The documents of the National Archive Fund were to be handed over for safekeeping in the first place. These are documents of state authorities and local self-government, documents on personnel issues, registration and control files for documents; reference apparatus (descriptions, card files, indexes), accounting forms, which are required for forming a list of destroyed physical carriers of classified information [35].

Corresponding changes were made to the order of the Ministry of Justice of Ukraine "On Approval of the Rules of Operation of Archival Institutions of Ukraine" [37]. In particular, it referred to the "prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, the armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine" [33]. In general, with the beginning of the Russian aggression, all archival institutions continued to provide information services to citizens in accordance with their requests in a remote mode, except for those archival institutions that were located in temporarily occupied territories and in places of active combat operations [40].

Despite the developed plans of action in case of large-scale military aggression, the beginning of the war still brought chaos to the work of archives. This was caused by a number of problems, among which there was a lack of necessary funds and technical support for large-scale digitization of documents, a lack of material and technical resources to protect the most valuable documents from fire, damage

and destruction. Also, the issues of storing documents in safe places, in particular, in cloud services, were not fully resolved. However, the situation changed already in March-April 2022. Targeted work on implementation of the action plan for preservation of archival funds at the level of central, regional, branch archives and archives of territorial communities began. The assistance of foreign partners accelerated these processes. Consequently, under the conditions of the Russian-Ukrainian war all institutions and organizations, both public and private, including archives, had to quickly transform their activities in accordance with the conditions of wartime.

Liberation of the territories of Ukraine will reveal new and new facts of destruction/relocation/theft of documentary values in the temporarily occupied territories and territories subjected to massive bombing. Therefore, issues related to the preservation of cultural heritage during the war are relevant both in terms of scientific and practical understanding of the problem to further protect cultural values from destruction and damage not only in the Ukrainian, but also in the global context.

HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

A significant number of works devoted to the history of wars have accumulated in the scientific literature. In this context, the history of the First and Second World Wars is considered in scientific works in various aspects: from the analysis of strategic and front-line military operations, the occupation regime, the resistance movement, to the socio-political attitudes of the population, its economic, social, religious, cultural and, in general, everyday life in the occupied and later liberated territories of Ukraine.

Scholars paid considerable attention to the issues of loss of cultural values, which were caused in different ways by both the Nazi and Soviet regimes. In particular, a number of works are devoted to the loss of archival funds during the Second World War and the state of archives in the occupied territory of Ukraine [10; 11; 21]; the policy of the occupation authorities, the removal/relocation/theft of cultural values, the return and restitution of cultural heritage [14; 15; 43]; the work of archival institutions during the Second World War [30].

In this context, the monographic study of S. Kot deserves attention [26], which summarizes and complements the previous research on the mechanisms of loss of cultural values and the procedure for their return. The researcher proved that Ukraine had a significant cultural potential, both quantitatively and qualitatively, before the beginning of the Second World War. S. Kot highlighted the ways of loss of cultural property during the Second World War on the territory of Ukraine, which is important for understanding the Russian policy regarding the Ukrainian cultural property in the context of Russian military aggression today.

Among the methods that led to the loss of archival funds, S. Kot cited the

following: the export of documents to the eastern regions of the USSR, which was accompanied by their mass destruction; the loss of documents as a result of bombings and irresponsibility of state and party authorities; removal, theft and transfer of archival documents by the Nazi occupation authorities; looting caused by both the general chaos and the occupation authorities; removal of a significant set of archival documents by the Ukrainian emigration [26, pp. 560-562]. The researcher estimated that the total losses of the state archival fund in Ukraine amounted to 46 million cases, and according to other scientists, the losses amounted to 15,259 archival funds, 211 funds are considered partially lost, and 64.5 tons of unsorted documents were completely lost [26, p. 563].

Of interest is the policy of the Soviet authorities, which included not only the rules and procedures for the evacuation of documents or their destruction, but also the use of archives as a weapon to search for and identify persons to be deported to the rear, in particular those of German nationality; to search for spies, which included former employees of the tsarist administration, military and law enforcement agencies, and representatives of the administration and military of all Ukrainian nationalist governments of 1917-1921. For this purpose, special reference books were compiled on political parties, military, intelligence and law enforcement agencies in Ukraine in 1917-1921 and in Western Ukraine before 1939, and special funds were created. From 1941 the access to the archives was closed to the users in the reading rooms. Special access was granted only to certain categories of employees of the People's Commissariat for Internal Affairs (NKVS), military command, judicial and investigative authorities, archival institutions [30, pp. 99, 100, 106].

It is important to understand the destruction, theft, and transfer of archives to find out the reasons for such a policy. Sophie Coeuré emphasizes that, according to the etymology of the concept, "archives" are a symbol of sovereignty, instruments of management and information, and at the same time, they are knowledge and power. The researcher notes that the information of political and strategic nature collected by the archives is almost unexplored [7, pp. 26, 27-28] Analyzing world wars and military conflicts, Sophie Coeuré shows what she calls a "war of archives", where not only different power structures fight for the possession of archive information, but also where archives become passive participants in the legitimization of sovereignty and identity [7, p. 29]. The policy of barbaric destruction of archives looks irrational only at first glance, the researcher emphasizes. She says that the use of archives becomes one of the technologies for establishing power and ideology in the fight against external and internal enemies, as evidenced by the policies of the Nazi and Soviet regimes [7, p. 30-31]

Analyzing the state and prospects for the development of Ukrainian archival science during the period of Russian military aggression against Ukraine, Ya. Kalakura raises the problem of the "war of histories" and the "war of memories." In particular, the researcher points to the manipulation of archival narratives, which

Putin's regime uses to distort archival resources to legitimize and justify the war, prove the legality of the annexation of Crimea and the right to seize Ukrainian territories by force [22, p. 20]. In this context Ya. Kalakura notes the importance of consolidation of Ukrainian archivists, intensification of their activities in the protection of historical and cultural heritage, restructuring of archives in war conditions, further development of Ukrainian archival science [22, pp. 36-37].

Ukrainian researcher M. Palienko also emphasized the importance of archives "in view of their informational, administrative, operational, historical, cultural and scientific value" [41, pp. 33]. She analyzed the history of the development of Ukrainian archives in the 19th and 20th centuries, noting that during the Second World War, "the relocation and seizure of archives pursued... strategic, political and ideological goals", as evidenced by the tragic fate of the archives of the Ukrainian emigration [41, pp. 20]. No less tragic fate befell Ukrainian archives in 2022, when the Russian Federation launched a full-scale war against Ukraine, essentially repeating the mechanisms of loss of archival funds that existed during the Second World War. For example, M. Palienko points to the destruction of archives as a result of bombings, the seizure of archives by the occupation authorities and their relocation for the purpose of using confidential and secret information for conducting information wars, falsification of history, events and facts [41, pp. 29-30].

Currently, the accumulation of factual material regarding the activities of archival institutions and the losses suffered by Ukrainian archives during the Russian military aggression against Ukraine continues. A significant amount of information appears in the media, on the websites of state archives of Ukraine, in interviews and reports of the Head of the State Archive Service of Ukraine A. Khromov. But so far there are no coherent, generalizing works devoted to the activities of archival institutions of Ukraine during this period. This publication makes the first attempt to highlight the main activities of Ukrainian archives in order to overcome the crisis caused by the Russian military aggression and to preserve documentary heritage.

RESEARCH METHODS

The research methods are determined by the topic of the research, the conditions of information collection, its processing and verification. The principle of historicism allowed revealing the genetic continuity of the mechanisms of the extraction of cultural values in Ukraine, including archival ones, by the Nazi and Soviet regimes during World War II and by the Russian occupation troops during the years 2014-2022. The principle of objectivity made it possible to define a topic that needs to be studied and can be investigated based on the use of indisputable facts without a subjective approach to the assessment of certain events and facts. The method of system analysis contributed to a comprehensive approach to the study of the areas of activity of the archives of Ukraine during the Russian military

aggression in 2022. The method of comparison proved that authoritarian regimes use archives as a weapon in their political, ideological, strategic intentions to assert their power both inside and outside the state. The method of monitoring evaluation data helped to collect the necessary material for a generalized assessment of the activities of archival institutions during the Russian military aggression against Ukraine. The verification method was used to cross-check the data provided in the mass media with official information posted on the websites of state authorities, archival institutions, etc.

ACTIVITIES OF UKRAINIAN ARCHIVES DURING THE RUSSIAN MILITARY AGGRESSION: FINDING SOLUTIONS TO THE CRISIS

In the conditions of the Russian-Ukrainian war, all institutions of both the public and private sectors had to quickly orient themselves and develop a strategy for further activities. Ukrainian archival institutions were no exception. Their primary tasks in the extreme conditions of the war were: organizing the protection of their employees, evacuating funds to conditionally safe places in order to preserve the national historical and cultural heritage, developing an algorithm of actions to meet the information needs of users in conditions of limited physical access to archival information resources.

Archival information, concentrated in the documents of the National Archive Fund (hereinafter - NAF), which is stored in Ukrainian archives, is an invaluable source of the history and culture of Ukraine, it plays a particularly important role in the formation of national memory, the national identity of Ukrainians, the formation and establishment of a sovereign democratic state. Being at the intersection of the past, present and future, archives thus provide an opportunity today to control what the future will know about the past. Therefore, the mission of the archives of Ukraine is to preserve archival information resources, ensure equal opportunities and universal access to them [47].

At the beginning of 2022, there were 86 million NAF documents stored in archival institutions of Ukraine [4]. Carrying out their main function - mediation between the creators and consumers of retrospective documentary information - the archives of Ukraine in the conditions of the digital age and virtualization of communications are gradually shifting their emphasis to the presentation and distribution of digital archival information resources to meet the information needs of society and the state, the realization of constitutional rights, fundamental freedoms and legal interests of each person. Archives are becoming human-centric, and the issue of access to archival retrospective information and archival resources is a priority area of work of archival institutions [42].

The challenges of the digital age demanded new approaches from Ukrainian archives in providing equal opportunities and universal access to archival information, which is an important component of national information resources, Ukrainian

cultural heritage. Currently, electronic information resources of archives in the form of digitized documents are the most effective form of attracting huge amounts of documents contained in the funds of Ukrainian archival institutions into scientific circulation, providing the general public with retrospective documentary information. Digitization processes carried out by Ukrainian archives have become noticeable since 2016, and their intensification occurred in 2019-2020. The benefits of digitalization, which contributed to the optimization of all archival processes, the creation of a full-fledged digital space with its unlimited possibilities of remote online access to archival information resources, and the improvement of the quality of service for users of retrospective information, encourage archival institutions of Ukraine to continue to define the digitization of NAF documents as a priority area of their activities. [60, p. 449-451].

Transparency and openness of archives, digitization of documents and provision of online access to them, effective formation and preservation of the NAF, digitization of archival institutions - such plans for 2022 were outlined in the public report of the Head of the State Archives Service (hereinafter - Ukrderzharkhiv) A. Khromov on February 15, 2015. However, these plans were disrupted by the full-scale invasion of the Russian Federation (hereinafter - RF) into Ukraine, as a result of which the lives of Ukrainian citizens, Ukrainian statehood, and the historical and cultural heritage, concentrated in the documents of the NAF, were under threat. As the Ukrainian researcher M. Palienko notes, war and archives are a global problem and a great historical challenge. War destroys archives, destroys their resources, thereby trying to destroy historical memory itself; therefore, archives, like the state and society as a whole, must face these challenges [41, p.14]. Russia's war against Ukraine is, without a doubt, also a war for cultural and historical heritage. The destruction of national cultural heritage means the destruction of Ukrainian national memory as well, and becomes the basis for the aggressor's appropriation of our history, culture, and scientific achievements. An eloquent confirmation is the destruction by the Russian occupiers already in the first days of the war (February 25, 2022) of the archival department of the Security Service of Ukraine, which stored about 12,000 files of Ukrainians repressed in Soviet times, as well as documents of the special services, in particular, personal and agency files of the twentieth century [24]. Russia uses stolen or illegally appropriated Ukrainian archives in propaganda, in particular to justify the invasion of Ukraine, both in 2014 and 2022. Consequently, the State Archive Service, which is the central body implementing the state policy in the field of archives and records management, archives and employees of archival institutions are faced with the task of organizing work under martial law in Ukraine.

It is worth noting that the complexity of the tasks lies in the fact that the archival system of Ukraine unites a fairly significant number of state, private, labor archives, research institutes, and specialized institutions of the insurance fund. The network of archival institutions of Ukraine includes 2158 institutions. Currently,

Ukrderzharkhiv includes 7 central state archives, 3 central state archival institutions, 8 special institutions of the documentation insurance fund, the Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Keeping, the Research, Design and Technological Institute of Macrography, 13 branch archives, 24 state regional archives, state archives of Kyiv and Sevastopol, 476 archival departments (sectors) of regional state administrations, 138 archival departments (sectors) of city councils, 1,472 labor archives and 19 archival institutions. The number of full-time employees in such a significant number of archival institutions of Ukraine as of January 1, 2020 was 3,884 [31].

Given the territorial dispersion of the network of archival institutions throughout Ukraine and the large number of its employees, under the conditions of war and martial law, Ukrderzharkhiv needed to respond promptly and organize the work of archival institutions in such a way as to minimize all risks. Cardinal changes were made in the plans of activities of the State Archive Service and archival institutions of Ukraine with the indication of priority No. 1 for 2023: "Ensuring the preservation and formation of the National Archive Fund as the basis for the protection of the national heritage under martial law" [42].

Already in the first weeks of the full-scale war, the leadership of Ukrderzharkhiv determined the priority tasks, to which the main efforts of the employees of archival institutions were directed:

- constant monitoring of the industry and documenting the events of war;
- point-to-point mutual support of colleagues (organization of remote work conditions, temporary accommodation for those who have left, etc.);
- relocation of individual collections to safer places, where possible;
- international interaction and support of partners regarding complete isolation of the aggressor country;
- development of mechanisms and signing of agreements for backup of digital copies of archival funds and reference apparatus;
- further implementation of online projects started by the state archives before the full-scale war;
- development of methodical recommendations, holding consultations on issues of record keeping and archival affairs under martial law;
- communication with the media, fellow archivists from other countries for the organization of international financial and technical support for the restoration, repair, reconstruction of the archival infrastructure of Ukraine [25].

The first concern was the evacuation of archival holdings that had fallen into the zone of military operations to safe places. Although, as the head of Ukrderzharkhiv, A. Khromov, noted in his interview on May 13, 2022, "the practice of war has shown that there are no safe regions in Ukraine", shelling hit every region, so the staff had to decide on the spot "when and what can be taken out", because, as practice has shown, "evacuation does not always save" [20]. Moreover, from the first days of the large-scale Russian aggression, service to users of NAF documents

was actually suspended, as the problem of protecting and preserving NAF documents in the conditions of almost simultaneous military operations in most of the country became especially important for archivists.

Since the beginning of the war, the fulfillment of requests of individuals and legal entities of the aggressor state and citizens of Belarus has been suspended. And already on April 18, 2022, the Ukrderzharkhiv made a decision and submitted information to the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine about the termination of any cooperation with the Federal Archive Agency of the Russian Federation. Currently, at the request of Ukrderzharkhiv, the requests of partners - archival organizations that cooperate with Ukrainian archival institutions, the International Council of Archives has stopped cooperation with all members of the International Council of Archives from Russia and Belarus until the signing of a peace agreement that will satisfy the demands of the government of Ukraine.

Based on the current situation and taking into account the requirements of wartime, the National Archives have been taken under the protection of the National Guard, as it is a matter of preserving the national cultural heritage. The state archives of the Donetsk and Luhansk regions, which operated in the territory controlled by Ukraine during 2014-2022, have been evacuated to safe places.

The leadership of Ukrderzharkhiv took into account the previous experience of 2014, when archival documents were actually lost in Crimea and the occupied Donbas, making great efforts to preserve the funds of the State Archives of Luhansk (hereinafter - DALO) and Donetsk (hereinafter - DADO) regions so that they would fall into the hands of the enemy. Under the leadership of the heads of the military administrations of Donetsk and Luhansk regions, the joint efforts of archivists and the military organized the evacuation of the archival funds of DALO (since 2014, it worked in the city of Severodonetsk) and DADO (since 2014, it worked in the city of Kostyantynivka) to safer regions of Ukraine. Emotional information about the complex operation to evacuate archival documents was published on DALO's Facebook page on May 3, 2022: "A lot of effort and resources were put into rescuing the documents; the military, the police, and volunteers were involved. The evacuation took place in rather difficult conditions: under heavy shelling, without light. For a moment it seemed that the implementation of this mission was impossible. Despite everything, we managed it together! We hope that the transfer of documents is a temporary measure and we believe in the Ukrainian Armed Forces, which will definitely return the temporarily occupied territories of the Luhansk region under the control of the Ukrainian authorities, which will also ensure the return of the cultural heritage of the Luhansk region - the documents of the National Archive Fund" [50; 62].

And yet, despite the protective measures implemented, during the 9 months of full-scale invasion and 9 years of the Russian Federation's war against Ukraine, Ukrainian archives suffered significant destruction, losing about 1% of the documents that were kept by the NAF before the start of the full-scale war. The State

Archive of the Kherson region suffered the greatest losses - about 30-40% of the available fund. Among the items taken away by the Russian occupiers are archival documents of the 16th - 19th centuries, in particular, all genealogy: metric books, population censuses, etc. According to the information received from the archivists in Kherson, the Russian invaders stole and removed to an unknown destination documents and office equipment from the archival departments of the courts, the city council, and the civil registry offices [13; 55]. And although Kherson is currently liberated by the troops of the Armed Forces of Ukraine, the city is still under constant artillery fire from the enemy, which forced the leadership of Ukrderzhakhiv to make a decision to take the surviving documents to safe places with their further digitization. It should be noted that during 2020-2021, the employees of the State Archive of the Kherson Region actively digitized archival resources, which makes it possible to provide users with digital copies of documents, the originals of which are temporarily lost, in the shortest possible time.

Undoubtedly, the seizure of archival documents that were, or currently remain, in the territories temporarily occupied by Russian troops, their removal to the Russian Federation carries the threat of losing a certain mass of NAF archival resources. Therefore, we agree with M. Palienko's statement that after the end of the war, this problem will have to be solved in the legal field through restitution procedures [41, p. 30]. As for the position of the leadership of Ukrderzharkhiv and Ukrainian archivists, it is uncompromising on this issue: "...after the victory, Ukraine will return all the documents that were taken away by Russia. This is the general mood of many European countries in the field of archives; there is not a single country in Central and Eastern Europe that does not have claims against Russia, which at one time looted their archives. It is obvious that even the State Archives Service of Ukraine will not sign any agreements on cooperation with the renewed Russian Federal Archives Agency without the condition of returning the archival documents that were stolen from Ukraine," said A. Khromov in his speech at the "Via Carpatia" forum on December 5 2022 [4].

It is very important in the conditions of war to constantly monitor the state of the archival industry and document the events of the war. From the first days of the large-scale invasion of Ukraine by Russian troops, Ukrainian archivists, fulfilling their professional and civic duty, on their own initiative began collecting materials (photos, newspapers/magazines, posters, drawings, memories of eyewitnesses, documentary materials on various media, etc.) for the establishment of documentary collections and archival funds, which in the future will be part of the NAF, about the heroic struggle of the Ukrainian people for freedom and independence against Russian aggression.

In order to establish at the regulatory and legal level the creation of new archival funds and collections on military subjects, the Ukrderzharkhiv initiated amendments to the Rules of Operation of Archival Institutions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated April 18, 2022 No. 1499/5

"On Amendments to rules of operation of archival institutions of Ukraine". The purpose of adopting the document is to bring its provisions into line with Article 1142 of the Criminal Code of Ukraine, according to which archivists, under the condition of personal safety, join the initiative to participate in the documentation of war events and the formation of archival collections in compliance with the requirements for preventing the unauthorized dissemination of information about the dispatch, movement of weapons, armaments and combat supplies to Ukraine, the movement, relocation or placement of the Armed Forces of Ukraine or other military formations formed in accordance with the laws of Ukraine [57].

Currently, all state archives of Ukraine publish on their resources documentary materials reflecting the events of the Russian-Ukrainian war. It should be noted that the relevant activity of Ukrainian archivists is a continuation of the work started back in 2014 with the beginning of the Russian military aggression and temporary occupation of part of the Ukrainian territory. Thus, already on March 17, 2022, the State Archives of Lviv Region launched a proactive documentation of the Russian-Ukrainian war. The presentation of the online exhibition "Documenting Military Events" on the archives' website on June 9, 2022, was a testament to the painstaking work done by Lviv archivists. [13].

In the conditions of martial law, the work on proactive documentation of the events and facts of the Russian-Ukrainian war was identified as one of the main priority areas for the development of archiving in the Kyiv region. On June 16, 2022 the State Archive of Kyiv Region (hereinafter – DAKO) together with the employees of the Pshenychnyi Central State Film and Photo Archive held a training "War Archives: Collect and Preserve" designed for the employees of archival institutions of the Kyiv region. Archivists of the region collected a significant array of information resources - textual documents on a paper basis, audiovisual materials that emotionally reflect the chronology of Russian aggression on the territory of Kyiv region, which required proper processing, preservation and disclosure to the general public [38].

Employees of the State Archive of Zaporizhzhia Region are launching the project "Zaporizhzhia: Nonfictional Stories of War. If You Have Something to Tell, Don't be Silent!" [53]. This area of work will continue to require meticulous daily attention of archivists, as the information accumulated in the documentary resources of Ukrainian archives is of significant historical, administrative, political, and military value.

In the conditions of military aggression, the main focus of the activities of archival institutions is undoubtedly aimed at ensuring the maximum preservation of archival funds. However, the restoration of damaged documents is an equally important area that requires the professional work of archivists. In order to maintain the appropriate level of qualification of restorers of state archives, a series of educational and practical training master classes was held at the State Document Storage Center of the National Archives Fund during May - June 2022 by the

relevant specialists of Ukrderzharkhiv. The training program included familiarization of the participants with the theoretical basics of conservation-restoration and bookbinding processing of documents, as well as restoration of information from a fading text [19]. The international cooperation of Ukrainian archivists in the direction of studying and implementing the best practices of archival institutions of the countries of the European Union continues. For example, during November 1–2, 2022, employees of the Central State Historical Archive (Kyiv) completed a short-term internship in the leading archival institutions of the Czech Republic. Ukrainian archivists had the opportunity not only to visit archival institutions of the Czech Republic, but also to familiarize themselves with the latest methods of document digitization, the conditions for storing digital copies and providing access to them, as well as the work of Czech specialists in the restoration and storage of document archival resources [44]. The archivists of the state archives of Chernivtsi (on the basis of the Budapest archive) and Odesa (on the basis of the National Archives of Finland) oblasts had the opportunity to meet and learn from the best experience of foreign colleagues [2; 18].

The war has exacerbated the problem of restoration of damaged documents and their preservation as an important national information resource. In this context, support and assistance from the international community at all levels is especially relevant for Ukrainian archives. In particular, according to the agreement between DAKO and the Federal Archives of Germany on the provision of charitable assistance, in August 2022, the archival institution was provided with the equipment necessary for scanning and digitizing archival documents (4 scanners, 10 laptops), as well as consumables for restoration work, acid-free paper cartons, powder fire extinguishers [6]. A comprehensive program of measures to provide financial assistance to the archives of the Kyiv region, which were located in the temporarily occupied territory or in the zone of active hostilities, was announced by the International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Zones - ALIRH Foundation (Switzerland). Along with the tasks of further digitalization of the archives of the Kyiv region, the purchase of specialized equipment for storing cartographic material and materials for the restoration of archival documents was also envisaged [29].

The successful cooperation of the Central State Historical Archive of the city of Lviv (TSDIAL) with the State Archives of North Rhine-Westphalia (Germany), the Piletsky Institute (Berlin) and the Ukrainian Church Community was the guarantee that the institution received 12 boxes of restoration materials. This made it possible for the archive staff to continue the restoration of metric books, city court books, documents of deaneries, to make cases and tubes for cartographic materials [9]. The active communication between Ukrainian archivists and international organizations resulted, among other things, in the free transfer of 8.5 thousand sheets of high-quality Japanese-made awagami restoration paper to the microfilming and restoration laboratory of TSDIAL, which is one of the oldest archives in Ukraine and

houses 328 unique NAF documents [16]. The archive continues to receive assistance from international organizations for better preservation of documents in wartime conditions. Thanks to the support of the Bavarian State Library in Munich, namely the Institute for Conservation and Restoration, whose task is to preserve the valuable written heritage, TSDIAL received 450 folders for old prints [49].

The understanding of the need and importance of accelerating the pace of digitization of NAF documents and making digital archival information resources public has intensified with the beginning of the large-scale Russian aggression. In the conditions of war, constant threats of destruction of archival buildings and loss of archival collections, and inability of users to get direct access to archival documents, digitization is the only optimal solution. This is the least that can be done to preserve the NAF and other tangible and intangible, historical and cultural values that constitute the national heritage. Solving such complex tasks in the conditions of war would be impossible without the support of the international archival community.

Today, the struggle for Ukrainian heritage on the cultural front takes place with the active support of Ukrainian archives by foreign partners. The openness of Ukrainian archives, the readiness to cooperate with both Ukrainian and foreign institutions - archival, library, museum, scientific, public international institutions - became a guarantee of the support of the Ukrainian people and the provision of concrete assistance to the archival industry of Ukraine. This assistance is provided in various forms: participation in the organization of shelter for Ukrainian citizens; providing grants and scholarships for Ukrainian students and scientists, involving them in joint work in foreign institutions; assistance with digitization of archival documents; allocating space in cloud storage on their servers for storing digital cultural heritage; allocation of the necessary material and technical means for the restoration and protection of archival heritage on the territory of Ukraine (computers, fireproof safes, acid-free packaging paper, special fire extinguishers, construction materials, etc.). Thus, already in March 2022, an agreement was reached with the National Archives of the United Kingdom on the temporary transfer of digital materials of the state archives of Ukraine to the cloud storage created by British colleagues for backup storage free of charge [51].

Thanks to the charitable help of fellow archivists, digital copies of archival documents and the reference apparatus of TSDIAL were backed up and uploaded to the cloud storage of Norwegian and German companies [46]. Currently, the archive is working on the implementation of the Program for digitization of archival information resources concluded with the international corporation Family-Search International and the company OSG Records Management for 2022-2025. Within the framework of the Program, it is planned to create more than 1 million copies of the most requested and relevant funds: documents from the oldest period (15th-18th centuries) – act books, materials of local self-government (magistrates and public governments) of cities and towns of Galicia; documents of a genealogi-

cal nature (first of all, metric books), funds of personal origin, which highlight various aspects of the socio-political and cultural life of the region.

In the conditions of martial law, Ukrderzharkhiv continues to be active in developing international cooperation with partners from other countries, primarily, member states of the European Union (hereinafter - EU). An example of an effective partnership is the mutually beneficial cooperation of Ukrzherzharkhiv with the Institute of Contemporary History of the Academy of Sciences of the Czech Republic, the archival department of the Ministry of Internal Affairs of the Czech Republic, the Institute for the Study of Totalitarian Regimes and the Security Services Archive of the Czech Republic. During the remote signing of the Memorandum on Cooperation, which took place on May 5, 2022, Miroslav Vanek, director of the Institute of Contemporary History of the Academy of Sciences of the Czech Republic, emphasized the support of Ukraine's territorial integrity in the face of large-scale aggression by the Russian Federation and the provision of necessary assistance to Ukrainian colleagues in the preservation of archival documents. It was also noted that one of the important areas of cooperation within the framework of the signed Memorandum is the digitization of archival resources of the NAF of Ukraine [59].

Cooperation at the level of separate archival and research institutions of Ukraine and the Czech Republic has intensified. Thus, on June 15, 2022, the Agreement on Cooperation was concluded between the Central State Archive of Public Associations of Ukraine and the Institute for the Study of Totalitarian Regimes of the Czech Republic. This is a continuation of an important Ukrainian-Czech project on researching the consequences of totalitarianism in the 20th century and digitizing documents containing information about repressed persons, including Czechoslovak citizens, which has been implemented since February 2020. The agreement provides for the digitization of archival criminal cases of the fund No. 263 "Collection of extrajudicial cases of rehabilitated persons" regarding citizens of Czech and Slovak nationality who lived on the territory of Ukraine and suffered repression [1].

In our opinion, a number of events held with the participation of the Head of Ukrderzharkhiv in 2022 were decisive in the activities of Ukrainian archivists and archival institutions in the direction of deepening cooperation and further harmonization of relations with national archives of the EU. In particular, these are: a consultative meeting with representatives of the European Archives Group (EAG) on May 17 [8]; participation in the extraordinary conference of EAG and the meeting of the European Bureau of National Archives (EBNA) - the organization of archivists of the European Union, where Ukraine was invited for the first time as a candidate for EU membership (August) [3]; participation in the work of the European colloquium in Krakow (Poland), the result of which was a preliminary agreement between Ukraine, Poland, Lithuania, Latvia and Estonia on the recognition of the documents of the Commonwealth of Nations as the common cultural

heritage of these countries, which must be legally enshrined in a corresponding five-party agreement [23]; an online consultation on December 21 with the executive director of the International Council of Archives, Carlos Serrano Vasquez, and the provision of 20 computers to Ukrainian archives to digitize archival materials [34] and others.

We cannot ignore the substantial assistance to Ukrainian cultural institutions affected by the hostilities in the preservation of museum collections and archival documents, which is constantly provided by the Berlin-Karlsborst Museum. The project "Let's help quickly and without unnecessary bureaucracy" was launched in July 2022. Currently, 48 cultural institutions throughout Ukraine have received assistance: museums, state archives, historical and cultural reserves, libraries, and research institutes. Among the institutions that have received aid is the State Archive of Kharkiv Region, whose building has suffered significant damage. With the help of the Berlin-Karlsborst Museum, priority measures were taken to protect the archive's premises during the winter period, and equipment was provided to digitize the archival holdings [5].

Despite the fact that large-scale military operations continue in Ukraine, the process of digitizing NAF documents does not stop. The direct presentation of digitized/electronic archival information resources is carried out through archive websites, which are a comprehensive electronic directory of an operational nature. Presentation of digital archival resources for a wide range of users is also carried out on archive pages in social networks. Activities of online information resources (web portal of Ukrderzhakhiv "Archives of Ukraine", websites of archival institutions), acceleration of digitization rate thanks to active interaction with partners - FamilySearch International Corporation, US Holocaust Memorial Museum, Yad Vashem (Israel), state archival services and scientific institutions of Poland, the Czech Republic, and Hungary, with which large-scale projects on the digitization of thematic complexes of documents of the NAF of Ukraine are being implemented, ensured the creation and operation of the Interarchival Search Portal [48]. The portal functions as a single window for 24/7 access to the digital resources of Ukrainian archives (as of December 25, 2022, there are 4 state archives, and from 2023, 3 more will be added) and allows all interested users to search for 1,000 documents in a single keyword field, which match this query. Today, the resource contains more than 2 million digital copies from the funds of state archives. In less than six months of operation (the online presentation of the project took place on May 11, 2022), it was visited by more than 100,000 users [17].

The information and search database "Ukrainian Martyrologist of the 20th Century", which contains information about victims of repressions in Ukraine in the 1920s and 1950s, is constantly updated with new digitized documents. By the end of December 2022, the database was replenished with cards for another 721 victims, including 80 new photo documents, and currently includes data on 103,562 victims of political repression [61].

Accelerating and increasing the pace of digitization of archival resources contributes to the replenishment of information and search databases of central and regional state archives. On the official page of the Ukrderzharkhiv web portal, the information digest of digital novelties of archival institutions is constantly updated. The column "News of digitization of documents by state archives: digest" is a monthly online selection of documents digitized by all state archives, which contains concise information about newly released digital copies of NAF documents, reference apparatus, descriptions, etc. [32]. Undoubtedly, digitalization in the archival sphere has contributed to the updating and information filling of the websites of Ukrainian archives, the expansion of their representation in social networks and media space, and modern Internet technologies have enabled wide and open access to their databases.

Archival institutions actively continue the implementation of the policy of accessibility and openness of archival cultural heritage for the general public, providing effective information services, which is extremely relevant in the conditions of limited direct access of users to documentary funds of archives. Therefore, on January 10, 2023, another rubric "Digitization of front-line archives" appeared on the Ukrderzharkhiv web portal. The information content of the database is the result of a joint project between Ukrderzharkhiv and the Holocaust Memorial Center, which provides for the digitization of documents related to the history of the Jewish and Ukrainian peoples of the late 19th and early 20th centuries. In the context of large-scale military operations in Ukraine, the digitization of documents from the state archives in the frontline and border regions with the aggressor state became the primary task of the project. Only during December 2022, almost 70,000 documents were created and presented in the online archive. Digitized archival documents contain basic and detailed information of a genealogical nature regarding the multinational population of Ukraine in the 20th century in Kyiv and Chernihiv regions [12].

No less relevant is the issue of preserving personnel potential, which was facilitated by the transfer of employees of archival institutions to remote work mode in order to ensure the safety of their lives. Due to the circumstances of the war, some archivists had to evacuate to other regions of Ukraine or go abroad and even needed psychological support. A third of the employees remained at their workplaces, most of whom still work remotely today, which put on the agenda the problem of attracting new people to work in the State Archives Service system. It is worth noting that employees of archival institutions who have moved to other regions of Ukraine, or even left abroad, continue to perform their professional duties remotely. In the conditions of large-scale aggression, the work of the state archives of Ukraine did not stop for a moment. In the period from February 24 to September 2022, archival institutions carried out online activities to fulfill the requests of legal entities and individuals. And already, from September 7, 2022, the process of resuming the work of reading rooms of state archives in regions far from hostilities

began. Archivists actively help the state and the Armed Forces of Ukraine, they have become participants in volunteer movements, organize specific assistance to Ukrainian soldiers and internally displaced persons. This includes the collection of funds, medicines, food products, the transfer of part of their monthly earnings to the needs of the Armed Forces of Ukraine, the purchase of military clothing for specific military units with the collected funds, the weaving of camouflage nets, the donation of blood to the wounded, and many other things that have become the norm in the daily work of employees of archival institutions [58; 27; 56].

With the aim of the coordinated work of archivists and the vital activities of archives, the implementation of effective measures for the preservation of documentary heritage in the conditions of armed aggression of the Russian Federation, the section "Work of archives in conditions of martial law" was launched on the web portal "Archives of Ukraine" [63]. The selection of information resources of the rubric is constantly updated taking into account the challenges facing archival institutions of Ukraine.

CONCLUSIONS

The war became a significant challenge for the unity of the archival community in the fight against the enemy not only on the battlefield, but also in the cultural sphere. Thus, Ukrainian archivists began their struggle for Ukrainian national memory. With the beginning of the Russian aggression on February 24, 2022, employees of the archival industry faced new challenges that required concrete answers and ways of action. In the conditions of full-scale military operations on almost the entire territory of Ukraine, Ukrainian archivists had to radically reorganize their activities. The extreme conditions of the war required coordinated and effective work, prompt response in times of great uncertainty and tension. Among the tasks that required a priority solution were: ensuring the preservation of archival documents, their restoration, resuming the activities of archives in the de-occupied territories, speeding up the pace of digitization of NAF documents.

Solving these extremely difficult tasks would be impossible without the active support of the broad international public in general, and the archival community in particular. In the conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the international cooperation of Ukrainian archivists is actively developing. Ukrderzharkhiv, as the central body responsible for state policy in the field of archives and record management, continued its activities in the direction of developing international cooperation with foreign partners, primarily EU member states. Undoubtedly, the openness of Ukrainian archives and the active communication policy of Ukrderzharkhiv contribute to further deepening of cooperation with national archives of foreign countries, access to participation in professional discussions, and bringing Ukrainian archival legislation closer to European standards.

On the other hand, the Russian-Ukrainian war gave a new impetus to the implementation of a number of international partnership projects aimed at accelerating the digitization of NAF documents. Thanks to the cooperation of the state archives of Ukraine with the world leader in digitization, FamilySearch International (USA), 10-15 thousand copies of archival documents are created daily. Thus, in the next 5-7 years, the archives plan to digitize the most requested documents related to genealogical research.

The war actualized the task of not only preserving, but also creating new archives. From the first days of the war, Ukrainian archivists, fulfilling their professional duty, began collecting and processing documents that highlight the events and facts of the Russian-Ukrainian war. In the future, on the basis of the collected materials, it is planned to create new archival funds and documentary collections as components of the NAF and ensure conditions for open access to the national cultural heritage.

REFERENCES

1. *A new Ukrainian-Czech archive digitization project was launched*. News, June 15, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 04.01.2023).
2. *An internship of Ukrainian archivists took place on the basis of the Budapest Archives*. News, October 13, 2022. Official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 28.12.2022).
3. *Anatolii Khromov presented Ukrainian archives for the first time at the conference of European archives EAG and EBNA*. News, August 25, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 03.01.2023).
4. *Anatolii Khromov took part in the "Via Carpatia" forum on preserving heritage in wartime conditions*. News, December 5, 2022. Official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 04.01.2023).
5. *Assistance to Ukrainian archivists: cooperation with the Berlin-Karlshorst Museum*. News, December 5, 2022. Official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 12.01.2023).
6. *Charitable assistance from the Federal Archives of Germany*. News, August 11, 2022. DAKO official website. URL: <https://dako.gov.ua/> (access date: 12.01.2023).
7. S. Cœuré, *Archives dans les guerres, guerres des archives aux XX et XXI siècles*. Pouvoire, 2015/2 (No. 153). R. 25–36. URL: <https://www.revue-po->

- uvoirs.fr/Archives-dans-les-guerres-guerres.html (access date: 22. 12. 2022).
8. *Consultative meeting with representatives of the European Archives Group (EAG)*. News, May 17, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 26.12.2022).
9. *Cooperation of the Central State Historical Archive of the city of Lviv (TSDIAL) with the State Archive of North Rhine-Westphalia (Germany)*. URL: <https://zahid.espresso.tv/golovniy-arkhiv-lvova-otrimav-dopomogu-z-nimechchini-dlya-restavratsii-dokumentiv> (access date: 04.01.2023).
10. I. Datskiy, *Ukraine's losses of historical and cultural values during the Second World War*: PhD dissertation abstract, Chernivtsi, 2001. 22 p. (access date: 16.12.2022).
11. I. Datskiy, V. Parkhomenko, *The fate of the Ukrainian SSR archives during the Second World War*. Ukrainian historical journal. 2019. No. 5. P. 59–68. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/179589/06-Datskiy.pdf?sequence=1> (access date: 14.12.2022).
12. *Digitization of front-line archives*. The official website of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 16.01.2023).
13. *Documenting military events. Online exhibitions of the State Archive of the Lviv Region*. URL: <https://archive.lviv.gov.ua/%d0%b2%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%ba%d0%b8-%d0%be%d0%bd-%d0%bb%d0%b0%d0%b9%d0%bd/> (access date: 28.12.2022).
14. M. Dubyk, *Archive work in occupied Ukraine (1941-1944)*: Ph.D. dissertation abstract, Kyiv, 1997. 22 p. (access date: 14.12.2022).
15. M. Dubyk, *To the history of archival activities of Nazi institutions in Ukraine during the occupation in 1941–1944: Regional Administration of Archives, Libraries and Museums at the Reichskommissariat of Ukraine. Returning the cultural property of Ukraine: problems, tasks, prospects*. Vol. 6. Kyiv, 1996. P.194–198 (access date: 14.12.2022).
16. *Free transfer of high-quality awagami restoration paper for the laboratory of microfilming and restoration of documents of TSDIAL*. News, December 22, 2022. Official page of TSDIAL on Facebook. URL: <https://www.facebook.com/TSDIAL/> (access date: 12.01.2023).
17. *Interarchival search portal: information and search resource*. The official website of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 15.01.2023).
18. *Internship of an archivist of Odesa in the National Archives of Finland*. News from October 20, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date:

04.01.2023).

19. *Internship of restorers of state archives of Ukraine took place*. News, May 19, June 28 and 30, 2022. The official Facebook page of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 28.12.2022).

20. *Interview of A. Khromov from May 13, 2022 on the Public Administration Reform portal*. URL: <https://par.in.ua/en/information/publications/85> (access date: 26.12.2022).

21. B. Ivanenko, *Archives of Ukraine during the Second World War: displacement, loss, return, compensation. Returning the cultural property of Ukraine: problems, tasks, prospects*. Vol. 6. Kyiv, 1996. P. 26–33 (access date: 16.12.2022).

22. Ya. Kalakura, *Ukrainian archival science in the challenges of war and digitization of information resources of archives*. Archives of Ukraine. 2022. Issue 4 (No. 333). P. 19–45. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/173> (access date: 16.01.2023).

23. A. Khromov, *Documents that were most interesting to the enemy were destroyed on the first day of the war*. Multimedia online platform. Local history, December 22, 2022. URL: <https://archives.gov.ua/ua/2022/12/22/%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8-%d1%8f%d0%ba%d1%96-%d0%b1%d1%83%d0%bb%d0%b8-%d0%bd%d0%b0%d0%b9%d1%86%d1%96%d0%ba%d0%b0%d0%b2%d1%96%d1%88%d0%b8%d0%bc%d0%b8-%d0%b4%d0%bb/> (access date: 14.01.2023).

24. A. Khromov, *The SBU archive with documents related to Soviet regime's repressions against Ukrainians was destroyed in Chernihiv region*. Ministry of Justice of Ukraine. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/anatolij-hromov-nachernigivschini-znischeno-arhiv-sbu-z-dokumentami-yaki-stosuvalisya-epresiyra-dyanskogo-rejimu-proti-ukraintsiv> (access date: 20.12.2022).

25. A. Khromov, *Ukrderzharkhiv continues to work in the conditions of war. A. Khromov's statement of March 17, 2022*. Official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 20.12.2022).

26. S. Kot, *Return and restitution of cultural values in the political and cultural life of Ukraine (20th - beginning of the 21st centuries)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, 2020. 1020 p. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0015551> (access date: 20.12.2022).

27. *Let's protect those who protect us*. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua> (access date: 26.12.2022).

28. *List of material and cultural values that require evacuation in the event of a threat of armed conflicts (from areas of possible hostilities to safe areas)*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 30, 2013. Current

version dated August 26, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text> (access date: 10. 12. 2022).

29. *Meeting with a representative from the International Alliance for the Protection of Heritage in Conflict Zones - ALIPH Foundation (Switzerland)*. News, July 12, 2022. DAKO official website. URL: <https://dako.gov.ua/> (access date: 12.01.2023).

30. I. Mishchak, *Archival institutions of Ukraine during the Great Patriotic War*. History of Ukraine: little-known names, events, facts. 2004. Issue 26. P. 98–108. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/12139> (access date: 09. 12. 2022).

31. *Network of archival institutions and special institutions of the documentation insurance fund*. Official website of the State Archive Service. URL: <https://archives.gov.ua/ua/%d0%b0%d1%80%d1%85%d1%96%d0%b2%d0%b8-%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d0%b8/> (access date: 18.01.2023).

32. *News of digitization of documents by state archives: digest*. The official website of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 16.01.2023).

33. *On amendments to the Rules of operation of archival institutions of Ukraine*. Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 22, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1321-22#n4> (access date: 26.12.2022).

34. *Online consultation on December 21, 2022 with Carlos Serrano Waxer, Executive Director of the International Council on Archives*. News, December 21, 2022. Official web portal of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 15.01.2023).

35. *On the approval of the Procedure for ensuring the evacuation, storage and destruction of documents in the conditions of a special period*. Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated October 17, 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1132-19#Text> (access date: 26.12.2022).

36. *On the approval of the Procedure for conducting evacuation in the event of a threat of emergency situations*. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 30, 2013. Current version dated August 26, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text> (access date: 23.12.2022).

37. *On the approval of the Rules for the work of archival institutions of Ukraine*. Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 04/08/2022. Current version dated November 11, 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13#Text> (access date: 23.12.2022).

38. *On the basis of the State Archive of the Kyiv Region a training session "War Archives: Collect and Preserve" was held for employees of archival institutions of the Kyiv region*. News, June 16, 2022. DAKO official website. URL: <https://dako.gov.ua/> (access date: 26.12.2022).

39. *On the legal regime of martial law. Law of Ukraine adopted on November 10, 2015. Current version dated September 29, 2022.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (access date: 23.12. 2022).
40. *On the work of archival institutions under martial law (March 22, 2022).* Official website of the State Archive Service of Ukraine: URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/6.-%D0%9B%D0%B8%D1%81%D1%82-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0% %B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D1%83-%D0%BF%D1%80%D0% BE-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D1%83-%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0% BD%D0%B8%D1%85-%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%B2-%D1%83%D0% %BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%97-%D0%B2%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0% BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%83.pdf> (date of application: (access date: 23. 12. 2022).
41. M. Palienko, *Ukrainian Archives, War and Preservation of National Identity.* Archives of Ukraine. 2022. No. 2. P.12–27. URL: <https://au.archives.gov.ua/index.php/au/article/view/142/105> (access date: 16.12.2022).
42. *Priorities of the State Archives Service.* Official website of the State Archive Service. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 26.12.2022).
43. T. Sebta, *Activities of the German archival offices in the General Governorate and the Reich Commissariat of Ukraine (1939–1945).* Sights: Archaeological yearbook. T. 9. Kyiv, 2008. P. 230–237 (access date: 16.12.2022).
44. *Short-term internship in the leading archival institutions of the Czech Republic.* News, November 8, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 26.12.2022).
45. V.A. Smolii, *Introduction. Cultural values of Crimea and Donbas in the conditions of war and occupation: Materials of the Round Table "Historical, cultural and scientific potential of the South and East of Ukraine in the conditions of occupation and military operations: threats, losses, prospects for preservation and restoration";* Kyiv, November 12, 2015. Kyiv, Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, 2016. 90 p. s. 6 URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7932-2/978-966-02-7932-2.pdf> (access date: 14.12.2022).
46. O. Stefanyk, *A modern archivist is a PR manager, an economist, a scanner, and an architect.* Lviv: Heritage Bureau, December 23, 2022. URL: <https://spadshchyna.lviv.ua/suchasnyj-arhivist-cze-i-piar-menedzher-i-ekonomist-i-skanuvalnyk-i-arhitektor-olesya-stefanyk/> (access date: 04.01.2023).
47. *Strategy for the development of archival affairs until 2025.* Official website of the State Archive Service. URL: <https://archives.gov.ua/ua/2020/09/21/%d1%81%d1%82%d1%80%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%b3%d1% %96%d1%8f-%d1%>

80%d0%be%d0%b7%d0%b2%d0%b8%d1%82%d0%ba%d1%83-%d0%b0%d1%80%d1 %85%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%be%d1%97-%d1%81%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b8-%d0 %b4/ (access date: 20.12.2022).

48. *Support and assistance of foreign partners.* The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua> (access date: 14.01.2023).

49. *Support from the Bavarian State Library in Munich, namely the Institute for Conservation and Restoration.* News, October 19, 2022. The official page of TSDIAL on Facebook. URL: <https://www.facebook.com/TSDIAL/> (access date: 26.12.2022).

50. *The archival heritage of Luhansk Region has been saved!* News, May 3, 2022. DALO's official Facebook page. URL: <https://www.facebook.com/archive.lg> (access date: 27.12.2022).

51. *The first agreement on backup storage of digital copies of documents of the NAF of Ukraine in the cloud storage of foreign partners.* News, March 25, 2022. Official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 26.12.2022).

52. *The Kherson archive compiles a list of funds that were taken away by the occupation authorities.* Public. News, December 3, 2022. URL: <https://suspilne.media/331062-v-hersonskomu-oblasnomu-arhivi-skladaut-spisok-fondiv-aki-vezla-okupacijna-vlada/> (access date: 28.01.22).

53. *The project "Zaporizhzhia: Nonfictional Stories of War. If You Have Something to Tell, Don't be Silent!"* News, September 5, 2022. Official website of the DAZO. URL: <http://archivzp.gov.ua/index.php/uk/> date of application: (access date: 26.12.2022).

54. *The occupiers destroyed the Archive of the Security Service of Ukraine in Chernihiv.* Region. History. 24/03/2022 (electronic edition). URL: <https://history.rayon.in.ua/news/500397-okupanti-znishchili-arkhiv-sluzhbi-bezpeki-ukraini-v-chernigovi> (access date: 30.12.2022).

55. *The Russians continue to destroy and loot Ukrainian archives.* News, November 01, 2022. Official website of the State Archives Service. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 14.01.2023).

56. *The Russian intimidation plan did not work.* News, October 25, 2022. The official page of the State Archives of the Rivne Region on Facebook. URL: <https://uk-ua.facebook.com/ArhivRivne/> (access date: 10.01.2023).

57. *The State Archives Service of Ukraine has initiated changes to the Rules of Operation of archival institutions of Ukraine.* News, April 21, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 26.12.2022).

58. *The State Archive of the Lviv Region actively supports the initiatives of the local authorities to help the Armed Forces of Ukraine.* Official website of the State Archive of the Lviv Region. URL: <https://archivelviv.gov.ua/> (access date: 28.12.2022).
59. *The State Archive Service of Ukraine under martial law continues its activities in the field of further development of international cooperation with partners of foreign countries, primarily EU member states.* News, May 5, 2022. The official page of the State Archive Service of Ukraine on Facebook. URL: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/> (access date: 26.12.2022).
60. I. Tiurmenko – L. Bozhuk – I. Struk – Y. Syerov, *Digital Documentary Collections of National Cultural Heritage on the Ukrainian Regional State Archives Websites.* In: Kryvinska, N., Greguš, M. (eds) *Developments in Information & Knowledge Management for Business Applications.* Studies in Systems, Decision and Control. 2022. vol 421. Springer, Cham. R. 449–470. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-97008-6_20 (access date: 20.12. 2022).
61. *Ukrainian martyrologist of the 20th century: information and search database.* The official website of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/um.php> (access date: 04.01.2023).
62. *We work with Ukraine in our hearts!* News, April 29, 2022. DADO's official Facebook page. URL: <https://www.facebook.com/arhive.dn/> (access date: 20.12.2022).
63. *Work of archives under martial law.* The official website of the State Archive Service of Ukraine. URL: <https://archives.gov.ua/ua/> (access date: 14.01.2023).

Fire in the building of the SBU Office in the Chernihiv region on February 25, 2022. Photo: Ihor Kulyk; Rayon. History (electronic edition), March 26, 2022. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/500397-okupanti-znishchili-arkhiv-sluzhbi-bezpeki-ukraini-v-chernigovi>

The building of the State Archive of the Kherson Region after the shelling of the city of Kherson by Russian troops on the night of February 3, 2023. Photo: official Facebook page of the State Archive of the Kherson Region, February 5: <https://www.facebook.com/Kherson.archives/>

Free transfer of high-quality awagami restoration paper for the laboratory of microfilming and restoration of documents of TSDIAL. Photo: official Facebook page of TSDIAL, December 22, 2022: <https://www.facebook.com/TSDIAL/>

A new Ukrainian-Czech archive digitization project was launched. Photo: official Facebook page of the State Archive Service of Ukraine, June 15, 2022: <https://ru-ru.facebook.com/archives.ua/>

Karel Řeháček

K VÝVOJI MEZIVÁLEČNÉHO SLOVENSKÉHO ARCHIVNICTVÍ

Úvod

Důvod ke vzniku toho článku byl prostý: pro potřeby připravované publikace o vývoji československého (českého) archivnictví, na níž česká archivní obec aktuálně pracuje,¹⁾ bylo při archivním výzkumu ve Slovenském národním archivu shromážděno více informací, než bude možné do publikace vzhledem k jejímu stránkovému limitu umístit. Byla by však škoda zcela rezignovat na jejich využití, jelikož se jedná o zajímavé a v českém prostředí prakticky neznámé skutečnosti, které je však možno komparovat s tuzemským vývojem v téže době.

Příspěvek se na základě archivního výzkumu fondů Zemský úřad Bratislava – Zemský archiv Bratislava, Ministr Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska a Referát Ministerstva školství a národní osvěty Bratislava, uložených ve Slovenském národním archivu, zabývá zejména problematikou péče o archivní a částečně i muzeální artefakty a jejich ochranu před odcizením či zničením na meziválečném Slovensku. Zároveň byly k výzkumu využity i archiválie vzniklé z činnosti Ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO), do jehož gesce bylo meziválečné československé archivnictví svěřeno, nacházející se v péči Národního archivu.

Je zřejmé, že se nejedná o celistvé zpracování dané problematiky, spíše o střípky, z nichž teprve v budoucnu půjde případně složit smysluplná mozaika. I přesto jde o zajímavé „jednotliviny“, které má podle mínění autora smysl v této materiálové podobě, získané primárně excerpcí archiválií slovenské provenience, publikovat.

Slovenské archivnictví v meziválečném období

Slovenské archivnictví bylo v roce 1918 centrálně neorganizované a roztržité, přestože se na území Slovenska nacházelo několik typů archivů spravujících bohaté historické dědictví. Existovaly zde rozsáhlé rodové archivy (např. Erdódy, Eszterházy, Pálffy, Zay), archivy župní, městské, církevní, kapitulních (tzv. hodnověrných

¹⁾ Projekt *Dějiny archivnictví/dějiny archivů* garantů Michala Wannera a Jana Kahudy má ve dvou svazcích reflektovat dějiny českého archivnictví a dějiny českých archivů. Výsledek by měl spatřit světlo světa ideálně v roce 2024 u příležitosti 70. výročí vydání první legislativní normy věnované archivnictví, vládního nařízení č. 29/1954 Sb.

míst; loca credibilia) a řada dalších. Hlavním problémem však bylo, že až do roku 1928 neexistovala centrální archivní instituce, která by archivnictví na Slovensku jakkoliv koordinovala.

V květnu 1919 došlo alespoň ke zřízení Státního inspektorátu archivů a knihoven pro Slovensko. Státním inspektorem byl jmenován po dohodě s ministrem Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska dekretem Ministerstva školství a národní osvěty v Praze z 12. května 1919 Václav Chaloupecký,²⁾ který byl podřízen přímo ministroví s plnou mocí pro správu Slovenska a sídlil v bratislavské Konventské ulici č. 1.³⁾ Jeho úkolem bylo přesvědčit se osobně o stavu veřejných archivů a knihoven na Slovensku, postarat se o jejich zabezpečení a připravit takovou organizaci těchto ústavů, aby vyhovovala vědeckým a správním potřebám.⁴⁾ V souvislosti s tím bylo nařízeno dočasné uzavření všech archivů a knihoven podléhajícím státní a veřejné správě, pouze ve výjimečných případech mohl Chaloupecký povolit v těchto institucích studium. Pro potřeby ostatních úřadů však instituce fungovaly i nadále. Chaloupeckému, který byl 29. prosince 1922 navíc jmenován i řádným profesorem československých dějin na Univerzitě Komenského v Bratislavě, nebyly podřízeny pouze veřejné ústavy, měl právo dozoru i nad těmi soukromými archivy a knihovnami, na nichž měla republika zájem. Nástrojem výkonu jeho povinností se staly státní subvence, které byly ústavům vypláceny pouze na základě dobrozdání Chaloupeckého. Ten se vyjadřoval rovněž k obsazování uvolněných míst v těchto ústavech.⁵⁾

Kromě inspekci župních, městských a kapitulních archivů se snažil i o systémové řešení problematiky celého slovenského archivnictví, kde největší potíž spatřoval v „*neorganickém uložení*“ archiválií a jejich roztržitosti po celé zemi a navíc v podmínkách, které „*nemohou vyhověti nejprimitivnějším požadavkům historického bádání, ať už se jedná o správní či vědecké otázky*“.⁶⁾ Navrhl proto reorganizaci slovenského archivnictví, kdy měly být především založeny tři státní archivy (Státní archiv pro Slovensko v Bratislavě a státní archivy v Banské Bystrici nebo Turčianském Svatém Martině a v Prešově nebo v Košicích), kam se měly soustředit v první řadě archiválie župních archivů a do Bratislavy navíc i archiválie vydané na

²⁾ Blíže k němu a jeho péči o slovenské archivnictví Michal Ducháček, *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin*. Praha 2014, 516 s., k tématu slovenského archivnictví po roce 1918 či archivní rozluky s Maďarskem zejména s. 103–124.

³⁾ Národní archiv (NA), Ministerstvo školství I, Praha (MŠ Praha), kart. 3230, dopis Státního inspektorátu archivů a knihoven pro Slovensko Školskému referátu ministra Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska (MPS) v Bratislavě z 2. 10. 1919.

⁴⁾ Alžbeta Güntherová-Mayerová, *O otázkách slovenského archivnictva*. Archivní časopis, 1952, 1, s. 16–17.

⁵⁾ Michal Kušík a kol., *Štátny ústredny archiv Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1983, s. 11.

⁶⁾ NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MŠANO v Praze z 28. 10. 1919.

Slovensko na základě mírových smluv s Maďarskem a Rakouskem.⁷⁾ K tomu však z mnoha důvodů nedošlo, i když snahy ze strany Chaloupeckého patrně byly, dokonce i poměrně rafinované: v souvislosti s připravovanou spisovou rozlukou s Maďarskem argumentoval v roce 1925 pro centralizaci slovenského archivnictví i tím, že „*Maďaři by nás přivedli vlastně do velkých rozpaků, kdyby našim požadavkům vyhověli, neboť bychom materiál z Pešti neměli kde uložit*“.⁸⁾

Ani to však k ničemu hmatatelnému nevedlo, a tak změna k lepšímu nastala až v roce 1928, kdy došlo v souvislosti s reformou politické správy v Československu ke vzniku Zemského (krajinského) úřadu v Bratislavě, jehož součástí se v září téhož roku stal i zemský (krajinský) archiv se sídlem tamtéž.⁹⁾ Nacházel se v budově bývalého župního domu v Bratislavě a měl pouze několik zaměstnanců, z nichž je třeba jmenovat především prvního ředitele Daniela Rapanta a jeho blízké spolupracovníky Branislava Varsika, Alexandra Húščavu či Petera Makoše.

Působnost archivu se vztahovala zejména na archiválie zrušených žup, kdy některé (zejména archiv Prešpurské a Komárenské župy) spravoval přímo, ostatní formálně převzaly nově zřízené okresní úřady a většinou zůstaly v dosavadních župních depotech pod správou archivářů-komisařů archivní a knihovní služby.¹⁰⁾ Do župních depotů byly ukládány rovněž přebírané archiválie velkostatků či rodové archivy. Ukládání archiválií v bývalých župních archivech však nebylo úplně koncepční, zejména v souvislosti s župní reorganizací v roce 1923 a se vznikem tzv. velkých žup, takže bylo běžné, že se župní archiválie vztahující se k jedné lokalitě vyskytovaly na více místech. Snahou nového archivu bylo tedy alespoň soustředit archiválie župních úřadů z let 1923–1928 do Bratislavy, což se postupně realizovalo.¹¹⁾ I poté však byla dohledací agenda složitá, neboť spisy vzniklé před rokem 1923 se dále nalézaly v původních župních archivních depotech.

Kromě péče o historické archivní fondy a sbírky měl archiv na starosti též registraturu zrušeného Ministerstva Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska a spisovou službu Zemského úřadu v Bratislavě, vyhledával archiválie pro úřední potřeby a vydával nejrůznější dobrozdání, např. v otázkách názvů měst a obcí. Posledně zmíněné problémy byly typické především pro období let 1938–1939 a souvisely hlavně se snahami o revize ahistorických názvů. Příkladem jednoho zpolitizovaného procesu byl kupř. návrh na přejmenování víken-

⁷⁾ NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 5. 12. 1919.

⁸⁾ NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MŠANO v Praze z 29. 8. 1925.

⁹⁾ Daniela Tvrdoňová, *Krajinský úřad v Bratislave – Krajinský archiv*, dílčí inventář. Bratislava 2021, s. 2.

¹⁰⁾ Slovenský národní archiv (SNA), Zemský úřad Bratislava – Zemský archiv Bratislava (ZÚ-ZA Bratislava), kart. 6, dopis ZÚ v Bratislavě Archivu ministerstva vnitra (AMV) v Praze ze 17. 6. 1937.

¹¹⁾ D. Tvrdoňová, *Krajinský úřad v Bratislave – Krajinský archiv*, dílčí inventář. Bratislava 2021, s. 2.

dové Tyršovy osady na Starý Hrad. Tuto změnu však archiváři nedoporučili s ohledem na možnou záměnu s nedalekou stejnojmennou historickou lokalitou, s níž však osada jinak nic společného neměla. Akceptovali však návrh ministerstva dopravy na Janošikovo, jelikož „*menovaná osada leží v oblasti, dle tradície veľmi úzko spjatej s menom Janošika*“.¹²⁾ Archiv podpořil rovněž změnu názvu města Bardejov, když usoudil, že historické doklady „*zreteľne napomáhajú tendenciu čisto slovenského Bardiov a nie českého Bardejov*“.¹³⁾ Meziválečné slovenské archivnictví rovněž řešilo problémy související s uložením archiválií a jejich správou a využíváním. Ze specifických úkolů je třeba zmínit zejména ukládání matrik, kdy prvopisy a matriční materiál měly být uloženy v ohnivzdorných skříních matričních úřadů a druhopisy z celého Slovenska byly soustředěny do matričního archivu Zemského úřadu v Bratislavě. Úřední agenda tak zahlcovala archiváře beze zbytku, takže archiv zcela rezignoval na jakékoliv zpřístupňování archiválií a z období let 1928–1939 neexistuje jediná archivní pomůcka.¹⁴⁾

Archiv byl součástí Zemského úřadu v Bratislavě a po jeho zániku byl koncem roku 1939 zrušen i on. Jeho agenda přešla na jeden z odborů nově vzniklého ministerstva vnitra a v archivních prostorech bývalého bratislavského župního domu byl zřízen Archiv ministerstva vnitra, který existoval do konce války.¹⁵⁾ Významní meziváleční představitelé zemského archivu se však na jeho činnosti již nepodíleli a vesměs přešli na Univerzitu Komenského v Bratislavě, kde se v pozici profesorů věnovali výuce historie a pomocných věd historických.¹⁶⁾

Péče o župní a městské archiválie a její problémy

Jak z předchozího textu vyplývá, byly snahy o systémové zabezpečení archiválií na Slovensku hned od počátku velmi komplikované, jak z lidských, tak z kapacitních důvodů. Již z prvních obhlídek archivů, které prováděl Chaloupecký v létě 1919, bylo zřejmé, že se nejedná o záležitost, která bude snadno a rychle řešitelná. Chaloupecký navštívil kupř. archivy měst Trenčína, Zvolena, Kremnice či Košic, župní archivy v Trenčíně a Košicích nebo kapitulní archiv v Nitře. V případě archivu města Trenčína konstatoval, že „*vzhľadom k celkovému nepořádku v miestnostech archivních nebylo možno archiv bližšie ohľadať*“.¹⁷⁾ V župním archivu

¹²⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 8, čj. 115/1939, dopis ZA v Bratislavě Ministerstvu vnitra (MV) v Bratislavě ze 7. 11. 1939.

¹³⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 8, čj. 121/1939, dopis ZA v Bratislavě MV v Bratislavě z 6. 11. 1939.

¹⁴⁾ M. Kušík a kol., *Štátny ústredny archív Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1983, s. 14.

¹⁵⁾ D. Tvrdoňová, *Krajinský úrad v Bratislave – Krajinský archív*, dílčí inventář. Bratislava 2021, s. 4.

¹⁶⁾ M. Kušík a kol., *Štátny ústredny archív Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava 1983, s. 14.

¹⁷⁾ NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 19. 8. 1919.

v Trenčíně rovněž kritizoval uložení archiválií, kdy uvedl, že „*místnosti v sklepení, tmavém, vlhkém zákoutí, kde uložena akta hníjí a plesnivějí, jsou naprosto nedostatečné*“.¹⁸⁾ Po prohlídce archivu města Zvolena sice s uspokojením hlásil, že starosta (měšťanosta) „*o staré památky naší minulosti jevil upřímný zájem*“, ovšem ani zde nemohl archiv prohlédnout, neboť klíče od starých kovaných truhlic, v nichž byly uloženy, odnesli během maďarského vpádu na Slovensko bolševici.¹⁹⁾ V případě župního archivu v Košicích, který naštěstí vyhrocenými politickými událostmi jara 1919 nijak výrazně neutrpěl, však nebyl spokojený s pořádkem v něm a napsal: „*Knihy jsou roztahány, akta po zemi a těžko tu postihnouti účelné spořádání a systém*“.²⁰⁾ Naopak archivy měst Kremnice²¹⁾ a Košice²²⁾ shledal úplně v pořádku.

Slovenští archiváři si v péči o archivy museli často vystačit s pouhou improvizací a spoléhat i na prosté štěstí v tom, že archiválie zůstanou na dosavadních místech a v tomtéž stavu, v jakém být měly. Bylo by však iluzorní domnívat se, že takto idylická konstelace na meziválečném Slovensku existovala, a tak se logicky najde řada případů, které tento konstrukt nabourávaly. Potíže se vyskytovaly ve všech hlavních oblastech slovenského archivnictví. V této podkapitole si na několika případech přiblížíme hlavní problémy župních a městských archivů.

Župní archiválie sice formálně spadaly pod úřad V. Chaloupeckého, resp. po roce 1928 do správy Zemského archivu v Bratislavě pod vedením D. Rapanta, i nadále však zůstávala jejich velká většina fyzicky v bývalých župních archivech. V jejich čele stáli správci s tituly komisařů archivní a knihovní služby, kteří podléhali zemskému archivu, a bezprostřední dozor nad nimi vykonávaly okresní úřady, které garantovaly bezpečné uložení archiválií. Problém spočíval jednak v relativně častém stěhování archiválií v souvislosti se změnami župního systému (centralizace župní správy v roce 1923, její zánik v roce 1928), jednak v hrozbě jejich neoprávněného vývozu za hranice a v neposlední řadě i ve svévolném jednání některých župních představitelů či v tlaku, který na ně byl zejména regionálními politickými činiteli vyvíjen.

18) NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 20. 8. 1919.

19) NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 26. 8. 1919.

20) NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 8. 8. 1919.

21) NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě z 28. 8. 1919.

22) NA, MŠ Praha, kart. 3230, dopis V. Chaloupeckého MPS v Bratislavě ze 4. 8. 1919.

Staré župní archivy byly do roku 1919 uloženy většinou v příslušných župních sídlech a spravovaly je okresní úřady.²³⁾ Správní reforma v roce 1923 a snížení počtu žup vedly ke stěhování archiválií. Tak se kupř. stalo, že do Liptovského Svatého Mikuláše, kde sídlila Podtatranská župa, byla převezena i část župního archivu bývalé Spišské župy a část archiválií Liptovské župy, ovšem další část archiválií téže župy skončila v Levoči (a některé i v Ružomberku, jak bude popsáno níže). Nebylo proto výjimečné, že se župní písemnosti nacházely i na třech různých místech, což byl stav dlouhodobě neudržitelný. Některé župní archivy se sice podařilo centralizovat do Bratislavy, kde je převzal tamní zemský archiv, ovšem ve většině případů v otázce uložení župních archivů panoval chaos. Zemský archiv v Bratislavě se proto snažil přebírat do své přímé péče i další župní archivy, kvůli nedostatečným ukládacím kapacitám to však byl úkol stěží realizovatelný. To dokládá třeba případ archivu bývalé Hontianské župy se sídlem v Šahách, který byl přenesený nejprve do Zvolena, aby se pak celý archiv Zvolenské župy nejprve přestěhoval do Bratislavy, odkud byly posléze zvolenské župní archiválie přemístěny do Banské Bystrice, ovšem původní hontianský archiv byl vrácen zpět do Zvolena.²⁴⁾

Situace tedy měla k ideálu skutečně hodně daleko a problém se týkal nejen vlastního uložení archiválií, ale rovněž jejich využívání, resp. vyhledávání v nich. V části župních archivů totiž nepůsobil ani archivář, což výše uvedené potíže ještě zvyrazňovalo. Na základě mnoha stížností proto Zemský úřad v Bratislavě vydal 6. června 1930 oběžník, v němž byla nahledací praxe adekvátně upravena. V případě archiválií vzniklých před rokem 1868 byl k jejich vyřízení příslušný výhradně zemský archiv, zájemci o archiválie z let 1868–1923 se měli obracet se žádostmi přímo na příslušné okresní úřady a v župních archiváliích vzniklých po roce 1923 vyhledával opět pouze zemský archiv.²⁵⁾ I z toho důvodu se proto jeho zástupci snažili župní archiválie i nadále přebírat, jak jen to bylo možné. Archivář Branislav Varsik kupř. ještě 7. září 1938 převzal archivy bývalé Šarišské a Abauj-turňanské župy, které se do té doby „potulovaly“ mezi Prešovem a Košicemi, a udělal to z pohledu politického vývoje v Československu doslova za minutu dvanáct, nedlouho před zábořem části východního Slovenska na základě výsledků Vídeňské arbitráže. Ne vždycky bylo však toto přebírání a převoz archiválií do Bratislavy kvitováno místními politickými elitami s pochopením. Když týž archivář v lednu 1938 převzal kvůli kontrole 449 listin bývalé Turčianské župy, dožadoval se

²³⁾ Po vzniku Československa se jednalo o 17 župních (stoličních) archivů či jejich částí: Bratislava, Nitra, Zlaté Moravce, Komárno, Šahy, Rimavská Sobota, Balašské Ďarmoty, Trenčín, Turčianský Svatý Martin, Dolný Kubín, Liptovský Svatý Mikuláš, Banská Bystrica, Levoča, Prešov, Košice, Nové Město pod Šiatorem a Užhorod.

²⁴⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 6, čj. 32719/37, dopis ZÚ v Bratislavě AMV v Praze ze 17. 6. 1937.

²⁵⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 2, čj. 452/29, oběžník ZÚ v Bratislavě z 6. 6. 1930.

Okresní úřad v Turčianském Svatém Martině jejich vrácení. Zemský úřad v Bratislavě však do Martina odpověděl, že převezené listiny zůstanou v péči zemského archivu natrvalo, neboť mu podléhají veškeré župní archivy a v nich uložené archiválie.²⁶⁾

Z obav před přebíráním župních archiválií a jejich odvozem mimo regiony se zejména místní politické elity snažily cenné župní archiválie udržet různými metodami. Markantním příkladem a zároveň i exemplárním mementem tak budiž třeba situace v Liptovské župě, z jejíhož archivu v Liptovském Svatém Mikuláši byla v červenci 1930 nezákonně (a pravděpodobně i za pomoci úplatku) vyvezena část archiválií, kterou následně převzalo Liptovské muzeum v Ružomberku, spadající do správy téhož města. Muzeum si uvedené archiválie chtělo ponechat ve své péči jako depozitum, což ovšem státní úřady s poukazem na zásady státního archivnictví striktně odmítly. Navíc se jednalo skutečně o velmi cennou župní agendu, mj. o císařské listiny, župní protokoly či nařízení županů. Zcela jednoznačně se k celé kauze vyjádřil v srpnu 1932 přednosta Zemského archivu v Bratislavě D. Rapant, který odmítl argumenty města týkající se fyzického zabezpečení archiválií a který z hlediska archivního bezpodmínečně trval na jejich předání zpět. Ve své obsáhlé zprávě ponechání archiválií v Ružomberku Rapant odmítl slovy: „*Zásada celistvosti archívneho celku a jeho nedotknuteľnosti nedovolila by to ani vtedy, keby v Ružomberku postavili na ochranu odcudzených archiválií železobetonové kaze-maty*“²⁷⁾ a zároveň jasně uvedl: „*So stanoviska archívneho (a rozhodovať môže len toto) je ponechanie archiválií na terajšom ich mieste a roztrhanie a zničenie jed-ného z najcennejších štátnych archívov na Slovensku vonkoncom a za žiadnych okolností nie prípustné.*“²⁸⁾ Zároveň se však vyslovoval za smírnou dohodu státu s městem a z mnohých důvodů (zejména politických) nedoporučoval jeho sankcionování.

Stát však nebyl ve sporu s městem úspěšný. Zemský úřad v Bratislavě proto podal trestní oznámení na neznámého pachatele pro zločin krádeže, jenže Krajský soud v Ružomberku ji z formálních důvodů odmítl.²⁹⁾ Skutečný důvod zamítnutí však patrně plyne z úředního záznamu z 28. května 1932, z něhož je zřejmé, že den předtím navštívili zemského prezidenta v Bratislavě poslanec Národního shromáždění Andrej Hlinka a starosta Ružomberka Anton Mederly, kteří mu oznámili, že archiválie jsou v muzeu uloženy legálně a s vědomím tehdy již zemřelého okresního náčelníka Jozefa Stucknera, který k nim měl podle nich mít dispoziční právo.

²⁶⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 7, čj. 7702/38, dopis ZÚ v Bratislavě Okresnímu úřadu (OÚ) v Turčianském Svatém Martině z 21. 2. 1938.

²⁷⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, dopis ZA v Bratislavě ZÚ v Bratislavě z 10. 8. 1932.

²⁸⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, dopis ZA v Bratislavě ZÚ v Bratislavě z 10. 8. 1932.

²⁹⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, usnesení Krajského soudu v Ružomberku z 15. 6. 1932.

Z toho důvodu zemský prezident Jozef Országh nařídil, aby zemský úřad podané trestní oznámení stáhl.³⁰⁾

Tento konstrukt byl však pouze snahou oddálit řešení problému, jelikož i kdyby zemřelý Stuckner archiválie do Ružomberku vydal, postupoval by protiprávně, neboť k manipulacím s majetkem státu oprávněný nebyl. Zástupci muzea se hájili tím, že chtěli archiválie zabezpečit před jejich údajným zavlečením do Maďarska, což však rovněž jejich aktivity nemohlo legalizovat. Muzeum tedy zkusilo požádat československé ministerstvo vnitra o uložení celého župního archivu v muzeu jako státní depozitum. I to však počátkem srpna 1937 zmíněné ministerstvo odmítlo a výnosem nařídilo navrácení archiválií zemskému archivu.³¹⁾ Zemský úřad v Bratislavě na základě toho vyzval starostu Ružomberku k naplnění výnosu do 30 dnů, ovšem zcela bezvýsledně. Město zprvu nereagovalo vůbec, pod hrozbou soudního vymáhání a možného postihu za „*odvlečenie*“ archiválií sice 25. ledna 1938 slíbilo, že záležitost projedná únorové obecní zastupitelstvo, což se však nestalo.

Na straně města se navíc do kauzy zapojili opět politici, konkrétně ľudácký poslanec Národního shromáždění Mikuláš Pružinský, který vznesl 11. dubna 1938 na ministra vnitra interpelaci, v níž mj. prohlásil, že liptovský župní archiv je neuspořádaný, takže se v něm nedají vyhledat potřebné písemnosti.³²⁾ Zda to souviselo se snahou podpořit vedení města Ružomberku o převzetí celého archivu, není zcela jasné, ale patrně tomu tak bylo. Ve prospěch Pružinského ostatně vyznívá i vyjádření Okresního úřadu v Levoči, kde se část archiválií bývalé Liptovské župy rovněž nacházela. I úřad, který měl tyto archiválie v péči, podpořil myšlenku jejich scelení na Liptov a nutnost odborného uspořádání celého archivu.³³⁾ Zda se tak mělo stát přímo v Liptovském muzeu, ve vyjádření nestojí. Další vývoj kauzy v archiváliích dokumentovaný není, ale patrně se do vzniku samostatného Slovenského státu nedořešila. Zemský úřad i zemský archiv krátce poté zanikly a celá tato zajímavá záležitost nejspíš upadla v zapomnění.

Problém nastal rovněž s mnohými archivy městskými, kdy kupř. vedení města Nová Baňa prodalo v lednu 1924 asi 150 kg archiválií včetně cenných listin místním hokynářům a uzenářům k balení zboží.³⁴⁾ Stalo se tak pouze z prostorových důvodů, když byl krátce předtím do městského domu umístěn rovněž nově zřízený okresní úřad a okresní soud. Obecní zastupitelstvo proto nařídilo přestěhovat měst-

³⁰⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, úřední záznam z 28. 5. 1932.

³¹⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, dopis Prezídia Ministerstva vnitra v Praze ZÚ v Bratislavě ze 7. 8. 1937.

³²⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, dotaz M. Pružinského z 11. 4. 1938.

³³⁾ SNA, ZÚ-ZA Bratislava, kart. 5, čj. 4470/37, dopis OÚ v Levoči ZÚ v Bratislavě z 25. 5. 1938.

³⁴⁾ SNA, Referát Ministerstva školství a národní osvěty Bratislava (R MŠANO), kart. 425, příkaz Ministra Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska (MPS) v Bratislavě z 11. 2. 1924.

ský archiv do jediné místnosti, a co se do ní nevešlo, mělo být prostě rozprodáno. Cena makulatury byla stanovena na 14 korun za metrický cent, ovšem k makulatuře bylo z neznámých důvodů přimíseno i několik výše uvedených velmi cenných archiválií.³⁵⁾ Úřad ministra Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska proto poté, co se kauza dostala na veřejnost, vydal okresnímu náčelníkovi v Nové Bani příkaz k okamžitému nalezení a zajištění listin.³⁶⁾ Okresní úřad zjistil kupce a zakázal jim jakoukoliv manipulaci se zakoupenými písemnostmi, ovšem sám si nevěděl rady s tím, jak zjistí, které z nich jsou cenné a které mohou kupci použít k původně určenému účelu. Okresní náčelník proto požádal o vyslání odborně zdatného úředníka, který by provedl prohlídku prodaných písemností, aby „sa ochránilo ešte to, čo sa ochrániť dá“, ale rovněž měl uspořádat celý městský archiv, který se podle jeho mínění nenacházel v úplně nejlepším stavu.³⁷⁾ Kauzy se samozřejmě chopil i maďarský tisk, kdy zmíněný prodej ostře kritizoval kupř. týdeník Bars vycházející v Levicích, který mj. přinesl i údajný soupis prodaných archiválií (buly, darovací listiny, středověké zápisy) a uvedl prodejní cenu 8 korun za kilogram archiválií.³⁸⁾

Problematika rodových archivů a uměleckých sbírek

Problémy se však netýkaly pouze archiválií, o něž měl primárně či přeneseně pečovat stát. Třetím důležitým pilířem slovenského archivnictví byly rodové archivy, které představovaly vzhledem k roli uherské šlechty velké informační a historické bohatství. A nejednalo se pouze o archiválie, mimořádně důležité byly i sbírky muzeálního charakteru, zejména pokud obsahovaly tzv. slovenica, tedy předměty vztahující se k dějinám slovenského národa. Zde byla situace mnohem obtížnější a prvořadým úkolem Komisariátu na ochranu památek na Slovensku bylo zabránit vývozu těchto archivů a uměleckých sbírek za hranice, nejčastěji samozřejmě do Maďarska. Jako příklad uveďme třeba rodový archiv Zay v Zay-Uhrovci, který byl velmi významný především pro dějiny evangelické církve na Slovensku. Archivní pověřenec Ján Slávik proto v únoru 1924 žádal státního inspektora archivů a knihoven pro Slovensko V. Chaloupeckého, aby byl do archivu zaveden dozor, neboť se obával toho, že by cenný archiv mohl být vyvezen do zahraničí nebo zničen.³⁹⁾

Že k tomu zejména těsně po skončení války docházelo, existuje řada důkazů.

³⁵⁾ SNA, R MŠANO, kart. 425, zpráva OÚ v Nové Bani MPS z 12. 2. 1924.

³⁶⁾ SNA, R MŠANO, kart. 425, příkaz MPS v Bratislavě z 11. 2. 1924.

³⁷⁾ SNA, R MŠANO, kart. 425, zpráva OÚ v Nové Bani MPS z 12. 2. 1924.

³⁸⁾ *Egy régi levéltár multjából*, Bars, roč. XLIV, č. 4, 27. 1. 1924, s. 2.

³⁹⁾ SNA, R MŠANO, kart. 425, dopis J. Slávika V. Chaloupeckému z 5. 2. 1924.

Příkladem budiž třeba situace v Košicích, kde byl po převzetí města do československé správy pověřen prozatímním vedením tamního muzea (později Východoslovenského muzea v Košicích) 7. března 1919 nadporučík Dr. Josef Polák, který se stal později muzejním správcem. Již samotný vstup do prostor muzea byl pro něj obtížný, neboť jediný přítomný muzejník mu odmítal vydat klíče a muzeum úředně předat. Teprve po zásahu vojenské hlídky muzejní konzervátor a restaurátor Dr. Lászlo Váli před svědky protokolárně předal klíče. Při přebírání exponátů muzea Polák zjistil, že jeho někdejší maďarský správce Elemér Köszegehy v noci z 25. na 26. prosince 1918 odvezl do Pešti dva plné vagóny nejcennějších sbírek.⁴⁰⁾ Podle Polákovy zprávy chyběly asi dvě třetiny sbírek, veškeré cenné obrazy byly vyňaty z rámců a odvezeny, na svém místě nezůstala ani numismatická sbírka, cenné gotické oltáře či gotický a renesanční nábytek nebo zbraně. Další část exponátů byla Köszegehyho nešetřeným zacházením poničena.⁴¹⁾

Jelikož tato situace nebyla nijak ojedinělá, snažil se Komisarát na ochranu památek na Slovensku získat prostory, kam by mohl nejcennější muzeální artefakty deponovat. Začátkem roku 1919 proto žádal o uvolnění bratislavského Grasalkovičova paláce na nábřeží Dunaje pro potřeby státního muzea a v roce 1920 žádost rozšířil i o umístění státního archivu. Úřad ministra Československé republiky s plnou mocí pro správu Slovenska i Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze s tímto záměrem souhlasily, ovšem proti se postavila vojenská správa, která žádala palác pro Dunajskou komisi.⁴²⁾ Vládní komisař pro ochranu památek na Slovensku vyjádřil s tímto postupem nesouhlas, když v srpnu 1921 napsal: „*Pomalý pokrok otázky muzejní a archivní v Bratislavě jest smutným faktem, které překvapují zajisté nejen domácí historické odborníky a vychovatele, avšak jistě i cizince, který v hlavním městě Slovenska přirozeně hledá a nenachází jediné sebemenší přístupné sbírky.*“⁴³⁾ Ještě v roce 1923 intervenoval Státní referát na ochranu památek na Slovensku za zřízení Vlastivědného muzea slovenského v Bratislavě a požadoval uvolnění paláce, nicméně ani tato iniciativa nebyla úspěšná.

Významnou kauzou meziválečného Slovenska byla rovněž snaha získat pálfyovské umělecké sbírky uložené na zámcích v Bojnících, Králové a Malackách. O zachování sbírek přímo na zámku usilovala Muzeální slovenská společnost, která

⁴⁰⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 298/110, dopis vládního komisaře pro zachování uměleckých památek na Slovensku MPS v Bratislavě z 31. 10. 1919.

⁴¹⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 298/110, zpráva J. Poláka o převzetí muzea v Košicích do československé správy, s. d.

⁴²⁾ Blíže k ní Roman Holec, *Dunaj v roku 1919. Československá periféria alebo produktívny geopolitický fenomén?* in Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania, Prešov 2020, s. 37–52.

⁴³⁾ SNA, MPS, kart. 50, inv. č. 352, sign. 719/50, dopis vládního komisaře MPS v Bratislavě z 10. 8. 1921.

se snažila zabránit jejich zcizení do Maďarska či převozu do Prahy. Podle jejího místopředsedy Jozefa Škultétyho bylo snahou společnosti „zabezpečit umelecke zbierky Bójnického zámku tak, že by ich nemohla roznieť ani rodina Pálffyoch, ani do Prahy aby neboli prevezené“.⁴⁴⁾ Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska nařídilo 27. června 1923 část bojnických sbírek uzavřít a jejich zabezpečení provedl hned následujícího dne Okresní úřad v Prievidzi.⁴⁵⁾ Uzavření části sbírek se uskutečnilo na základě zákona č. 13/1918 z 29. října 1918 a příslušných prováděcích nařízení, která dala úřadům právo dohlížet nad převážením uměleckých předmětů za hranice i uvnitř hranic Československa. Okresní referenti Antonín Voves a Ondrej Ščavnický za účasti inspektora bojnického velkostatku Viktora Bednaroviče, bojnického notáře Imricha Gregora a zámeckého vrátného Jozefa Kadvana namátkově zkontrolovali sbírkové předměty podle inventáře. Bednarovič i Kadvan dále prohlásili, že uzavření depozitářů berou na vědomí a ručí za jejich nedotknutelnost, jelikož místnosti nebylo možno kvůli protipožární prevenci zabezpečit.⁴⁶⁾

Stále však nebylo jasné, co s uzavřenými sbírkami bude dál. Pálffyové proti uzavěře vznášeli stížnosti a argumentovali tím, že pro to neexistuje žádný zákonný podklad. Souběžně s tím probíhaly i úkony dědického řízení po zemřelém hraběti Janu Pálffyovi. Podle jeho poslední vůle měly veškeré umělecké artefakty zůstat v Bojnících veřejně přístupné. Na 28. září 1923 byla proto do Bratislavy svolána schůzka všech zainteresovaných stran, které se zúčastnil mj. zmiňovaný J. Škultéty, dále třeba V. Chaloupecký či architekt Dušan Jurkovič. Na poradě s hlavním referátem vystoupil Zdeněk Wirth z Prahy, který jménem ministerstva školství a národní osvěty navrhl zřízení veřejného muzejního ústavu, který by sbírky prověřil, vyčlenil artefakty s nemuzeální hodnotou a následně veškeré muzeální předměty zpřístupnil veřejnosti. Tak by bylo vyhověno jak Pálffyově testamentu, tak zájmům československého státu.⁴⁷⁾

Dědici Jana Pálffyho se nakonec se státem dohodli, že za uvolnění závěry přivedou do vlastnictví státu část obrazů a dalších uměleckých artefaktů.⁴⁸⁾ Dne 15. prosince 1923 byla v Bratislavě podepsána tzv. přátelská dohoda, kterou byl spor dědiců a státu ukončen. Celkově se jednalo o asi 500 uměleckých předmětů, které byly v této dohodě specifikovány (mj. dřevěné kostelní sochy ze 17. století).⁴⁹⁾

⁴⁴⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 805/110, dopis J. Škultétyho MPS v Bratislavě z 20. 6. 1923.

⁴⁵⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 805/110, dopis OÚ v Prievidzi MPS v Bratislavě z 28. 6. 1923.

⁴⁶⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 805/110, zápis z uzavěry umělecké sbírky z 27. 6. 1923.

⁴⁷⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 805/110, protokol o anketě zástupců kulturních institucí Slovenska ve věci sbírek Pálffyovských z 28. 9. 1923.

⁴⁸⁾ *Umělecké sbírky pálffyovské*. Lidové noviny, roč. 32, č. 170, 3. 4. 1924, s. 5.

⁴⁹⁾ SNA, MPS, kart. 110, sign. 805/110, přátelská dohoda z 15. 12. 1923.

ovšem nejen z Bojnic, Králové a Malacek, ale také z pálfyovského paláce v Bratislavě a ze zámku v Pezinku. K jejich přebírání docházelo v zimě a na jaře 1924, vybrané předměty byly soustředěny v zapečetěných místnostech a později je měla jako depozitum spravovat Společnost vlastivědného muzea v Bratislavě. Následně ministerstvo školství a národní osvěty souhlasilo s ukončením závěry pálfyovských sbírek a povolilo vývoz ostatních uměleckých předmětů v držení rodiny za československé hranice.

Závěr

Přestože článek přináší pouze dílčí střípky z vývoje meziválečného slovenského archivnictví, lze z něj i tak poznat, jak složitá byla zejména bezprostředně po roce 1918 organizace péče o archiválie a o další historické artefakty na Slovensku. V mnohém se podobala situaci v českých zemích, protože ani tam nebyl vývoj meziválečného archivnictví jednoduchý. Chyběla základní koncepce, její hledání komplikovaly odborné i osobní spory, jen diskuse o podobě připravovaného, leč nikdy neschváleného archivního zákona by stály za samostatnou analýzu.

Na Slovensku byla výše uvedená absence koncepce archivnictví komplikovaná ještě mnohem podstatnější nevýhodou: zatímco v českém prostředí mohlo archivnictví plynule navázat na dosavadní vývoj klíčových a dobře organizovaných archivních státních a zemských institucí a mělo k dispozici erudované a kvalitně vyškolené odborné síly české národnosti, na Slovensku téměř všechno z toho chybělo. Slovenská inteligence, která by nahradila dosavadní odborníky maďarské národnosti, byla málo početná a na rozsáhlé úkoly spojené se slovakizací společnosti jednoduše kapacitně nestačila. I proto bylo slovenské archivnictví dlouho odkázáno buď na import českých odborníků, nebo se muselo smířit se závislostí na těch dosavadních neslovanských, byť s omezenou důvěrou v jejich vztah k novému československému státu.

Vše výše uvedené se projevovalo jak v institucionální, tak v osobní a nakonec i odborné rovině. První skutečně smysluplná organizace slovenského archivnictví vstoupila v život až v roce 1928, kdy vznikl zemský archiv. Trvala bohužel jen deset let, navíc byla silně poddimenzovaná personálně, čemuž odpovídaly i výsledky archivní činnosti. Tehdejší zemští archiváři byli natolik zaměstnání základním zajištěním archiválií, jejich ochranou, evidencí a využíváním pro správní účely, že na vlastní práci s nimi, na jejich odborné zpracování, již prostě nezbýval čas.

A to je závěr, který by mohl být mementem i pro současné české a zcela jistě i slovenské archivnictví, které je též dlouhodobě zahlcováno agendami, které mu v podmínkách personální poddimenzovanosti rovněž brání věnovat síly tomu, čemu by se archivy měly věnovat především.

ZUSAMMENFASSUNG

ZUR ENTWICKLUNG DES SLOWAKISCHEN ARCHIVWESENS IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Das slowakische Archivwesen befand sich in der Zeit nach 1918 in einer weitaus schwierigeren Lage als das tschechische. In der Slowakei gab es zwar verschiedenartige Archive, das gesamte Archivwesen wurde jedoch keinerlei organisiert und es gab in der gesamten Zwischenkriegszeit auch kein allgemeines Konzept für seine Entwicklung. Obwohl im Jahre 1919 die Staatliche Inspektion der Archive und Bibliotheken für die Slowakei errichtet wurde, konnte sie allein die oben genannten Mängel nicht sinnvoll beheben. Bis 1928 blieb somit das slowakische Archivwesen nahezu ohne Aufsicht, was insbesondere in den Kreis- (Gau-), Stadt- und Familienarchiven zu erheblichen und in vielen Fällen irreparablen Schäden führte. Erst 1928 wurde mit der Bildung der Landesordnung das Landesarchiv gegründet, das die Archivarbeit in der Slowakei koordinieren sollte. Doch die Situation war weiterhin nicht einfach: Das Archiv verfügte über keine ausreichenden Räume für die Sammlung von Archivgut, seine personelle Ausstattung entsprach nicht der zu erfüllenden Aufgabenbreite und sein Bestehen war nur von kurzer Dauer (bis 1939). Die Hauptaufgabe des slowakischen Archivwesens der Zwischenkriegszeit bestand somit vor allem darin, das Archivgut vor Verlust oder Zerstörung zu schützen, was in der Atmosphäre der national, sozial und politisch gespaltenen slowakischen Gesellschaft nichts Ungewöhnliches war. Von Bedeutung waren insbesondere die Maßnahmen zur Verhinderung der Ausfuhr des Archivguts nicht nur außerhalb des tschechoslowakischen Staatsgebiets, sondern zunehmend auch in das Zentralarchiv in Prag. Und es handelte sich nicht nur um Archivmaterialien. Die slowakische Gesellschaft musste auf eine ähnliche Art und Weise auch Museumsgegenstände, Bibliotheksbestände und andere für die slowakische Nation wichtige Dokumente über die Vergangenheit schützen.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

ON THE DEVELOPMENT OF INTER-WAR SLOVAK ARCHIVES

Slovak archival services entered the period after the establishment of Czechoslovakia in 1918 in a much more complicated position than their counterparts in Bohemia and Moravia. Although there were many diverse archives in Slovakia, there was a complete lack of organisation of the service as a whole and, throughout the inter-war period, there was no general concept for their development. Although the State Inspectorate of Archives and Libraries for Slovakia was established already in 1919, it lacked the means to satisfactorily address the above shortcomings. Until 1928, Slovak archives were left almost unsupervised, which caused substantial and, in many cases, even irreparable damage, especially in regional, city and family archives. It was not until 1928 that the Provincial Archive was established with the task of coordinating the Slovak archives. Even then, however, the situation was far from ideal: the Archive lacked adequate premises for the collection of archival material, its staffing levels did not correspond to the range of tasks it was supposed to perform, and its existence was short-lived, lasting only until 1939. The main task of the Slovak archival system in the inter-war period was to protect archival materials from being lost or destroyed, which was not unusual in the climate of ethnic, social and political divisions present in Slovak society at the time. Of particular importance were measures not only to prevent the export of archival materials from Czechoslovakia abroad, but increasingly also the transfer of archival materials to the central archives in Prague. This was not only the case for archival materials; in a similar vein, Slovak society had to protect museum artefacts, library collections and other historical records important for the Slovak nation's understanding of its past.

Překlad Artlingua, a. s.

Lenka Vrchotová

BANKY JAKO MECENÁŠI ARCHIVNICTVÍ

Souhrn

Příspěvek se věnuje problematice mecenášských aktivit českých peněžních ústavů. Nejprve analyzuje fungování a organizaci této činnosti v bankách a následně se soustředí na mecenášské aktivity peněžních ústavů, které měly podpořit činnost tuzemských archivů. Většina těchto podpor spadá do období okupace, kdy vyvstala potřeba ochrany či záchrany archiválií. Případně se jednalo o subvence na obnovu činnosti archivů v poválečném období.

Úvod

Bankéři a banky jsou od nepaměti proslulí tím, že nemalé investice vydávali na budování svých uměleckých sbírek, stavby honosných budov či se stávali mecenáši umělců a vědců.¹⁾ Nepřekvapí proto, že i tuzemské banky v období 1918–1948, kdy zažívaly časy největšího rozmachu, se stávaly mecenáši vědy a kultury. Do těchto kategorií můžeme zařadit i činnost archivů, které spravují naše národní kulturní dědictví a zároveň provádí historický výzkum.

Tento příspěvek se bude zabývat otázkou mecenášských aktivit českých peněžních ústavů v letech 1918–1948, tedy problematikou, které doposud nebyla věnována náležitá pozornost.²⁾ Studie je členěna do dvou částí. Nejprve se zaměří na

¹⁾ Dana Stehlíková, *Kabinety umění a kuriosit: pět století sběratelství uměleckého řemesla: Císařská konírna Pražského hradu od 20. prosince 1995 do 28. dubna 1996 = Cabinets of arts and curiosities: five centuries of arts and crafts collecting: the Imperial stable in the Prague castle from 20 December 1995 to 28 March 1996*. Praha 1996, s. 4.

²⁾ Mecenášské aktivity v bankovníctví byly bádány zejména v souvislosti s některými osobnostmi bankovního managementu. Srov. Jakub Kunert, *Vrchní ředitel Živnostenské banka JUDr. Jaroslav Preiss a jeho vztah k výtvarnému umění*. Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století, 2, 2017, s. 285–322; Jana Maroszová, *Portrét bankéře s knihou. JUDr. Jaroslav Preiss a bibliofilie*. Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století, 2, 2020, s. 189–216 či Jiří Cukr, *Bílá vrána v černém šatě: Životní pouť Františka Jana Kroihera (1871–1948)*. České Budějovice 2017, s. 248–260. V širších souvislostech se instituci mecenátu věnovala konaná v roce 2008 u příležitosti výročí úmrtí Josefa Hlávky. Viz Milan Hlavačka, Magdalena Pokorná a Tomáš Pavlíček, *The Collective and individual patronage and the culture and public donation in civil society in the 19th and 20th centuries in central Europe*. Praha 2010. Uvedená monografie obsahuje i příspěvek Milana Zemana: *Institutionalisiertes Mäzenatentum eines national-deutschen Geldinstitutes. Die Böhmisches Sparkasse (Spořitelna česká) und die Prager Blindenanstalt Palata (Die Geschichte eines humanitären Institutes im Chaos der mitteleuropäischen Historie)*, s. 364–377. Právním ukotvením nadací a jejich sociální funkcí se zabývala Antonie Doležalová, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé: právní postavení a sociální funkce nadací v českých zemích a v Československu od jejich vzniku do současnosti*. Praha 2014. Ze zahraničních výzkumů uvedme např. Andreas Graul, *Bankiers als Kunstmäzene: Die Kunstsammlungen der beiden sächsischen Direktoren der Dresdner Bank Gustav und Victor von Klemperer*. In: Harald Wixforth (ed.) *Bankiers und Finanziers – sozialgeschichtliche Aspekte*, Stuttgart 2007, s. 81–94 nebo Claude Collard a Melanie Aspey (eds.), *Les Rothschild en France au XIXe siècle*. Paris 2012.

vnitřní organizaci a fungování této bankovní činnosti, kterou můžeme označit za sekundární, neboť nebyla důležitá pro samotný chod a činnost banky. To jí pochopitelně neubírá na významu. Na tyto aktivity lze nahlížet jako na jeden z komunikačních prostředků banky s vnějším světem, který pomáhal dotvářet obraz peněžních ústavů ve společnosti. Předkládaná studie si neklade za cíl analyzovat komunikační strategie v dochované korespondenci mezi bankami a žadateli o podporu³⁾ či úlohu vlivových sítí v bankovní sféře.

Jedním z důvodů tohoto záměru je stav heuristické základny, ze které příspěvek vychází. Výzkum je primárně založen na studiu fondů uložených v Archivu České národní banky (Národní banka Československá a Živnostenská banka). Tzv. darová agenda se nám takřka v úplnosti dochovala ve fondu Národní banka Československá,⁴⁾ jejíž postavení a funkce se samozřejmě liší od obchodních bank. Dále je tato agenda významněji dochována ve fondu Živnostenská banka,⁵⁾ která patřila k nejvýznamnějším obchodním bankám v Československu. Na základě analýzy stavu heuristické základny ve fondech peněžních ústavů deponovaných v Archivu České národní banky lze obecně konstatovat, že tento typ archivní dokumentace pokrývá především druhou polovinu třicátých a čtyřicátých let 20. století. Tato korespondence až na výjimky neobsahuje vyjádření peněžních ústavů.⁶⁾ Částečně můžeme informace o kladně vyřízených žádostech o subvenci dohledat v protokolech sta-

³⁾ K problematice komunikačních strategií a mecenášství blíže Tomáš Pavlíček, *Formování kulturního mecenátu Josefa Hlávky v souvislosti s komunikačními strategiemi v osobní korespondenci*. Praha 2011.

⁴⁾ Archiv České národní banky (dále AČNB), fond Národní banka Československá (dále NBČ), kart. 141, inv. č. 1, Seznamy příspěvků, žádosti, dary – různé (1929–1940); kart. 158, inv. č. 1, Žádosti o příspěvky (1928–1940); kart. 184, inv. č. 1, Dary – příspěvky – různé (1929–1939); kart. 187, inv. č. 1, Dary – příspěvky – žádosti (1933–1950), kart. 208, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1938–1940); kart. 219, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1938); kart. 248, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1930–1939); kart. 297, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 313, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1948–1950); kart. 319, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1928–1940); kart. 346, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 627, inv. č. 7, Dary a příspěvky (1934–1941); kart. 638, inv. č. 5, Dary a příspěvky – poskytnuté dary (1946–1948); kart. 719, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1931–1938); kart. 750, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 762, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 785, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1940–1942); inv. č. 2, Dary a příspěvky (1942); inv. č. 3, Dary a příspěvky (1943); kart. 2063, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1943); kart. 2524, inv. č. 1, Dary, odměny, subvence (1937–1949); kart. 2644, inv. č. 10, Finanční dary – různé spolky (1941–1942).

⁵⁾ AČNB, fond Živnostenská banka (dále ŽB), kart. 344, inv. č. 1, Dary banky (1930–1944); kart. 383, inv. č. 1, Dary banky (1939–1944); kart. 322, inv. č. 1, Dary banky (1945–1946); kart. 331, inv. č. 1, Dary banky (1947); kart. 311, inv. č. 1, Dary banky (1948–1950).

⁶⁾ AČNB, fond Banka československých legií (dále BČL), kart. 48, inv. č. 3, Dary různým organizacím (1939–1948); fond Pražská úvěrní banka (dále PUB), kart. 314, inv. č. 1, Dary a příspěvky; fond Česká průmyslová banka, kart. 1351, inv. č. 1, Filiálka Brno – ředitel pobočky, korespondence obchodního oddělení centrály s ředitelem pobočky za léta 1930–1939 – žádosti různých korporací a spolků o dary z let 1930–1942.

tutárních orgánů bank.⁷⁾ Tento zevrubný výzkum ovšem přesahuje ambice, které si klade za cíl tento příspěvek.

Příspěvek se v druhé části zaměří na mecenášské aktivity bank, jež měly souvislost s tuzemskými archivy, a představují další pomyslný střípek do mozaiky tvořící dějiny československého archivnictví. V této části bude studie vycházet rovněž z výsledků výzkumů v archivech, jejichž osudy se s peněžními ústavy proluly ve zkoumaném období, a to ve fondech Archivu hlavního města Prahy (Magistrát hlavního města I a II)⁸⁾ a Národního archivu (Archiv země České).⁹⁾

Mecenášské aktivity bank

Tuzemské banky představovaly významné institucionální dárcy již na sklonku 19. století. Veřejné dárcovství bývá vnímáno jako nedílná součást občanské společnosti, která akcentuje spíše než osobní zisk společný zájem. Nelze pochybovat o tom, že dané aktivity s sebou nesly jistý punc společenské prestiže a napomáhaly bankovním domům upevňovat jejich postavení ve společnosti. Banky proto nemohly chybět mezi přispěvateli významných podniků kulturně podpůrného a charitativního charakteru symptomatických pro období první republiky, např. oslav narozenin prezidenta T. G. Masaryka,¹⁰⁾ jubilejních oslav vzniku republiky¹¹⁾ či sbírky pro dostavbu Chrámu svatého Víta.¹²⁾ Právě v posledně zmiňovaném případě je možné sledovat změnu skladby přispěvatelů v porovnání s obdobím

⁷⁾ AČNB, fond ŽB, kart. 2646, inv. č. 62, Protokol schůze výkonného výboru konaného dne 20. 10. 1920; inv. č. 248, Protokol schůze výkonného výboru konaného dne 18. 8. 1922; fond BČL, kart. 2, inv. č. 78, Zápis schůze správní rady ze dne 21. 6. 1922; fond Česká banka, kart. 18, inv. č. 55, Protokol o schůzi výkonného výboru ze dne 22. 3. 1921; fond PUB, kart. 14, inv. č. 225, Protokol výkonného výboru ze 7. 5. 1924.

⁸⁾ Tímto bych chtěla poděkovat Mgr. Zoře Damové a Mgr. Janě Konvičné za pomoc při orientaci ve fondech Archivu hlavního města Prahy a dohledání klíčových archiválií pro tuto studii.

⁹⁾ Archiv Národního technického muzea byl v době psaní tohoto článku uzavřen. Na webu knihovny Národního technického muzea lze dohledat výroční zprávy Archivu Národního technického muzea. Dostupné online: <https://www.ntm.cz/archiv-knihovna/archiv-ntm/vyrocní-zpravy> [6.3.2023].

V pozůstalosti Dr. Jaroslava Preisse, která je deponována v AČNB, se dochovala jeho korespondence s Archivem pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, pozvánky na jednání předsednictva Archivu, podklady pro tato jednání či zápisy ze schůzí předsednictva apod. Viz AČNB, fond ŽB, sign. ŽB S VII/i – 1 – IV, Korespondence Jaroslava Preisse se společenskými, kulturními a vědeckými institucemi – Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, neuspořádáno.

¹⁰⁾ Jan Hálek (ed.), „Příspěť může každý“: *národní fond Masarykův a oslavy 70. narozenin prezidenta T. G. Masaryka*. Praha 2018, s. 10–11; Dagmar Hájková (ed.), *Sláva republice!/: oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 147.

¹¹⁾ *Tamtéž*, s. 99.

¹²⁾ AČNB, fond ŽB, kart. 2646, inv. č. 117, Protokol schůze výkonného výboru z 26. 4. 1921; inv. č. 119; Protokol ze schůze výkonného výboru z 3. 5. 1921.

monarchie. Původní členstvo Jednoty pro dostavbu svatovítského chrámu nově doplnily státní orgány, ale také nová vrstva prvorepublikové elity z řad podnikatelstva, která nahradila dřívější šlechtu.¹³⁾ Mezi mecenáši rovněž nalezneme finanční instituce.¹⁴⁾

Samotná organizace mecenášských aktivit bank měla samozřejmě svá pravidla. Tzv. darovou agendu vedl sekretariát banky. Požadované finanční prostředky vyplácely peněžní ústavy nejčastěji hotově na podkladě subskripčních listin pro zmocněnce dané korporace. Každá taková žádost se předkládala vrchnímu ředitelství zvlášť. Druhou formu výplaty darů představovaly žádosti vyřizované písemně jednou do roka z dotace, kterou valná hromada stanovila pro dobročinné účely. Tyto žádosti rozdělené dle druhu instituce byly předkládány valné hromadě na sklonku roku. Ve výjimečných případech mohl dary poskytnout představený banky během roku.¹⁵⁾

V Národní bance Československé¹⁶⁾ měla koordinaci této činnosti na starosti obchodní správa, která vycházela z interních instrukcí. Ty stanovily, že cedulová banka měla preferovat podporu nadací, fondů a jiných institucí ústředního charakteru.¹⁷⁾ Z dané zásady však banka učinila občas výjimku a podpořila i instituci lokální. To se dělo za předpokladu, když *odmítavé stanovisko nebylo z prestižních důvodů neoportunní*.¹⁸⁾ „Zavedení“ žadatelé podávali zpravidla žádost každý rok znovu. Nové a méně známé instituce žádající o příspěvek byly vyzývány k zaslání zprávy o své činnosti a výkazu o finančním hospodaření. Na základě těchto podkladů¹⁹⁾ a často vnitřního šetření ze strany Národní banky se rozhodovalo o poskytnutí subvence. Podobně jako obchodní banky vyřizovala cedulová banka žádosti „všeúčinných“ a podobných korporací o podporu hromadně na konci roku. Dělo se tak na jednání užšího výboru bankovní rady. Finance byly čerpány z dispozičního

¹³⁾ Mariana Šindelková, *Svatovítská katedrála v době budování československého státu*. In: Milena Bartlová (ed.), *Co bylo Československo? Kulturní konstrukce státní identity*. Praha 2017, s. 66–67.

¹⁴⁾ Např. Banka Slavia, Česká průmyslová a hospodářská banka, Hypoteční banka, Městská spořitelna pražská, Moravsko-slovenská záložna, Ústřední banka československých spořitelů, Zemská banka, Živnostenská banka. Viz Archiv Pražského hradu, fond Ročenky Jednoty pro dostavbu Chrámu sv. Víta z let 1921–1929.

¹⁵⁾ A. Doležalová, *Hlávkoví předchůdci a pokračovatelé*, s. 48; AČNB, fond ŽB, kart. 215, inv. č. 1, Popis práce sekretariátu Živnostenské banky; kart. 311, inv. č. 1, Oběžník č. 352/48 Dary na sociální, kulturní, tělovýchovné a dobročinné účely vůbec z 21. 12. 1948.

¹⁶⁾ Před ustanovením Národní banky Československé v roce 1926 Bankovní úřad ministerstva financí jako státní úřad podpory, dary a subvence neuděloval. *Srov.* AČNB, fond NBC, kart. 855, inv. č. 1, Instrukce banky č. I/173 z 24. 11. 1920.

¹⁷⁾ AČNB, fond NBC, kart. 840, inv. č. 1, Instrukce banky č. I/610 z 21. 2. 1930.

¹⁸⁾ AČNB, fond NBC, kart. 719, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1931–1938).

¹⁹⁾ AČNB, fond NBC, kart. 158, inv. č. 1, Žádosti o příspěvky – dary (1928–1940).

fondu guvernéra. Subvence na dobročinné a kulturní účely mimo dispoziční fond guvernéra byly poskytovány i během roku. K této praxi docházelo ve výjimečných případech, jež nesnesly odkladu apod. Výši podpor a skladbu obdarovaných subjektů ovlivňovala samozřejmě tuzemská hospodářská situace. Národní banka proto ve třicátých letech subvencovala primárně sociální oblast na úkor tzv. všeužitečných korporací.²⁰⁾ Protože počty žádostí měly spíše vzrůstající tendenci, začala banka od roku 1934 tuto agendu pro přehlednost členit do dvanácti kategorií.²¹⁾ Kladně vyřízené žádosti o podporu byly vázány podmínkou, že cedulová banka ani guvernér banky nebudou uváděni jako dárci ve výročních zprávách korporace či v tisku, případně se ve výročních zprávách mohla objevit poznámka: „*Dar nejmenované banky.*“ Pokud účel podpory plně nekorespondoval s aktuální darovací politikou banky, mohl guvernér banky podpořit danou akci ze svých soukromých prostředků. Tak tomu bylo například při podpoře nákupu exotické sbírky pro Náprstkovo muzeum v roce 1931.²²⁾

Vedle finanční podpory byli představitelé banky hojně členy nejrůznějších kulturních či vědeckých organizací, přebírali čestná předsednictví při pořádání dobročinných koncertů, plesů a jiných kulturních akcích, jejichž výtěžek byl určen na podporu vědy, kultury či charity. Záleželo pak již na daném jednotlivci z řad bankovního managementu, zda se jednalo pouze o formální členství spočívající v zaplacení ročního příspěvku, dobrovolného vstupného, propůjčení jeho jména²³⁾ či naopak zda se aktivně zúčastňoval zasedání organizací a jimi pořádaných dobročinných akcí.²⁴⁾ Jen pro ilustraci zmiňme opět Jubilejní fond republiky, jenž měl za cíl podporu v sociální a kulturní oblasti. V orgánech fondu, kuratoriu a výkonném výboru zasedla celá řada představitelů peněžních ústavů. Konkrétně se jednalo o náměstka vrchního ředitele Městské spořitelny pražské Ferdinanda Mengera, guvernéra Národní banky Československé Dr. Viléma Pospíšila, vrchního ředitele Živnostenské banky Dr. Jaroslava Preisse a generálního ředitele Zemské banky

²⁰⁾ AČNB, fond NBC, kart. 750, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 346, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940); kart. 141, inv.č. 1, Dary - příspěvky - různé (1929–1940).

²¹⁾ Jednalo se o kategorie: I) Národní jednoty, hraničáři, zahraniční Čechoslováci, II) Péče o děti a mládež, III) Sociální péče obecná, IV) Sociální péče stavovská, V) Zdravotní účely a humanitní ústavy, VI) Kultura, VII) České srdce, VIII) Studentstvo, IX) Sport, tělovýchova, brannost, X) Národohospodářství a politika, XI) Maticе, XII) Různé. Viz AČNB, fond NBC, kart. 141, inv. č. 1, Dary - příspěvky - různé (1929–1940); kart. 2, inv. č. 23, Zápis o schůzi užšího výboru bankovní rady Národní banky Československé konané dne 21. 12. 1937.

²²⁾ AČNB, fond NBC, kart. 184, inv. č. 1, Dary - příspěvky - různé (1929–1939); kart. 719, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1931–1938).

²³⁾ AČNB, fond NBC, kart. 346, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940).

²⁴⁾ J. Kunert, *Vrchní ředitel Živnostenské banka JUDr. Jaroslav Preiss a jeho vztah k výtvarnému umění*, s. 295.

Dr. Emila Roose.²⁵⁾ Hospodářská krize ve třicátých letech zapříčinila útlum těchto aktivit. Národní banka Československá přijala například zásadu, že se guvernér neúčastnil společenských akcí, jakými byly společenské (stavovské) plesy apod.²⁶⁾ Iniciativy se cedulová banka naopak chopila při organizování Jubilejního daru pro fond na obranu státu na sklonku třicátých let.²⁷⁾

Banky jako mecenáši archivnictví

Světy peněžních ústavů a archivů vstupovaly samozřejmě do vzájemného kontaktu v otázce předarchivní a archivní péče o dokumenty vyprodukované bankami,²⁸⁾ ale nejednou se tak stalo i v oblasti finanční. Peníze v tomto případě nabývaly zejména formu daru či příspěvku ze strany banky. Jak už z výše uvedeného vyplývá, banky byly aktivní ve filantropii a podporovaly vědu a kulturu. Archivy v pozici žadatele o příspěvek se v tzv. darovací bankovní agendě objevily v několika případech, a to především v období okupace v souvislosti s ochranou a posléze záchranou archiválií před následky válečných operací a důsledky plynoucími z územních změn Československa a následně při řešení válečných škod a obnovy fungování archivů.

K prvním kontaktům došlo mnohem dříve, a proto se také jednalo o jiný typ „spolupráce“. Ředitel Živnostenské banky Dr. Jaroslav Preiss společně s profesorem Josefem Šustou adresovali v roce 1928 Národohospodářskému ústavu při České akademii věd a umění podnět k založení Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce.²⁹⁾ Jméno Dr. Preisse mělo v hospodářské sféře velkou váhu, podobně jako jméno profesora Šusty v oblasti vědy, a snad nejen proto se jejich zaštitění daného podniku setkalo s příznivou odezvou. Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce byl založen v říjnu v roce 1931. V čele předsednictva archivu stanuli nepřekvapivě iniciátoři jeho vzniku. Ředitel Živnostenské banky Dr. Jaroslav Preiss byl jmenován předsedou a prof. Josef Šusta místopředsedou. Činnost archivu se měla soustředit na záchranu a odborné pořádání registratur

²⁵⁾ AČNB, fond NBČ, kart. 318, inv. č. 4, Jubilejní fond republiky. Národní archiv (dále NA), fond Jubilejní fond republiky, kart. 19, inv. č. 41, Korespondence s dárci – banky.

²⁶⁾ AČNB, fond NBČ, kart. 346, inv. č. 1, Dary a příspěvky (1929–1940).

²⁷⁾ AČNB, fond NBČ, kart. 2064, inv. č. 1, Jubilejní dar pro fond na obranu státu; kart. 627, inv. č. 9, Jubilejní dar pro fond na obranu státu.

²⁸⁾ Blíže k tématu Jakub Kunert, *Vývoj spisové a archivní služby českých bankovních institucí (1918–2006)*. *Paginae historiae*. Sborník Národního archivu. Spisová služba a předarchivní péče, 2, 2012, s. 270–312.

²⁹⁾ Blíže k otázce založení archivu AČNB, fond ŽB, kart. 41, sign. ŽB S VII/i – 1 – I, Korespondence Jaroslava Preisse s Josefem Šustou z roku 1928, neuspořádáno. Bedřich Mendl, *Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce*. Národní listy 17. 1. 1932, č. 17, s. 10.

podniků, oficiálních a polooficiálních korporací (obchodní a živnostenské komory, oborové komise, spolky) a pozůstalostí významných osobností ze světa průmyslu, peněžnictví a techniky a sbírání dokladů o vývoji průmyslu, obchodu a techniky. Nedílnou součástí aktivit archivu byla i činnost vědecká, publikační, konzultační a propagační. Není jistě náhoda, že oni iniciátoři založení archivu měli vazby i na první členy archivního sboru, kterými byly: Ústřední svaz československých průmyslníků, Ústřední spolek československého průmyslu cukrovarnického, Ústředna československých obchodních a živnostenských komor, Státní ústav historický, Masarykova akademie práce, Národohospodářský ústav při České akademii věd a umění, Zemědělské muzeum a Technické muzeum československé.³⁰⁾ Otázka členské základny³¹⁾ byla pro archiv důležitá i z toho důvodu, že archiv byl založen na spolkovém základě. Byl tedy hmotně podporován právě z příspěvků svých členů a subvencemi zakládajících institucí. Osobnost ředitele Živnostenské banky pak nejednou zapůsobila svým mocným vlivem nejen při získávání nových příznivců a mecenášů, ale i při vymáhání příspěvků u členů neplaticích.³²⁾ I to byl patrně důvod, proč byl Jaroslava Preiss přemluven Josefem Šustou, aby svou rezignaci na předsednictví pro zaneprázdněnost v roce 1934 stáhl, neboť využívání jeho vlivových sítí bylo pro archiv klíčové.³³⁾ Během okupace a v poválečné době se tento způsob financování archivu ukázal jako velmi zrádný. Záchranná a osvětová činnost archivu, ale i aktivity badatelské byly závislé na finanční členské podpoře, jejíž základna se značně snížila poté, co se členských firem zmocnili Němci, případně zcela zanikly. Členská základna se v poválečném období již plně neobnovila, a proto byl archiv velmi vděčný, pokud ho stávající členové podporovali v mnohem větší výši, než jim ukládaly stanovy.³⁴⁾

³⁰⁾ Jan Hozák a Milada Sekyrková, *Archiv pro dějiny obchodu, průmyslu a technické práce po 70 letech*. Archivní časopis, 4, 2002, s. 201–203; Jan Klepl, *Tři léta Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v ČSR*. Praha 1935, s. 10.

³¹⁾ Z 27 oslovených peněžních ústavů se členy v roce 1933 staly pouze Živnostenská banka a Zemská banka. Srov. AČNB, fond ŽB, sign. ŽB S VII/i – 1 – IV, Korespondence Jaroslava Preisse se společenskými, kulturními a vědeckými institucemi – Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, neuspořádáno.

³²⁾ *Tamtéž*.

³³⁾ AČNB, fond ŽB, kart. 41, sign. ŽB S VII/i – 1 – I, Korespondence Jaroslava Preisse s Josefem Šustou z roku 1934, neuspořádáno.

³⁴⁾ Výroční zpráva z roku 1946. Dostupné online: <https://www.ntm.cz/archiv-knihovna/archiv-ntm/vyrocní-zpravy/1946> [6.3.2023]. AČNB, fond ŽB, kart. 1459, inv. č. 1, Členství ŽB v organizacích a společnostech – Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce; kart. 1026, inv. č. 1, Korespondence Ing. Vojtěcha Mixy z let 1937–1940; kart. 16, sign. ŽB S VII/i – 1 – I, Dopis Dr. J. Klepla na Dr. J. Preisse ze 7. 12. 1940, neuspořádáno; kart. 304, inv. č. 1, Zprávy pro ředitelství z let 1939–1949; fond NBČ, kart. 187, inv. č. 1, Dary, příspěvky, žádosti (1933–1950).

Obr. 1. Ředitel Živnostenské banky Dr. Jaroslav Preiss, zdroj AČNB

-4. VII. 1930

Seznam členů Archivu pro dějiny průmyslu. 17/ 115

	1938	1939
Ministerstvo obchodu	19.000 Kč	
Technické museum Čsl.	8.000 "	
Saměšlické museum Čsl.	8.000 "	
Národnoprávní ústav	8.000 "	
Čestfátní spolek cukrovnický	1.000 "	1.000 Kč
Čestfátní svaz Čsl. průmyslníků	900 "	900 "
Karolínské sdružení	1.000 "	1.000 "
Průběžná škola	1.000 "	900 "
Cukrovary Scheidler	4.000 "	1.000 "
Čsl. továrna na látky vlněné	1.000 "	1.000 "
Šiferná a hutní	1.000 "	900 "
Elektrotechnický svaz	1.000 "	1.000 "
Chemická a hutní, Čsl.	1.000 "	400 "
Westminster Selway-Korin	1.000 "	100 "
Národní škola	900 "	-
Smíchovský pivovar	1.000 "	-
Bratři Perákové, Loučovice	100 "	
Čestfátní svaz Čsl. pivovárů		1.000 "
Svaz Čsl. průmysl. lihovarů		400 "
Obor skládkářského průmyslu		400 "
Š. J. Weinmann, Čsl.		400 "
Josef Bartoš, Nové Město		400 "
Cyril Barton-Dobemín, Měched		400 "
Bata		4.000 "
Dr. Karel Ringhoffer		400 "
Starý, Dolní zářky		400 "
Svaz majitelů dolů		400 "
Větrnické horní a hutní		400 "
Národní Čsl. továrna na margarin		1.000 "
Živnostenská banka		900 "
Královská cementárna		900 "
Ševčíkova banka		400 "

13. 8. 1930

Obr. 2. Seznam členů Archivu pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce, zdroj AČNB

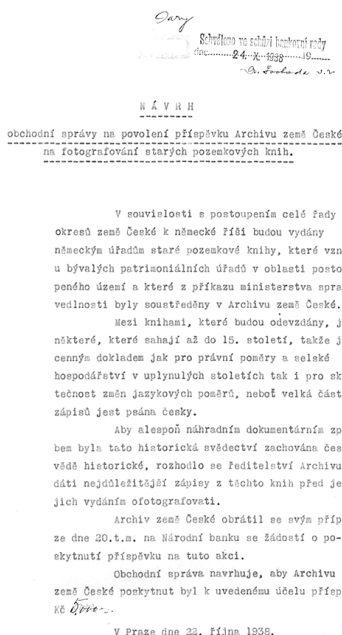
Obecně lze konstatovat, že tuzemské archivnictví se v době okupace muselo vypořádat s řadou změn. K těmto změnám lze počítat ztrátu archivů nacházejících se na území odtrženém v důsledku mnichovské dohody, spisovou a archivní rozluku v důsledku vzniku samostatného Slovenského štátu a odtržení částí území dalšími sousedními zeměmi, zrušení tzv. pražské archivní úmluvy mezi Československem a Rakouskem z roku 1920 a aplikaci opatření týkajících se ochrany archiválií před následky bojových akcí.

Spisová rozluka mezi Česko-Slovenskou republikou a sousedními státy znamenala pro tuzemské archivy ztrátu velkého množství archiválií.³⁵⁾ V důsledku postoupení řady okresů země České Německé říši bylo nutné vydat úřadům či německým archivům mimo jiné několik tisíc starých pozemkových knih, které vznikly u bývalých patrimoniálních úřadů v oblasti postoupených území. Kompenzací této ztráty se měla stát tzv. fotografická akce pozemkových knih, která spočívala v nafotografování nejdůležitějších česky psaných zápisů v těchto pozemkových knihách. Primárně se vytipované pozemkové knihy měly fotografovat, ale z části pozemkových knih byly vyhotovovány pouhé přepisy. Celá akce byla koordinována ředitelstvím Archivu země České po dohodě s ministerstvem spravedlnosti a odbornými archivářskými kruhy. K jejímu zahájení došlo 14. října 1938. Jako problematické se ukázalo zejména finanční zabezpečení této činnosti, neboť s sebou neslo značné náklady, s kterými nebylo samozřejmě při plánování rozpočtu počítáno. Vedle finančního příspěvku ministerstva spravedlnosti pomoc v podobě participace na fotografování, poskytnutí fotografického zařízení a materiálu nebo uvolnění fotografa pro tuto akci přislíbily i jiné archivy a vědecké instituce, např. Archiv hlavního města Prahy, Archiv ministerstva zahraničních věcí a Státní ústav historický. Archiv ministerstva zahraničních věcí mimo fotografování prováděl rovněž zvětšování vyhotovených snímků. Další finanční prostředky na fotografování v zemském archivu byly získány od řady institucí. Mezi ně se řadily Národní banka Československá, Ústřední jednota hospodářských družstev³⁶⁾ či Zemský úřad. Celkově se podařilo nafotit jen nepatrný zlomek z odevzdaných pozemkových knih, a to 90 kusů. Je pravděpodobné, že spíše než financí se nakonec celé záchranné činnosti nedostalo komodity, již za peníze získat nemohli, tedy času.³⁷⁾

³⁵⁾ Karel Řeháček, *Proměna českého archivnictví v letech okupace a po jejím skončení*, AČ, v tisku.

³⁶⁾ Obě instituce v dané době spojovala osoba viceguvernéra Národní banky pro Čechy a Moravu a předsedy Ústřední jednoty hospodářských družstev – František Ladislav Dvořák.

³⁷⁾ NA, fond Archiv země České, kart. 39, inv. č. 241, Ateliéry fotografický a konservační, zpráva o činnosti z roku 1938; kart. 42, inv. č. 241, Fotografování starých knih pozemkových.

Obr. 3. Povolení příspěvku Archivu země České Národní bankou Československou, zdroj AČNB

Další úlohou v souvislosti s válečnými záchrannými opatřeními, kterou banky na sebe vzaly, byla úschova archiválií před leteckými útoky. Na Moravě poskytly útluk pro nejcennější archiválie ve svých trezorech Moravská banka a Hypoteční banka v Brně.³⁸⁾ V Praze probíhalo od září 1939 jednání se Živnostenskou bankou o možné úschově archiválií městského archivu, uměleckých a památkových předmětů městské galerie a městského muzea. Samotnému jednání předcházelo šetření hlavního města Prahy ohledně bezpečného depozitáře ve všech vlastních budovách. Výsledek šetření ukázal, že trezory v Nové radnici, v budově Elektrických podniků a v Pražské městské spořitelně neposkytovaly dostatek bezpečnosti ani vhodného místa pro uskladnění nejcennějších archiválií z městského archivu, uměleckých děl městské galerie a muzeálních artefaktů. Proto se správní výbor hlavního města Prahy obrátil s prosbou o pronájem safesů na Živnostenskou banku, která disponovala prostornými místnostmi ve vlastním trezoru v nově budovaném bankovním paláci. Tento trezor byl považován za nejbezpečnější úkryt v případě leteckých útoků v celé Praze. Nájem safesů byl vyčíslen na 2 040 K za rok. Živnostenská banka danému přání vyhověla a pražské obci poskytla nakonec bezplatně část

³⁸⁾ K. Řeháček, *Proměna českého archivnictví*, AČ, v tisku.

přízemí svého hlavního trezoru s podmínkou, že neručí ani vůči pražské obci, ani nikomu jinému za žádnou škodu, která by vznikla na deponovaných předmětech. Dalším řízením agendy o uschování cenných předmětů v bankovním trezoru byl pověřen městský archivář prof. Václav Vojtíšek a za hospodářský odbor magistrátu byl v dané věci delegován Dr. Emanuel Svoboda.³⁹⁾ Bohužel k vyjednané úschově nakonec nedošlo.⁴⁰⁾ Část archivních dokumentů a knihovny byla deponována mimo Prahu na venkovské zámky v Mníšku pod Brdy a na Hrubý Rohozec. Zbylá část archiválií a knihovny zůstala z důvodů vědeckých, úředních, ale i kapacitních v budově Staroměstské radnice. Městský archiv byl na svou dobu velmi moderně zařízen, a proto se spoléhalo na bezpečnost archivních trezorů a na železné skříně zapuštěné do zdi.⁴¹⁾

Obr. 4. Trezor Živnostenské banky, zdroj AČNB

³⁹⁾ AČNB, fond ŽB, kart. 3931, inv. č. 2, Magistrát hlavního města Prahy (1939–1948); kart. 1782, inv. č. 16, Zápis ze schůze výkonného výboru ze dne 13. 10. 1939. Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Magistrát hlavního města Prahy I, kniha VII, inv. č. 638, Zápisy o schůzích užší správní komise z 22. 9. 1939 a 29. 9. 1939; kart. 1072, inv. č. 2376, Presidium rady a magistrátu.

⁴⁰⁾ Důvody, které k tomu vedly, se zatím nepodařilo autorce studie dohledat.

⁴¹⁾ František Holec, *Archiv hlavního města Prahy. Kapitoly z dějin 1851–2001*. Praha – Dolní Břežany, 2006. s. 108.

Během bombardování Prahy 8. května 1945 přesto utrpěl městský archiv velké ztráty. Byla zničena podstatná část jeho sbírek a knihovna. Popelem lehla i archivařská práce za takřka 100 let, tj. shořely inventáře, katalogy, lístkové a knižní rejstříky, podklady pro vědecké práce z oblasti pražského dějepisu. Výše vyčíslených škod predikovala, že obnovovací práce v archivu se prodlouží na celá desetiletí.⁴²⁾ Naléhavost celé situace, ale i limity finančních prostředků, které na řešení dané situace uvolnila městská správa pražská, si uvědomoval ředitel archivu Václav Vojtíšek. Je nutné poznamenat, že tento archivář díky své pilnosti a ochotě, se kterou napsal celou řadu vyjádření v historických a historicko-právních otázkách a projevů pro volené magistrátní činitele, měl dveře otevřené k těm, kteří o osudu městského archivu rozhodovali.⁴³⁾ Jejich přímluva však na rychlou obnovu archivu nemohla stačit, a proto se Václav Vojtíšek obrátil s žádostí o podporu k veřejnosti, a to výzvou datovanou 27. října 1945, již uvedl slovy: „Hledáme mecenáše.“ Zároveň začal se žádostmi obesílat i odborné instituce nebo právě peněžní ústavy. Finanční pomoci se jednorázově či každoročně dostávalo městskému archivu v letech 1946–1948 od Spořitelny pražské, Zemské banky, Živnostenské banky a také ministerstva školství a osvěty (od roku 1949 ministerstvo školství, věd a umění). Rokem 1949 byla mecenášská činnost tuzemských bank násilně ukončena, neboť nově vzniklé národní podniky nebyly oprávněny poskytovat podpory a příspěvky.⁴⁴⁾

Obr. 5. Potvrzení pro Živnostenskou banku o poskytnutí podpory na obnovu sbírek AHMP, zdroj AČNB

42) *Tamtéž*, s. 152.

43) *Tamtéž*, s. 120.

44) AHMP, fond Magistrát hlavního města II, kart. 10, sign. Bid/1-11, Varia – podpory pro archiv na obnovu knihovny atd. 1945–1949; AČNB, fond ŽB, kart. 311, inv. č. 1, Dary banky let 1948–1950; kart. 322, inv. č. 1, Dary banky 1945–1946.

Závěr

Peníze nabývají nejrůznějších nelichotivých konotací. V lidové mluvě mohou být například označeny jako „špinavé“, „krvavé“ apod. Peníze samy o sobě však žádné morální vlastnosti mít nemohou. Jejich vnímání a ono zabarvení ukazuje právě jen na způsob zacházení s nimi, na jednání majitele, příjemce, dárce.⁴⁵⁾ Tento příspěvek se zabýval mecenášskými aktivitami bank mj. v souvislosti s tuzemskými archivy. Ty jsou důkazem, že subvence darované bankami na pomoc archivům v nepřívětivém období okupace, ale i v časech poválečných nebyly vydány zbytečně, a proto v tomto případě peníze nesnesou žádných nelichotivých adjektiv. Zároveň se tato studie nesnaží přisuzovat výlučný úspěch výše zmiňovaných aktivit jen peněžním ústavům. Banky byly jen dalšími z mnoha mecenášů archivnictví v daném období. Samozřejmě nelze opomenout hlavní aktéry, kteří se podíleli na záchraně archiválií v čase okupace a obnově činnosti archivů po skončení války, a těmi byli právě archiváři.

⁴⁵⁾ Ursula Pia Jauch, *Von Geld und Kathedralen. Philosophische Gedanken über ein Lebensmittel*. In: Josette Baer a Wolfgang Rother, (eds.), *Geld. Philosophische, literaturwissenschaftliche und ökonomische Perspektiven*, Basel 2013, s. 13–16.

ZUSAMMENFASSUNG

BANKEN ALS MÄZENE DES ARCHIVWESENS

In der Zeit der Ersten und Zweiten Tschechoslowakischen Republik traten die inländischen Banken im Zusammenhang mit ihrem beispiellosen Aufschwung verstärkt als Mäzene auf. Obwohl es sich um eine Aktivität von eher untergeordneter Bedeutung handelte, d. h. sie hatte keinen Einfluss auf die Tätigkeit und Funktionsweise der Banken, ist es kennzeichnend, dass die Banken diese Tätigkeit nicht unterschätzten, da sie ihr Bild formte und ihre Position in der Gesellschaft stärkte. Ihre Unterstützung galt vor allem philanthropischen Zwecken, sie förderten aber auch Wissenschaft und Kultur. Daher konnten auch die Unterstützungsanfragen der Archive nicht außer Betracht bleiben. Diese Anträge wurden vor allem während der Besatzungszeit gestellt, in der Finanzmittel für den Schutz oder die Rettung von Archivgut benötigt wurden. In der Nachkriegszeit sollten die Bankzuschüsse zur Wiederherstellung der Archive beitragen.

Stichwörter: Banken – Mäzene – Archivwesen – 1918–1948

Překlad Artlingue, a. s.

SUMMARY

BANKS AS PATRONS OF ARCHIVES

Domestic banks began to appear as patrons of civic activities in the period of the First and Second Czechoslovak Republic, which was linked to their unprecedented growth. Although such patronage was rather of secondary importance to the banks, i.e. it did not affect their core business and functioning, it is noteworthy that the banks did not underestimate this activity as it enhanced their image and strengthened their position in society. While their philanthropy was mainly charitable, they also supported science and culture and, therefore, archives also often applied for grants. Such applications were particularly common during the period of Nazi occupation, when funds were needed to protect or rescue archival material. In the post-war period, bank grants served mainly to help in the reconstruction of archives.

Keywords: banks – patronage – archiving – 1918–1948

Překlad Artlingue, a. s.

DISKUSE DISKUSSION DISCUSSION

874 let práce konzervátorů a restaurátorů Státního oblastního archivu v Plzni

Ne, nejedná se o aprílový ani o jiný podobný žertík, ale o exaktní výpočet: podle evidence Národního archivního dědictví se k 13. březnu 2023 nacházelo v depozitářích Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni 262 323 nějak poškozených archivních evidenčních jednotek. I kdyby se odedř do péče archivu již žádná poškozená archiválie nedostala, trvaly by s dosavadním průměrem 300 „uzdravených“ archivních evidenčních jednotek ročně pěti našim zaměstnankyním nezbytné konzervátorské a restaurátorské zásahy více než 874 let. I s vědomím toho, že statistika je přesným součtem nepřesných údajů a že poškození budou různého charakteru a stupně, se obávám, že nemalá část uvedených archiválií se své záchrany nikdy nedočká.

Co s tím? Tuto otázku jsme si položili v době přípravy plánu strategického rozvoje našeho archivu a jako jeden z operativních cílů si vytkli navýšení kapacity našich dosavadních konzervátorských a restaurátorských pracovišť, jak personálním posílením, tak rozšířením jejich počtu. V současné době máme na západě Čech pracoviště dvě, v Horšovském Týně a v Plzni. Horšovskotýnské dílny jsou aktuálně saturovány hmotně i personálně a tamní zaměstnankyně vykazují skvělé výsledky jak v péči o archiválie, tak v edukaci archivářů a podle potřeby i původců. Plzeňské dílny máme vybavené rovněž kvalitně, ovšem již delší dobu jsou početně poddimenzované, takže ke zkušené a erudované kolegyni nutně potřebujeme další pracovní sílu, jelikož některé aktivity se prostě daří lépe realizovat čtyřručně. A v blízké budoucnosti se chceme pokusit i o zřízení dalšího samostatného pracoviště také v Karlovarském kraji, konkrétně v Chebu, kde by se dílna pro běžné konzervátorské a restaurátorské zásahy využila zejména pro potřeby okolních okresních archivů. Ideální model by tedy spočíval na jednom běžném konzervátorském a restaurátorském pracovišti v každém kraji (Plzeň a Cheb), na specializovaném pracovišti pro celou oblast (Horšovský Týn) a pak nejlépe na ještě specializovanějším celostátním pracovišti, které by se zabývalo „lahůdkami“ třeba v podobě péče o audiovizuální archiválie. Všespasitelné řešení to sice jistě není, ale výše uvedený počet let potřebných k záchraně archiválií v naší péči se tím přece jen o něco sníží a zvýší se naděje na jejich „přežití“. Pokud půjde vše podle našich plánů, tak to díky vlastním a snad i „evropským“ projektovým prostředkům nějak zvládneme.

Je to však skutečně ideální cesta? Určitě není, neboť realizace uvedených záměrů bude možná jen na úkor všeho ostatního, jak personálně, tak finančně. Abychom mohli získat jedno, budeme muset upozadit druhé. A je to problém obdobný jako v případě péče archivů o archiválie v digitální podobě: znovu jsme jen tím posledním článkem potravního řetězce, který zachraňuje něco, co by měl řešit někdo zcela jiný. Archiválie se sice nacházejí v naší přímé péči, ovšem jejich výrazná část není státní. Otázka vlastnictví se v českém archivním prostředí probírá už mnoho desetiletí a výsledek je stále v nedohlednu. Státní archivy tak pečují o archiválie po všech stránkách a starají se i o jejich fyzický stav včetně provádění nákladných konzervátorských a restaurátorských prací bez ohledu na jejich původce. Archiv tak hradí péči o archiválie skutečně státní, ale i o ty vzniklé z činnosti samosprávných subjektů, dokonce i o archiválie v archivu pouze deponované, protože je za jejich uložení v dobrých podmínkách rád a risk v podobě možného vypovídání smluv o úschově mu za těch pár tisíc korun mnohdy nestojí. Také z těchto důvodů by bylo dobré otázku vlastnictví archiválií konečně zodpovědět, aby i v případě našich nejčastějších původců, tedy obcí a měst, bylo zřejmé, že by se s péčí řádného hospodáře měly starat nejen o obecní les, ale i o obecní kroniku či cechovní privilegia, byť se nacházejí v odborné péči někoho úplně jiného. Nemyslím to tak, že by nestátní subjekty měly státním archivům za péči o archiválie přímo platit, dokonce ani za jejich nákladné konzervování nebo restaurování. Jde mi spíš o to, aby zástupci měst a obcí v zákonodárných sborech, a to jistě není nijak zanedbatelná lobbistická skupina, třeba při schvalování rozpočtu v oblasti ministerstva vnitra viděli na výdajové stránce i ty služby, které onen neurčitý „stát“ poskytuje jim, třeba při všestranné péči o historické dědictví jejich obcí a měst.

Ale zpět do konzervátorských a restaurátorských dílen. Naším návštěvám a exkurzím je připodobňuji nemocničním jednotkám intenzivní péče, kde pacienti bojují o holý život. Tak je tomu mnohdy i v případě archiválií, které přijdou do rukou konzervátorů a restaurátorů často za minutu dvanáct. Pořadníky a čekací lhůty jsou totiž s těmi nemocničními neporovnatelné, protože 872 let skutečně nikdo v reálu třeba na výměnu kyčelního kloubu nečeká. Úkolem konzervátorů a restaurátorů však zdaleka není jen časově náročné zachraňování a „uzdravování“ potřebných archiválií, ale i odborné konzultace a metodický dohled nad ukládáním archiválií v archivech i dokumentů ve spisovných původcích. V tom prvním případě konzultuje možnosti záchrany či opravy poškozené archiválie sám archivář, správce konkrétního fondu či sbírky. S ohledem na odborné stanovisko konzervátora či restaurátora, racionální analýzu historické hodnoty poškozené archiválie a množství těch důležitějších v pořadníku poškozených pak rozhoduje o jejím dalším osudu. Ve druhém případě konzervátoři a restaurátoři metodicky dohlížejí na klimatické podmínky v depozitářích, na způsob dlouhodobého ukládání jednotlivých typů archiválií, na prevenci šíření plísní a dalších archivních infekcí a na realizaci opatření, která si stav archiválií vynutí aplikovat. Jedná se jak o doporučení snadno realizovatelná, tak i o vysoce sofistikované postupy, které jsou důležité

nejen pro kvalitní péči o archiválie, ale i jako prevence před budoucími rekonstrukčními zásahy do nich.

Tyto metodické a konzultační služby neposkytují státní konzervátoři a restaurátoři jen vlastním domovským archivům, ale podle zájmu a potřeby též původcům. Nečiní tak ovšem z ryzího altruismu, ale opět si preventivně šetří svůj drahocenný čas. Kvalitní uložení dokumentů ve spisovnách původců je totiž, zejména u potenciálních budoucích archiválií, klíčové a má lví podíl na tom, v jakém stavu budou jednou do péče archivu převzaty. Archivní deponitáře totiž nejsou zázračnými klimatickými místy, kde by se poškozené archiválie předané původcem uzdravovaly jen tak samy od sebe, třeba pouhou expozicí archivního vzduchu. Bylo by to sice krásné, ale realita je výrazně odlišná, časově náročná, pracná a nákladná.

A to je další významný argument pro posilování konzervátorských a restaurátorských pracovišť nejen v SOA v Plzni, ale v celém českém archivnictví. Pokud by státní i další původci dokumentů v budoucnu vybraných za archiválie měli jednat s péčí řádných hospodářů, pak by se finanční a personální prostředky k naplnění tohoto cíle nemusely nacházet na úkor všeho ostatního. Jen by bylo zapotřebí pochopit, že skutečný hospodář nečiní rozdíl mezi péčí o obecní les a o obecní kroniku. Že se v obou případech jedná o hodnoty, které představují bohatství, to hmotné i to duchovní. A že se vyplatí pečovat o jedno i o druhé.

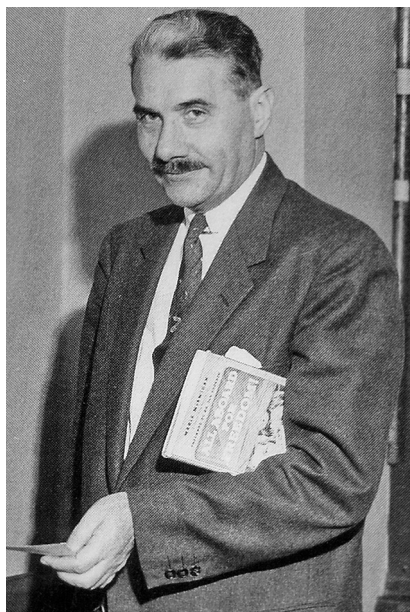
Kéž by se tak stalo co nejdříve.

Karel Řeháček

ZPRÁVY NACHRICHTEN REPORTS

AMERICKÝ FOND PRO ČESKOSLOVENSKÉ
UPRCHLÍKY VE SVĚTLE ARCHIVNÍCH PRAMENŮ

Diplomat Ján Papánek stál v květnu 1948 za zrodem humanitární organizace, která během nadcházejících čtyřech dekád studené války pomohla desítkám tisíc lidí, prchajících na Západ před komunistickým režimem. Archivní materiály mapující činnost a zásluhy Amerického fondu pro československé uprchlíky se nacházejí hned na několika místech v USA. Výročí tři čtvrtě století od vzniku je navýsost vhodnou příležitostí pro to připomenout fascinující historii fondu, stejně jako osudy jeho zakladatele.

Ján Papánek (1896–1991)

Ján Papánek (1896–1991), rodák z Bezové pod Bradlom na západním Slovensku, za první světové války bojoval krátce na italské frontě, než byl zajat a jal se organizovat československé legie na Apeninském poloostrově. Plně se dal k dispozici odboji, v Římě vydával časopis *V Boj!* Po osvobození působil v Bratislavě na pobočce ministerstvu obrany, kde pomáhal hledat demobilizovaným legionářům zaměstnání. Na podzim 1919 odešel do Paříže studovat právo a politické vědy a o tři roky později již vstoupil do služeb ministerstva zahraničí. Vedle toho patřil k redaktorům Národního osvobození, listu Československé obce legionářské, a předsedal spolku Slovenský Dom v Praze. Poprvé zakusil prostředí světové diplomacie, když se zúčastnil několika zasedání Společnosti národů v Ženevě. Po krátké zastávce v Budapešti jej v únoru 1926 služba republiky zavedla

přes oceán. V Chicagu se oženil a ve Washingtonu nastoupil na místo tajemníka na ambasádě. Na čas se znovu vrátil do Československa, ale od podzimu 1935 převzal konzulát v Pittsburghu, aby posílil kontakty s akademickým prostředím, a především s krajauskými organizacemi místních Slováků a Podkarpatských Rusinů.

Ján Papánek ještě jako ambasador při OSN po boku ministra zahraničí

V zámoří Papánka také dostihla tragédie v podobě Mnichovské dohody a rozbití Československa. Když se v Chicagu objevil ex-prezident Edvard Beneš, aby se nejprve stal hostujícím profesorem na univerzitě a po zřízení Protektorátu se chopil vedení rodícího se protinacistického odboje, Papánek mu od počátku stál věrně po boku. V roce 1942 se přesunul do New Yorku a vedl *Czechoslovak Information Service*, tiskovou agenturu exilové vlády. Dál úzce spolupracoval s krajanským hnutím a od konce roku 1944 participoval na přípravách ustavující konference Organizace spojených národů, která začala v San Francisku následujícího dubna. Patřil ke čtrnácti expertům, majícím na starosti finální znění Charty OSN. Po druhé světové válce díky pili a vysokému renomé mezi západními politiky vyšplhal do nejvyšších pater světové diplomacie.¹⁾

Jako stálý delegát a posléze velvyslanec Československa při OSN v New Yorku otevřeně označoval únorové události za převrat se zásahem Sovětského svazu. Hned 25. února předal generálnímu tajemníkovi Trygve Lieovi protestní nótu, v níž prohlásil, že pod hrozbou použití ozbrojené moci ze strany Sovětů byla zrušena politická nezávislost Československa, a žádal o prošetření Radou bezpečnosti. Když neuspěl, opakoval snahu 10. března po smrti Jana Masaryka. Ministerstvo zahraničí Papánka sice odvolalo, aby nemohl protest předložit, ale na pomoc přišel zástupce Chile Herman Santa Cruz, díky jehož zásahu a nótě s datem 16. března 1948 se československá věc oficiálně ocitla na programu jednání. Celkem deset dní se světoví aktéři přeli o interpretaci únorového puče, za velké pozornosti sdělovacích prostředků. Díky Papánkovu úsilí byl SSSR poprvé de facto obviněn

¹⁾ Blíže o životě viz Slavomír Michálek, *Ján Papánek, politik, diplomat, humanista*. Bratislava, Veda 1996; srov. Halina Břeňová, *Život pro jiné. Ján Papánek 1896–1991*. Faun, Praha 1995.

Papánek při návštěvě uprchlického tábora v Bavorsku

z agrese a porušování suverenity jiného státu. Sovětský velvyslanec Andrej Gromyko zuřivě napadal Papánka jako zrádce lidu, kterému navíc má být znemožněn přístup do struktur OSN, jelikož byl odvolán a Praha na jeho místo vyslala Vladimíra Houdka. Jenže generální tajemník Lie si vážil Papánkovy odbornosti a požadoval propouštěcí dekret podepsaný prezidentem republiky. Nastala kuriózní situace. Churavějící Edvard Beneš odmítl odvolat Papánka, ale zároveň připojil podpis k akreditaci Houdka. Československo tak rázem mělo u OSN dva zástupce. Papánek sice záhy skončil jako velvyslanec, nicméně komunistům se nepovedlo odstranit jej i ze dvou odborných komisí, do nichž byl zvolen až do prosince 1950. Nadále tedy zůstal uvnitř struktur Spojených národů a upozorňoval na bezpráví za železnou oponou.

První půlrok po komunistickém puči v Československu měla dělnická třída plné ruce práce se zajištěním totální dominance na domácí scéně a lidem, kteří se rozhodli přehnout za hranice, nevěnovala tolik pozornost jako v pozdějším období. Způsobů byly desítky. Pěšky, vozem, po vodě, na lyžích, vzduchem. Teprve dnes historici postupně odkrývají příběhy plné napětí a statečnosti. Troufalý kousek předvedlo několik letců, působících za války ve Velké Británii, kteří se vloupali do hangárů a ulétli pronásledovatelům před nosem. Znáám je také případ strojvedoucích, kteří ve vlaku i s cestujícími v plné rychlosti projeli skrz, nebo skupinky, co prchla v podomácku vyrobeném tanku. Použití nejobvyklejší trasy, tedy přejít ze Šumavy hranice do Bavorska, které bylo součástí americké okupační zóny Německa, dosud nepředstavovalo tak extrémní nebezpečí jako v pozdějších letech, kdy pohraniční pásma lemovaly zátarasy, minová pole a ostnatý drát. Hlídky se psy, zrádné bažiny a provokatéři Státní bezpečnosti mezi převaděči přesto činili přechod velmi riskantním. Alternativou byl směr z Moravy a Slovenska do Rakou-

ska, kde ovšem začínala sovětská okupační zóna. Dostat se několik desítek kilometrů skrz Horní Rakousy do západních sektorů Vídně znamenalo vyhýbat se častým rudoarmějským hlídkám. Nemálo nešťastníků skončilo v poutech a bylo navraceno československým úřadům. Každý měsíc prchaly tisíce lidí.²⁾ Na základě různých dotazníkových šetření, prováděných později přímo v uprchlických táborech, lze konstatovat, že odcházely všechny vrstvy společnosti, nehledě na vzdělání, profesi či region původu. Například celoroční statistika nově příchozích do americké zóny Německa z prosince 1948 hovoří v průměru o plné třetině dělníků, deseti procentech zemědělců a úředníků, nemalou část tvořili také studenti, živnostníci či příslušníci ozbrojených sborů.³⁾

Dne 24. října 1948 nabyl účinnosti zákon 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, jenž opuštění státu přirovnal k nejtěžším zločinům. V §40 (neoprávněné opuštění území republiky a neuposlechnutí výzvy k návratu) stálo: „*Československý občan, který v úmyslu poškodit zájem republiky opustí neoprávněně území republiky nebo ve stejném úmyslu neuposlechne výzvy úřadu, aby se v přiměřené lhůtě, kterou mu úřad určí, na území republiky vrátil, bude potrestán pro těžký zločin žalářem od jednoho roku do pěti let.*“

Po skončení druhé světové války se pouze na evropském kontinentu nacházely miliony lidí mimo svůj domov. Jednalo se o bývalé nuceně nasazené ve třetí říši, válečné zajatce, vězně koncentračních táborů, německé menšiny vyhnané z Československa, Polska, Maďarska a Balkánu, přeživší holocaustu i židy z východu, které vyhnala poválečná vlna pogromů, nebo Balty, Ukrajince a příslušníky mnoha dalších národů Sovětského svazu, prchající před postupující Rudou armádou. Celá uprchlická agenda od července 1947 do února 1952 spadala pod gesci Mezinárodní organizace pro uprchlíky (*International Refugee Organization – IRO*), součástí struktur OSN se sídlem v Ženevě, která zastřešovala pětadvacet regionálních kanceláří po celém světě a zaměstnávala na 4 000 pracovníků. Navazovala na předchozí činnost Správy Spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA*), existující od roku 1943. Působnost UNRRA se mohla jevit záhy po skončení války poněkud chaoticky. Byla regulována do značné míry požadavky okupačních úřadů a soustředila se především na identifikaci osob v její péči a rychlou repatriaci, tedy návrat do země původu, což v rozvrácené Evropě představovalo nelehký úkol.⁴⁾ Přesto se díky UNRRA vrátilo domů z Německa do konce roku 1946 přes šest milionů lidí. Když 1. července 1947 zahájila činnost nástupnická IRO, převzala po UNRRA péči

²⁾ Odhad StB z konce roku 1948 zmiňoval 8 614 osob, které ilegálně opustily republiku.

³⁾ UN Archive, International Refugee Organization (AG-018-007), box 23, Czechoslovak escapees, Dec. 1948.

⁴⁾ Blíže Mark Wyman, *DP: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*, Balch Institute Press, Philadelphia 1989.

o 718 600 lidí. Do konce roku počet překročil 800 000 a nadále vzrůstal. IRO kladla důraz na registraci a klasifikaci osob podle toho, zda měly nárok na pomoc mezinárodního společenství nebo nikoliv. Utíkající ze země původu pouze z ekonomických důvodů, ne kvůli politickému, náboženskému či etnickému pronásledování, bývalí váleční zločinci či kolaboranti s nacisty měli být pochopitelně vyjmuti z péče IRO. Ostatním měla být poskytnuta právní ochrana, ubytování, strava a uhrazeny cestovní náklady v případě kladného vyřízení emigračního řízení. IRO se svého času stala největší dopravní společností na světě, neboť zajišťovala pozemní, námořní i vzdušné transporty milionům osob. IRO poskytovala dobrovolnou repatriaci, pro osoby bez domova (*displaced persons* – DP) přesídlení do třetích zemí, případně asistenci při začlenění do života a ekonomiky v místě, kde aktuálně přebývaly, tedy zejména v Německu a Rakousku. Repatriace byla nabízena všem jednotlivcům, ale s klauzulí, že pokud by se ve své domovské zemi obávali perzekuce, měli právo odmítnout. Politika a velmocenské zájmy pochopitelně značně ovlivňovaly fungování organizace. Narůstaly rozpory mezi západními spojenci a Sovětským svazem, jak nahlížet na zástupce jednotlivých národů, žádajících ochranu IRO. Kupříkladu statisíce Ukrajinců, Lotyšů, Estonců a Litevců plošně odmítaly návrat za železnou oponu, žádaly o status politických uprchlíků, zatímco Moskva je považovala za zrádce a trvala na jejich vydání. V druhé polovině čtyřicátých let se ve všech zemích východní Evropy ujaly moci komunistické režimy, což uvedlo do pohybu další početnou migrační vlnu. Stávající obyvatelé táborů tak doplnili Poláci, Maďaři, Rumuni, Albánci, Bulhaři a konečně po únoru 1948 také Češi a Slováci.⁵⁾

Množství nových uprchlíků zpoza železné opony znervóznělo okupační orgány. V americké okupační zóně Německa platil od 21. dubna 1947 stop stav (tzv. *freeze order*) pro přijímání nových uprchlíků do táborů IRO. Češi a Slováci, kteří po převratu v únoru nadcházejícího roku, přišli do Bavorska, tedy automaticky skončili v táborech pod německou správou, kde se potkávali s odsunutými sudetskými Němci, separatistickými Slováky nebo stoupenci krajně pravicových kruhů. Panovala velmi napjatá atmosféra mezi etniky a politickými skupinami, navíc narůstala nespokojenost s ubytovacími, hygienickými a stravovacími podmínkami. Vlivné osobnosti krajanského života v USA a českoslovenští diplomaté, kteří odmítli sloužit nastupující komunistické moci a dali se do služeb exilu, vytrvale lobbovali u amerického ministerstva zahraničí a kongresu za přijetí našich do péče IRO. Americká vojenská správa v Německu v čele s generálem Luciušem Clayem nakonec přehodnotila postavení československých běženců a uznala je za politické uprchlíky, se všemi výhodami a plnou právní ochranou, jaké se těšili zástupci jiných národů. K toužebně očekávanému kroku došlo 3. srpna 1948. Češi a Slováci se od tohoto data mohli přesunout do lépe zásobovaných táborů IRO, odkud přede-

⁵⁾ *The Refugee in the Post-war World*, United Nations, Ženeva 1951, s. 45–61.

Dodávky AFRCR do táborů

vším vedla mnohem kratší cesta ven z Německa. Bylo však nutné, aby žadatel splňovat následující podmínku: české země musel opustit po 1. únoru 1948, Slovensko po 1. září 1947 a zároveň před 15. říjnem 1949. Po tomto datu byli noví uprchlíci opět předáváni přímo do německých táborů. Žadatel také musel prokázat, že zemi opustil skutečně z politických důvodů, kvůli pronásledování, z obavy o bezpečnost a nadto, že s sebou nenese žádný škraloup z minulosti. Zaměstnanci IRO prováděli bezpečnostní prověrky (*screening*), od jejichž výsledku se odvíjel další osud dotyčného. Prověrka mohla trvat až půl roku. Týdny v nejistotě v nevlídném táborovém prostředí, v neustálém hladu, zimě, nedostatku základního vybavení, znamenaly mimořádný nápor na psychiku. Jako dar z nebes proto tisícovky takto živořících přijaly iniciativu Jána Papánka v New Yorku, jež vyvrcholila 3. května založením Amerického fondu pro československé uprchlíky (*American Fund For Czechoslovak Refugees* – AFRCR). Díky čilým kontaktům s americkými politiky a podnikateli dokázal pro novou humanitární organizaci postupně sehnat finance. Mezi podporovatele patřila i bývalá první dáma USA Eleanor Rooseveltová. Hlavní kancelář AFRCR v New Yorku pracovala díky odhodlání několika dobrovolníků, včetně dvojice tajemníků Vojtěcha Jeřábka a Ivana Táborského. Pobočky fondu záhy vznikly i Evropě. Americké ministerstvo zahraničí v únoru 1949 udělilo AFRCR potřebnou registraci pro činnost v Německu a Rakousku, díky čemuž mohl plnit úlohu garanta pro žadatele o emigraci, mohl vyjednávat přímo s IRO a zahraničními konzuláty. Tisíce balíků, vypravených fondem, navíc putovaly přes Atlantik zdarma v rámci Marshallova plánu hospodářské pomoci Evropě. V srpnu 1950 AFRCR definitivně vstoupil mezi uznávané humanitární organizace s širokou působností, když mu americké úřady povolily operovat i mimo dříve vymezené území. Kromě Evropy se soustředil i na Blízký východ a jihovýchodní Asii. Do pádu železní opony fond asistoval téměř 140 000 lidí s právními

službami, ubytováním, ošacením, výživou či zajištěním převozu do hostitelských zemí. Činnost oficiálně ukončil 30. června 1990, nicméně neprodleně byl založen nástupnický Americký fond pro pomoc Československu (*American Fund for Czechoslovak Relief*), který poskytoval stipendia českým a slovenským studentům, financoval školy v přírodě, vybavení učeben, vydávání periodických tiskovin, sponzoroval muzea, galerie, univerzity a spolky. Značnou částku například zaslal do Čech v roce 2002, pro boj s následky katastrofálních povodní. O šest let později se znovu přejmenoval, tentokrát na *American Fund for Czech and Slovak Leadership Studies*. Bohatou historií fondu se zevrubně zabývala pouze jediná publikace z pera dlouholetého pracovníka a posléze prezidenta Vojtěcha Jeřábka, navíc vydaná již před osmnácti lety,⁶⁾ přitom dostupné prameny nabízejí široké možnosti dalšího výzkumu.

Část archivu AFCR je umístěna ve sbírce Jan Papanek Papers (signatura MssCol 2334) v rámci oddělení vzácných tisků a rukopisů městské knihovny v New Yorku (New York Public Library Rare Books and Manuscript Division). Jedná se celkem o 64 kartonů Papánkovy pozůstalosti, kde jsou vedle materiálů k jeho diplomatické a exilové činnosti, výtisků krajských periodik, skriptů pořadů Rádia Svobodná Evropa, osobní a pracovní korespondence, k dispozici také dokumenty k činnosti AFCR, zejména pak v kartonech č. 11, 18, 27, 29, 52, 59 a 61.⁷⁾

Zůstáváme v New Yorku a přesuneme se o třicet bloků severněji na 73. ulici, kde se mezi 1. a 2. Avenue nachází Česká národní budova (*Bohemian National Hall*), sloužící potřebám krajské komunity od roku 1896. V třetím patře je uloženo několik stovek knižních svazků, týkající se Čechů v USA, a rovněž část archivu AFCR a zejména obou nástupnických organizací. V této sbírce jsou k dispozici jmenné seznamy držitelů grantů, finanční záznamy, účtenky, zápisy a audio záznamy z jednání předsednictva. Konkrétně hovoříme o osmi kartonech ze série AFCR.⁸⁾

Sbírka *American Fund for Czechoslovak Refugees Records* (1948–1990) se nachází v *Immigration History Research Center Archives* na University of Minnesota v Minneapolis. Toto pracoviště je domovem celé řady čechoamerických sbírek a pro zajímavost zde působí také archivář původem z Čech, dr. Daniel Nečas.⁹⁾ Materiály AFCR o rozsahu deseti kartonů (sig. IHRC171) obsahují záznamy o činnosti newyorského ústředí i evropských poboček a doklady o pomoci fondu poli-

⁶⁾ Vojtěch Jeřábek – Pavel Paleček, *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*. Brno, Stilus 2005.

⁷⁾ Detailní inventář ke stažení zde: <https://archives.nypl.org/mss/2334>

⁸⁾ Jejich podrobný obsah viz Martin Nekola, Zpráva o archivních materiálech uložených v České národní budově v New Yorku. In: *Archivní časopis*, roč. 65, 2015, č. 1, s. 89–94.

⁹⁾ Blíže Monika Mandelíčková, *Immigration History Research Center, University of Minnesota, Minneapolis*. In: *O exilu, šlechtě, Jihoslovanech a jiných otázkách dějin moderní doby. Sborník k narozeninám Arnošta Skoupého*, Univerzita Palackého, Olomouc 2004 s. 61–67.

tickým uprchlíkům z Vietnamu a blízkovýchodních zemí v sedmdesátých a osmdesátých letech.

A konečně zajímavé detaily k historii AFČR jsou k nalezení rovněž v *National Czech and Slovak Museum and Library v Cedar Rapids* v Iowě. Sbírkou o rozsahu devíti krabic (sig. 2013/100), která byla věnována z osobní pozůstalosti v roce 2013, jako první důkladně prozkoumal doktorand z University Palackého v Olomouci Marek Vašut. Pro vnitřní potřeby muzea v listopadu 2019 připravil soupis fondu v anglickém jazyce. Jeho český překlad ve zkrácené verzi je otištěn se souhlasem autora na dalších řádcích.

Karton 1

- Osobní spisy členů výkonného výboru a sponzorů AFČR:

BRNDJAR, Paul L.; BROTAN; Jiří, DAVIS; Malcolm W.; FÁBRY, Milan; FALTUS Anna; FERJENČÍK, Mikuláš; FIRKUŠNÝ, Rudolf; FRYŠČÁK, Milan; GOLOSINEC, John W.; HORÁK, Jiří; HURBAN, Olga; HYDE, Louis K., Jr.; JANOŠEK, Karel; JERABEK-DOYLE, Dana H.; JONÁŠOVÁ, Olga B.; JORDÁN, H. Charles; JOSKO, Anna; KABEŠ, Vladimír KABEŠ; KALANDOVA, Anna; KALLAN, Henry; KARA, Tomas; KEJVAL, Jiří; KLIMEK, Adolf; KNORR, Miloš; KOECHER, Karl F.; KORDULAK, Peter; KOUTNÝ, Ota; KRASA KELLY, Barbara; KRÁSA, Karel; KUSSI, Peter; LANÉ, J. Philip; LEWIS, Brackett; LORENC, Jan; LUCAK, Susan; LUKAS, Karel; LUŽA, Radomír; MELOUN, František

Karton 2

MILLER, Kenneth D.; MITCHELL, Ruth C.; NOVOTNÝ, Joseph R.; OŠŤÁDAL, Jaroslav; PAGAČ, Štefan; PALIC, Vladimír M.; PAPÁNEK, Betka; PEHE, Jiří; PERNES, Jiří; POKORNÝ, Jan; POKORNÝ, Jaroslav; POVOLNÝ, Mojmir; RAFAELI, Peter; RANSDORF, Emil; RASINE, Birgitte; RYŠAVÝ, Vavro; SAFFO, Paul; SCHRABAL, Josef; SHOTWELL, James T.; SILVEY, Ted F.; SLÁVIK, Juraj; SLEZÁK, John; STOREK, Michael J.; STURMAN, Paul; SULLIVAN, Elizabeth V.; SVOBODA, Frank D.; ŠIMKO, Vlado; ŠTEFÁNIK, Kazimír; ŠTURM, Rudolf; TÁBORSKY, Ivan; TRINER, Joseph; VALUCHEK, Andrew J.; VRAZ, Vlasta; WELCL-RUZICKA, Emilie; ZLATUŠKA, Jiří

Karton 3

- Zápisy ze schůzí výkonného výboru AFČR, konaných ve dnech:

13/1/1977; 16/9/1985; 30/8/1994; 20/10/1995; 29/3/1996; 16/5/1997; 20/10/1997; 5/12/1997; 4/5/1998; 31/8/1998; 30/11/1998; 15/1/1999; 12/3/1999; 1/10/1999; 20/10/2000; 26/10/2001; 23/7/2004; 22/10/2004

- Výroční zprávy 60., 70. a 80. léta
- Osobní spisy

Karton 4

- Finanční záznamy (1986, 1990–1997, 1993–2004)
- Adresáře
- Statistiky
- Záznamy regionálních kanceláří AFCR (Austrálie a Nový Zéland, Norsko, Rakousko)

Karton 5

- Grantová dokumentace – Česká a Slovenská republika
- Romská problematika
- Univerzitní granty
- Podklady k podpořeným projektům a organizacím (Educational Foundation Jan Hus, Milan Šimečka Foundation, Peter Racz Fund, Bílý kruh bezpečí, Mt. Sinai Medical Center, Care Foundation, Impuls 99, Project „Mosty“ atd)

Karton 6

- Výroční zprávy, zprávy pokladníka, zápisy ze schůzí výkonného výboru v letech:

1951–1955, 1956–1959, 1960–1965, 1966–1970, 1971–1975, 1976–1980, 1981–1985, 1986–1988, 1989–1990, 1991–1995, 1996, 2002–2004

- Fotografie a grafiky zaměstnanců, významných osobností, uprchlíků a táborů (1948–1993)

Karton 7

- Pracovní korespondence, poznámky, statistiky, novinové výstřižky atd. (1948–2006)

Karton 8

- Korespondence s institucemi (Rada svobodného Československa, Československá národní rada americká, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, velvyslanectví ČR, prezident republiky, americká a česká ministerstva, International Refugee Organization, Council of Higher Education, Columbia University, Institute for Democracy in Eastem Europe, National Endowment for Democracy atd.)

Karton 9

- Osobní složky Jána Papánka a Vojtěcha Jeřábka
- Různé publikace a brožury k historii AFCR
- Články

Americkému fondu pro československé uprchlíky bezpočet lidí vděčil za možnost opustit stísněné prostory uprchlických táborů a začít nový život ve svobodném

světě poté, co jim to politické poměry a represe doma znemožnily. Rozsahem pomoci a co do významu v rámci poúnorového i posrpnového exilu se vyšplhal na absolutní špičku. Přesto je povědomí o jeho fungování i mezi odbornou veřejností pouze mlhavé. V souvislosti s aktuální uprchlickou krizí se lze od AFCR, i dlouhých sedmdesát pět let po zrodu, tehdy na prahu studené války, hrozící rozvinout se v jaderný konflikt mezi dvěma supervelmocemi, v mnohém inspirovat. Relevantní archivní prameny jsou k dispozici, byť prozatím jen v záměří, a plně přístupné badatelům.

Martin Nekola

KDE SE NARODIL EMIL HÁCHA?

Na jednoduchou otázku jednoduchá odpověď – v Trhových Svinech, městě na jihu Čech v podhůří Novohradských hor. Co kdybychom však dotaz rozšířili a zeptali se více zevrubně na to, kde přesně se v Trhových Svinech Emil Hácha narodil? Znalci místních reálií a poučení jedinci by snadno odvětili, že v domě čp. 228 kousek od náměstí u hlavní silnice. Tak to koneckonců uvádí i většina knih o Háchovi nebo o městě, navíc narození na fasádě domu připomíná pamětní deska a busta. Protože první deska se na tomto místě objevila už v roce 1939, tedy ještě za Háchova života a s jeho souhlasem, nemělo by být pochyb o tom, že právě tato budova (sloužící od roku 1901 školským potřebám) byla místem narození dotyčného českého právníka a státního prezidenta. Bylo tomu ale skutečně tak? Archivní prameny to nepotvrzují! O čem konkrétně nás tedy v této souvislosti zpravují?

Nejprve nahlédněme do matriky narozených pro Trhové Sviny, prostřednictvím níž se malý Emil poprvé dostal do evidenčního soukolí. U záznamu s Háchovým narozením (12. července 1872) jsou uvedeny všechny standardní údaje, avšak jeden je neúplný.¹⁾ V kolonce „*Místo, číslo domu, okres, kraj*“ čteme pouze „*Trhové Sviny*“, zatímco ostatní novorozenci (resp. pokřtěnci) tam až na další drobné výjimky mají uvedenou konkrétní adresu, tj. dům i s číslem popisným (okres a kraj není vyplněn nikde). To je první příznačná indicie, která by nás měla vést k tomu, abychom se při vyslovení definitivních závěrů měli na pozoru.

Další úřední materiály, ve kterých se Hácha vyskytuje a které máme k dispozici, představují třídní výkazy svinenské obecné školy. V nich se jako bydliště Emila Háchy (resp. jeho otce, protože kolonka je nadepsána „*Bydliště otcovo*“) objevuje ve druhém, třetím a čtvrtém ročníku v letech 1878–1881 dům čp. 299 a v posledním pátém ročníku (1881–1882) jsou uvedeny dva domy, a sice čp. 299 a čp. 370, což může vést k domněnce o přestěhování rodiny v průběhu školního roku.²⁾ Ani jeden z nich ovšem není onen rodný dům čp. 228 s pamětní deskou. Připomeňme, že první ročník Hácha jako nadané dítě s největší pravděpodobností neabsolvoval, protože po domácí přípravě vykonal úspěšně přezkoušení a komise jej poslala rovnou do druhé třídy, byť mu bylo teprve šest let.³⁾

¹⁾ Státní oblastní archiv v Třeboni, odd. Třeboň (dále SOAT), Sbirka matrik Jihočeského kraje (dále SMJK), Římskokatolická farnost Trhové Sviny (dále ŘF TS), kniha 11, matrika narozených 1871–1897, fol. 21 (v Digitálním archivu snímek /dále DA sn./ 24).

²⁾ Státní okresní archiv České Budějovice (dále SOKA ČB), Národní škola Trhové Sviny (dále NŠ TS), knihy 91, 98, 105, 112. Podobně tamtéž, Místní školní rada Trhové Sviny, hlavní matriky obecné školy.

³⁾ Jiří Cukr, *Emil Hácha jako jihočeský žák a student*. In: Emil Hácha 1872–2022. Sborník z konference, Trhové Sviny, s. 5–20.

Vezměme si do ruky ještě další typ evidenčního pramene, a sice knihy (matriky) domovských příslušníků města a nalistujme záznam o Háchově rodině. Objevíme ji zapsanou ve svazku, který byl veden od roku 1870 zhruba dvacet let s průběžnými aktualizacemi. Další obsahuje záznamy od roku 1890, ale nelze vyloučit, že existoval ještě jeden svazek založený v roce 1880, v archivu se nenacházející. Deseťiletá periodicita by potom odpovídala letům, kdy v monarchii probíhala sčítání lidu. Každopádně Háchovi byli podle domovské matriky přihlášení v domě čp. 228 a jejich domácnost tvořili otec Josef, matka Marie, synové Emil a Theodor a také matčin otec Dominik Klaus, s nímž se ještě setkáme.⁴⁾ Vzhledem k tomu, že je záznam psaný tužkou (oproti jiným zápisům psaným inkoustem), dle stylu byl vyhotoven náraz a uvedeni jsou v něm i oba synové Emil (1872) a Theodor (1874), byl tedy s největší pravděpodobností sepsán nejdříve v roce 1874. Tedy dva roky po Emilově narození, a navíc čtyři roky po přestěhování manželů do města. Do té doby mohli bydlet jinde, nebo byli evidováni jako cizí příslušníci města; knihy cizích příslušníků se bohužel nedochovaly. Každopádně právě tento zápis prezentuje jediný autentický případ, kdy máme v archivních dokumentech přímo spojeno jméno Emila Háchy s jeho tradičním rodným domem.

Na chvíli odbočme a podívejme se nyní ve stejném duchu na záznamy u Emilova mladšího bratra Theodora, které nám háchovskou topografii opět trochu více proodkryjí. Zápisy v matrice narozených týkající se místa narození jsou u obou bratrů totožně kusé, takže ani Theodor (22. července 1874) nemá uvedeno číslo rodného domu, dokonce nemá vypsáno ani město a příslušná kolonka je úplně prázdná.⁵⁾ To je více než podivné vzhledem ke všem ostatním záznamům v matrice, protože nevyplněné „okénko“ je naprosto ojedinělý případ. Theodorovy záznamy v třídních katalozích jsou potom poněkud rozporuplné. V prvních dvou ročnících (1879–1881) obecné školy se jako jeho bydliště (resp. jeho otce) uvádí dům čp. 228 a v dalších letech 1881–1884 dům čp. 370.⁶⁾ Rozpor spočívá v tom, že zatímco Theodor měl ve školních letech 1879/1880 a 1880/1881 bydlet v domě čp. 228, tak Emil ve stejných letech podle katalogu v domě čp. 299. Až následně od roku 1881/1882 se bydliště obou bratrů shodují (čp. 370).

Aby byl celý případ ještě více zamotaný, přidáme k narození obou bratrů zajímavé údaje z druhopisu svinenské matriky narozených. V případě Theodora se skutečně jedná o druhopis, tzn., že v něm mladší Hácha nemá uvedenou přesnou adresu rodiště, což se shodujeme se zápisem v „oficiální“ matrice narozených.⁷⁾ Ale

⁴⁾ SOkA ČB, Archiv města Trhové Sviny, neuspořádaný fond, obecní matrika vedená od roku 1870.

⁵⁾ SOAT, SMJK, ŘF TS, kniha 11, matrika narozených 1871–1897, fol. 62 (v DA sn. 66).

⁶⁾ SOkA ČB, NŠ TS, knihy 95, 102, 110, 117 a 125. Podobně tamtéž, Místní školní rada Trhové Sviny, hlavní matriky obecné školy.

⁷⁾ SOAT, Sběrka druhopisů matrik Jihočeského kraje, ŘF TS, kart. 1881, inv. č. 1768, sešit narozených 1874, fol. 27.

u Emila je situace jiná, protože ten adresu v tomto prameni vypsanou má. Podle druhopisu se měl narodit ve svinenském domě čp. 88.⁸⁾ Je tedy snad právě tento dům „novým“ Háčovým rodištěm?

V souvislosti s pobytem Háčových v Trhových Svinech se podařilo dohledat ještě další dva údaje, které jsou opět velmi pozoruhodné a svým způsobem problematické. První se vztahuje k otci Josefu Háchovi, který v době svého úmrtí 23. března 1884 pobýval v domě čp. 370.⁹⁾ Naopak, když 8. listopadu 1880 zemřel jeho výše zmíněný tchán Dominik Klaus, dědeček Emila a Theodora, pobývajících na sklonku svého života u své dcery Marie Háchové ve Svinech, bydlel v domě čp. 228.¹⁰⁾ Dle pozdější vzpomínky Theodora měl děd Dominik zemřít u nich doma.¹¹⁾

Zrekapitulujme si pro lepší přehlednost dosud popsané skutečnosti. Bydliště Emila Háchy máme po dobu jeho nedlouhého pobytu v Trhových Svinech v letech 1872–1882 (v roce 1882 začal studoval gymnázium v Českých Budějovicích) doložená na těchto adresách: čp. 88, 228, 299 a 370. Všechny mohou teoreticky být Háčovým rodištěm.

Čp. 88 – Hácha se v tomto domě dle druhopisu matrice narozených narodil (1872). Podle evidence obyvatel v něm v sedmdesátých letech 19. století bydleli tkadlec Jakub Pašek, bednář Jakub Kollar a švec Jan Kollar. Dům stojí kousek od hlavního náměstí v dnešní Trocnovské ulici, která je hlavní výpadovkou směrem na České Budějovice.

Čp. 228 – tradiční místo považované za Háchovo rodiště. Háchovi se zde připomínají v sedmdesátých letech 19. století (přesné rozmezí neznáme), v letech 1879–1881 měl v domě bydlet Theodor Hácha (dle třídních výkazů), v roce 1880 v domě zemřel dědeček Dominik Klaus. Dle evidence obyvatel v něm v sedmdesátých letech 19. století bydlel vedle Háčových ještě Vojtěch Steinbauer a krupař Jonáš Meller. Dům stojí při výjezdu na Nové Hrady (ulice Nové Město).

Čp. 299 – Hácha je v tomto domě zachycen v třídních výkazech v letech 1878–1880. Dle evidence obyvatel v něm v sedmdesátých letech 19. století bydlel rolník Petr Reindl s rodinou. Dům stojí mimo intravilán města, nachází se na okraji místní části Rejta asi 2 km od svinenského náměstí.

Čp. 370 – Emil Hácha se v tomto domě připomíná v roce 1881–1882, Theodor Hácha v letech 1881–1884, v domě zemřel otec Josef v roce 1884. Podle evidence obyvatel v něm v sedmdesátých letech 19. století bydlel c. k. knihovný Josef Kasino

⁸⁾ *Tamtéž*, sešit narozených 1872, fol. 13.

⁹⁾ *Tamtéž*, SMJK, ŘF TS, kniha 28, matrice zemřelých 1880–1909, fol. 32 (v DA sn. 36).

¹⁰⁾ *Tamtéž*, fol. 7 (v DA sn. 10).

¹¹⁾ Theodor Josef Hácha, *Náš rod*. In: Karel Hájek (ed.), Jihočechem Emil Hácha. Obraz domova, rodu a života pana státního prezidenta. České Budějovice 1942, s. 40. Uvádí však chybně rok úmrtí 1881.

a zednický mistr Jan Čančera. Stojí také mimo Sviny, v místní části Svatá Trojice asi 1,5 km od svinenského náměstí.

Pokusme se na závěr o nějaké srozumitelné shrnutí. Je nezpochybnitelné, že Emil Hácha se narodil v Trhových Svinech. Za jeho rodný dům je tradičně považován objekt čp. 228, který byl už za Háchova života osazen pamětní deskou. Ta stávající byla odhalena v roce 1995, o osm let později přibyla i bronzová busta. V prostudovaných pramenech se však podařil najít pouze jeden přímý záznam, který dokládá pobyt Emila Háchy právě v tomto domě. Jedná se o zápis v knize evidence obyvatel, který lze časově zařadit do poloviny sedmdesátých let 19. století. Ve stejném domě v roce 1880 zemřel dědeček Dominik Klaus a jako bydliště ho uváděl Theodor Hácha v letech 1879–1881. Ten také v pozdějších textech připomínal, že si často oba bratři hrávali v zahradě u tetičky Dankové v domě, který stál (dosud stojí a má čp. 6) „přímo naproti našemu rodnému domu.“¹²⁾ Lze tudíž tvrdit, že dům čp. 228 obývala Háchova rodina minimálně na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století. Ve stejné době se však rozhodně vyskytovala nějaký čas také v domě čp. 299.¹³⁾ Zda šlo však pouze o nějaké dočasné či přechodné útočiště, to zatím tvrdit nemůžeme.

Po roce 1881 směřují všechny nalezené stopy k tomu, že Háchovi bydleli v domě čp. 370. V tomto domě se dle evidence připomíná c. k. knihovni Kasino, později, když už Háchovi dávno ve Svinech nepobývali, tam podle sčítání lidu v roce 1890 bydlel mj. okresní tajemník František Stráský.¹⁴⁾ Otec Josef Hácha zastával ve městě v letech 1870–1884 funkci c. k. berního kontrolora, což může být jen náhoda, anebo to může upozorňovat na to, že objekt využívali jako bydliště výhradně okresní úředníci. Ojedinelá zmínka připomíná, že v době krátce před odchodem do Budějovic bydlel Emil Hácha v domě „U Kasinů,“ což by nepochybně měl být právě dům čp. 370.¹⁵⁾

A pak je tady „záhadný“ dům čp. 88. Je možné se k němu přiklánět jako k „novému“ rodišti Emila Háchy? Vzhledem k tomu, že všechny ostatní adresy jsou s Háčovými spojeny až později a do domu čp. 88 klade Emilovo narození druhopis svinenské matriky, jedná se s velkou pravděpodobností o rodný dům

¹²⁾ T. J. Hácha, *Náš rod*, s. 39. Doslovně cituje v nejnovější monografii o Háchovi též Vít Machálek, *Prezident lidskosti. Životní příběh Emila Háchy*. Praha 2020, s. 30. Srov. též Tomáš Pasák, *Emil Hácha (1938–1945)*. Praha 2007, s. 382–383 (jde o přepis rozhlasového projevu Theodora Háchy z roku 1943).

¹³⁾ Tento dům je za rodný považován v almanachu Jihočech Emil Hácha, viz Josef Menzel, *Život Emila Háchy*. In: K. Hájek (ed.), *Jihočech*, s. 56. Odtud tuto chybnou informaci převzali např. Dagmar Blümllová, *Sto tváří jihočeské kulturní historie*. Pelhřimov 2000, s. 199, T. Pasák, *Emil*, s. 13 nebo nejnověji V. Machálek, *Prezident*, s. 29.

¹⁴⁾ SOKA ČB, Okresní úřad České Budějovice I, fasc. 53, sčítání lidu 1890, Trhové Sviny (čp. 251–539), arch pro dům čp. 370 (v DA sn. 189).

¹⁵⁾ T. Pasák, *Emil*, s. 14. Bohužel není uveden zdroj informace.

státního a protektorátního prezidenta. Ano, lze namítnout, že v matrikách se objevují chyby. Ale za současného stavu poznání se jedná o nejautentičtější zápis o Háchově narození, navíc takový, který vznikl bezprostředně po porodu. Vše ostatní už jsou záznamy z pozdější doby nebo vzpomínky. Rodina mohla snadno na počátku svého pobytu ve Svinech bydlet právě v domě čp. 88 a z něj se krátce po Emilově narození přestěhovat. Nebo tam Marie Háchová mohla zrovna ve vyšším stupni těhotenství pobývat na návštěvě, schovat se před nepřízní počasí nebo se tam uchýlila, když nepobývala doma a přišel na ni znenadání čas porodu. Těch možností je rozhodně více.

I přes zjevné několikeré stěhování rodiny, prožili bratři Emil a Theodor Háchovi podle dostupných vzpomínek idylické dětství.¹⁶⁾ Tyto memoárové texty zároveň vylučují, že by rodina žila nějak odděleně, nebo ne vždy pospolu. Koneckonců postavení a vážnost otce Josefa takové eventuality striktně vylučovaly. Nezbývá než doufat, že se třeba ještě objeví další archiválie, které v budoucnu Háchovy stopy v rodných Trhových Svinech pomůžou více poodkrýt a přispějí k jednoznačnému zodpovězení otázky, položené v titulku tohoto příspěvku.¹⁷⁾

Knih

R o k, měsíc a den		Jmeno křtějšího	Jmeno pokřtěnce	Katolické	Nekatolické	Mužské	Ženské	Manželské	Nemanželské	Mrtvé narozené	Místo číslo domu, okres, kraj	Bába
na- rození	křtu											Jmeno a pří- jmení, obydli, je-li skoumána, či-li nic
1884	13 ^{ho}	P. Tomáš Hácha	Emil Domi- nik, Josef Hácha	/	/	/	/	/	/	/	Trh. Sviny čp. 88.	Anna Kopecká- Kopřivská P. Divná

Záznam o narození Emila Hácha v domě čp. 88 v Trhových Svinech
(SOAT, Sbirka druhopisů matrik Jihočeského kraje).

Jiří Cukr

¹⁶⁾ V. Machálek, *Prezident*, s. 30–33; T. Pasák, *Emil*, s. 383.

¹⁷⁾ Vedle citovaných pramenů byly prověřeny ještě následující archivní soubory, které však pátrání po rodném domě Emila Háchy dále neposunuly. V SOKA ČB to byly: Okresní soud Trhové Sviny (kart. 275, poslední vůle Josefa Háchy, 1884, č. 210/19; kart. 154, pozůstalost po Josefu Háchovi, sign. IV 1884/127), Berní úřad Trhové Sviny (obsahuje spisy až z mladších let), Děkaný úřad Trhové Sviny a Notářství Trhové Sviny. Archy sčítání lidu jsou pro Trhové Sviny dochovány až od roku 1890. V budoucnu by se mohly teoreticky nové poznatky najít především ve fondu Archiv města Trhové Sviny, jehož rozsáhlý spisový materiál je neuspořádaný. V SOAT uložená Sbirka listin k matrikám Jihočeského kraje z potřebných let neobsahuje agendu týkající se narozených ani zemřelých.

ZPRÁVA O PRŮBĚHU A OBSAHU DLM FORUM GEOFORUM PRAGUE 2022

V rámci pořadatelské aktivity spojené s českým předsednictvím Rady Evropské Unie zajišťoval Národní archiv pravidelnou každoroční akci s názvem Setkání členů skupiny DLM, tzv. DLM Members' meeting.¹⁾ Jako jeho samostatnou část se podařilo dne 7. 9. 2022 uspořádat také jednání podskupiny Geoforum,²⁾ jejíž je Národní archiv zakládajícím členem. Tato podskupina se detailně zabývá dlouhodobým ukládáním prostorových dat, jakožto novodobého typu archiválie a zároveň multioborového fenoménu současnosti a i budoucnosti.

V duchu hlavního motto celého setkání „Information governance in the world of linked, trustworthy and secured data“ / „Správa informací ve světě propojených, důvěryhodných a zabezpečených dat“ se náplň Geofora zaměřila na původce, jakožto tvůrce informačně hodnotných prostorových dat v různých podobách, strukturách a formátech, ale také na archivy, možnosti jejich vzájemné spolupráce, zejména pak na oblasti spojené se zpracováním, využitím a možnostem zpřístupňování prostorových datasetů. Prostorová data jsou čím dál více využívány nejen v běžném životě jako např. doprava, zemědělství, lesnictví, meteorologie, ale postupně se také čím dál více využívají i k vědeckým poznáním v humanitních oborech. Právě s tímto vědomím byla zvolena náplň celého jednání, a ačkoliv mohou na první pohled jednotlivé příspěvky vyvolávat dojem nesourodosti, pravý opak je pravdou.

Celé setkání bylo zahájeno příspěvkem Gregora Završnika z firmy Geoarh, který je hlavním autorem evropské specifikace informačního balíčku pro předávání prostorových dat do digitálního archivu,³⁾ který se zaměřil na přínosy implementace vyzkoušených postupů a zkušeností z oblastí tvorby prostorových dat do archivních procesů.

Jaroslav Nechyba z České agentury pro standardizaci představil další typ moderní archiválie, kterou nepochybně budou datasety obsahující informace o stavbách, modelech, plánech, technické infrastruktuře budov atp., které jsou zkráceně

¹⁾ Srv. <https://dmlforum.eu/index.php/all-events/138-dlm-mm-prague-sep-2022><https://dmlforum.eu/index.php/all-events/138-dlm-mm-prague-sep-2022>, cit. 20. 12. 2022

²⁾ Blíže

https://dmlforum.eu/files/events/2022Prague/GeoForum_Prague_2022_Final_programme_010922.pdf

³⁾ Specification for digital geospatial data records archiving, verze 3.0.0, publikováno 31. 8. 2021, Dostupné z <https://github.com/DILCISBoard/CITS-Geospatial.git><https://github.com/DILCISBoard/CITS-Geospatial.git>, cit. 20. 12. 2022

označovány jako BIM, tzv. Building information management,⁴⁾ což se do českého jazyka překládá jako informace o správě budov. Tento typ dat je specifický v tom, že bude veden průběžně, a to v době celého životního cyklu budovy, a to od prvotního architektonického záměru, jeho průběžných úprav až do případného zániku. Archivy tak budou nuceny data vybírat v průběhu životního cyklu dle předem určených milníků.

Kolegyně a kolegové z Národního památkového ústavu svůj příspěvek věnovali budovanému komplexnímu informačnímu systému památkové péče,⁵⁾ který obsahuje jak modul pro prostorová data, tak modul s informacemi o správě budov. I pro tuto oblast se otevírá otázka, jak a kdy tato data archivovat, jakou zvolit granularitu, zda podle objektů, umístění v prostoru atp. Stejně jako ve výše zmíněném případě se již nyní jedná o data, která budou využívána dlouhou dobu, která budou mít podobu živých a neustále se měnících entit a nebude vůbec snadné zvolit správný moment, ve kterém bude archivace prováděna.

Poslední prezentace prvního bloku byla věnována modernímu řešení zpřístupnění prostorových dat v podobě tzv. hubu, česky čteno jako „hab“. Haby jsou běžně rozšířeny zejména v univerzitním prostředí ve Spojených státech amerických a slouží nejen jako rozsáhlý zdroj informací, který vzniká v rámci univerzitou prováděných výzkumů, ale také je soustavou různých nástrojů software a dostupných technologií, které mohou právě v rámci různých studií využívat studenti, popř. instituce nebo jednotlivci s univerzitou spolupracují a v některých případech je lze využívat i zcela volně. Hub4everybody⁶⁾ je nová technologie, která je od roku 2022 dostupná i České republice, a představený nástroj je už nasazen Libereckým krajem.⁷⁾ Jan Macura detailně přiblížil možnosti a schopnosti tohoto nástroje, které jsou dále vyvíjeny a z reakce, kterou vzbudil, bylo zřejmé, že členské archivy tento produkt velmi zaujal.

V druhém bloku setkání jsme se pod vedením Michala Kepky vrátili tematicky opět ke spojení prostorových dat, trojrozměrných modelů, památkových objektů, a to dokonce včetně archiválií. Peregrinus Silva Bohemica⁸⁾ je interaktivním turistickým průvodce po starých poutnických stezkách v Plzeňském kraji a Bavorsku. Jedná se o projekt Západočeské univerzity v Plzni, Úhlava o.p.s a Technologického kampusu Freyung z podpory fondu INTERREG Bayern – Tschechien a Evropských

⁴⁾ Více informací dostupných z <https://www.agentura-cas.cz/odbor-koncepce-bim/bim-koncepce/> <https://www.agentura-cas.cz/odbor-koncepce-bim/bim-koncepce/>, cit. 20. 12. 2022

⁵⁾ Informační systém je částečně dostupný i veřejnosti z <https://iispp.npu.cz/> <https://iispp.npu.cz/>, cit. 20. 12. 2022

⁶⁾ Dostupné z <https://hub4everybody.com> <https://hub4everybody.com>, cit. 20. 12. 2022

⁷⁾ Dostupné z <https://atlas.kraj-lbc.cz/mapove-kompozice> <https://atlas.kraj-lbc.cz/mapove-kompozice>, cit. 20. 12. 2022

⁸⁾ Dostupné z <https://peregrinus.online/current> <https://peregrinus.online/current>, cit. 20. 12. 2022

fondů spolkové země Bavorsko. Průvodce v sobě kombinuje informace humanitních a exaktních věd s cílem tyto poznatky poskytnout veřejnosti v populární formě.

Druhý zahraniční příspěvek se zabíral zavedenými postupy a procesy, které jsou potřebné k úspěšnému nastavení archivace prostorových dat. Toto vše má prozatím v evropském prostředí vyzkoušen a zaveden pouze Dánský národní archiv. Ann-Kristin Egeland, která je zodpovědná za tuto oblast a patří k úzké skupině zkušených dánských archivářů, kteří nastavují tyto postupy. Detailně ve své prezentaci účastníky seznámila se všemi úskalími a problémy, se kterými se běžně setkávají.

Poslední příspěvek Geofora patřil kolegům z Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, kteří představili svou aplikaci na prohlížení digitalizovaných historických map tzv. archiv.⁹⁾ Detailněji se o fungování a možnostech této aplikace rozpovídal její hlavní autor a vývojář Tomáš Němeček, a tak i poslední příspěvek byl tematicky rozkročen mezioborově, tedy mezi využití moderních technologií, prostorový data a archiválie a možnosti jejich zpřístupnění. Zajímavostí je, že dataset s indikačními skicami je výsledek spolupráce s Národním archivem, který provedl vlastní digitalizaci.

Celý průběh setkání lze hodnotit pozitivně, až na dvě drobnosti. Nepodařilo se nám zajistit příspěvek o Digitální technické mapě, která se intenzivně připravuje a s ohledem na sdílení dat na úrovni krajů bude velkou výzvou pro české archivy, jak tato data archivovat. V průběhu jedné z prezentací nedošlo ke změně sdílené obrazovky, a tak musela být část prezentace zopakována on-line účastníkům v průběhu přestávky. Zpětná vazba je ale velmi pozitivní jak od prezentujících, tak i od on-line účastníků i přestože přinesla všem zúčastněným více otázek než odpovědí.

Martin Rechterik

⁹⁾ Dostupné z <https://ags.cuzk.cz/archiv/https://ags.cuzk.cz/archiv/>, cit. 20. 12. 2022

ZPRÁVA O ZAHRANIČNÍ PRACOVNÍ CESTĚ DO DÁNSKÉHO NÁRODNÍHO ARCHIVU

Zahraniční pracovní cesta se uskutečnila jako součást řešeného projektu Geografické informační systémy a plnění povinností legislativy v oblasti archivnictví z podpory z podpory Technické agentury České republiky v programu Éta,¹⁾ který je zaměřen na podporu aplikovaného společenskovedního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací.

Vlastní náplň zahraniční pracovní cesty byla zahájena dne 17. 10. 2022 setkáním nad tématem Zpřístupnění a přístup občanů k archiváliím představený vedoucí oddělení Anne Bækgaard. Dánský národní archiv (dále jen DNA) nepoužívá žádný automatický anonymizační nástroj. Na rozdíl od ostatních evropských (nejen) národních archivů se v minulém roce rozhodl nevyužívat výjimky z GDPR podle čl. 89²⁾ „Záruky a odchylky týkající se zpracování pro účely archivace ve veřejném zájmu, pro účely vědeckého či historického výzkumu nebo pro statistické účely“ a občanům poskytuje přístup k datům podle čl. 15 GDPR „Právo subjektu údajů na přístup k osobním údajům“, tzn. zpřístupňuje archiválie i na základě požadavku „co o mě máte“? Ačkoliv se dala očekávat značná administrativní zátěž a žadatelé jsou tázáni na co nejkonkrétnější zadání, prvotní představa náročnosti celé této agendy ve výši 1 celého úvazku se velmi brzy ukázala jako naprosto nereálná. Nyní oddělení obsluhuje 17 osob, a i to je nedostatečné. Potýkají se se stovkami dotazů během roku, obnášejícími velmi citlivé informace o rodičovství, domácím násilí apod. Při zpřístupnění informací pak archiváři řeší otázku i psychologických dopadů na žadatele, který se takto může dostat k velmi nepříznivým až drastickým informacím o svém raném dětství apod.

Za hojně účasti kolegů a kolegyně napříč odděleními věnujících se digitální archivaci představil Martin Rechtorik postupy, jakým způsobem Národní archiv ČR (dále jen NA) archivuje databáze,³⁾ a to včetně těch, které obsahují prostorové informace. V rámci prezentace byla průběžně vedena diskuse, v níž se sdílely zkušenosti o původcích a požadavcích na ně, které jsou nezbytné pro úspěšné vytvoření souboru/souborů pro archivaci databáze, a problémy, se kterými se

¹⁾ Podrobnosti k programu dostupné z <https://www.tacr.cz/program/program-eta/>, cit. 20. 12. 2022

²⁾ Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>, cit. 20. 12. 2022

³⁾ Martin Rechtorik, SIARD, možnost archivace relačních databází. In: Archivní časopis, 60, 2020, s. 128–154.

v praxi potkáváme. Dále byla pozornost věnována aplikaci dbDIPview,⁴⁾ kterou NA využívá již déle než dva roky ke zpřístupnění archivovaných databází, ale také pro potřeby archivářů, např. k dohledávání různých informací, a jaké jsou možnosti jejího využití ze strany DNA.

Po společném obědě se nám v navazujícím bloku věnoval vedoucí digitálního oddělení Anders Raahauge a přiblížil současný stav digitálního archivu DNA, plány na jeho rozvoj a debatovalo se nad strategiemi digitální archivace a využitelnými nástroji. Diskutovaly se výhody a nevýhody komerčního software, vlastními silami vyvíjeného nebo open source software, kterému se věnuje širší komunita a zkušenosti NDA s open source LTP Archivemata.⁵⁾ Vynechány nebyly ani možnosti automatizace procesů v digitálním archivu, plány na budoucí vývoj a problémy s vendor lock-in⁶⁾ u původců i u archivů.

Poslední část prvního dne byla věnována formátům využívaným ke sdílení a trvalému uchování prostorových dat. Ann-Kristin Egeland nám ukázala, jaké způsoby a postupy používá DNA, je-li třeba provést formátové migrace do pro archivaci vhodného formátu GML.⁷⁾ V praktické části tohoto bloku byly pomocí software FME předvedeny migrace vzorových dat. Zvláštní část byla také věnována validaci souborů GML v software ADA,⁸⁾ který si Dánský Národní archiv vyvíjí vlastními silami. Kromě validace pomocí zmíněné aplikace nám byla předvedena také validace pomocí dalšího software jako např. FME, XML Oxygen Editor atd.

Dopoledne dne 18. 10. 2022 jsme prezentovali Národního archivního portál, jeho vlastnosti a schopnosti, dále jsme představili Metodiku s názvem Transformace digitálních prostorových dat pro účely trvalého uložení v digitálním archivu,⁹⁾ a to včetně nové webové podoby,¹⁰⁾ která je takto snadno dostupná všem původcům v České republice. V praktické ukázce jsme ukázali, jak funguje nahrání

⁴⁾ Nástroj je zveřejněn a k dispozici dle licence European Union Public Licence 1.2 jako open source, dostupné z <https://github.com/dbdipview/dbdipview>, dostupné 20. 12. 2022, NA se podílí a spolupracuje na jeho dalším vývoji.

⁵⁾ Bližší informace o sestavě nástrojů dostupné z <https://www.archivemata.org/en/>, cit. 20. 12. 2022

⁶⁾ Termín vendor lock-in se používá pro situaci, kdy je zákazník fakticky závislý na dodavateli software a prakticky nemá možnost s této závislostí vymánit, popř. jen za vysokých finančních nákladů. Srv. https://en.wikipedia.org/wiki/Vendor_lock-in, cit. 20. 12. 2022

⁷⁾ Srv. <https://portal.nacr.cz/cro/transformace-digitalnich-prostorovych-dat-pro-ucely-trvaleho-ulozeni-v-digitalnim-archivu/katalog-formatu/#gml>, cit. 20. 12. 2022

⁸⁾ Bližší informace dostupné z <https://en.rigsarkivet.dk/ada-test-software-for-archive-versions/>

⁹⁾ Dostupné z <https://www.nacr.cz/vyzkum-publikace-akce/publikace/detail-publikace/transformace-digitalnich-prostorovych-dat-pro-ucely-trvaleho-ulozeni-v-digitalnim-archivu-verze-1-0>, 20. 12. 2022

¹⁰⁾ <https://portal.nacr.cz/cro/transformace-digitalnich-prostorovych-dat-pro-ucely-trvaleho-ulozeni-v-digitalnim-archivu/>, cit. 20. 12. 2022

a předání běžných balíčků SIP ze systémů elektronické spisové služby, tak i vytvoření balíčku SIP přímo na portále. Dotazy od dánských kolegů pak byly směřovány především na bezpečnost přenosu dat přes veřejnou síť internet, protože tuto možnost vůbec nevyužívají a datasets přebírají na zašifrovaných fyzických nosičích. Dále byly diskutovány naše postupy a způsoby ukládání digitálních dat, využívání archivního popisu v mezinárodním standardu EAD¹¹⁾ a zájem byl i o námi uplatňovanou formátovou politiku,¹²⁾ která je daleko méně přísná než ta dánská.

Téma formátů rezonovalo i v navazující části věnované formátům v oblasti prostorových dat, kdy se Dánský národní archiv hodně zaměřuje na průzkum nových formátů, a to zejména na rastrové formáty,¹³⁾ kdy bylo nám naznačeno, že zajímavý výsledek by měl být výhledově zveřejněn. Dále se vedla debata nad způsobem akvizice celých GIS systémů, přijímání a zpracování metadat, možností jejich sklizení z veřejně dostupných zdrojů a mapování standardu INSPIRE¹⁴⁾ na archivní standard EAD.¹⁵⁾

V odpolední části jsme se zabývali možnostmi zpřístupnění prostorových dat. DNA nedisponuje žádným speciálním nástrojem, kterým by byli schopni prezentovat archivovaná prostorová data široké veřejnosti, což sami vnímají jako nedostatek, ale vhodné řešení se teprve hledá. Nyní je tak badatel odkázán na populární open-source software QGIS,¹⁶⁾ který však není úplně vhodný pro začátečníky a vyžaduje alespoň elementární obeznámenost s prací s nad digitálními mapami. Navazující na toto téma, jsme stručně kolegy seznámili s informacemi o fungování mapového portálu Archivu slovinské republiky,¹⁷⁾ a dále také o úplně novém řešení vyvíjeném soukromým sektorem v ČR s názvem Hub4Everybody.¹⁸⁾ Tento mapový portál má zajímavý potenciál pro archivy a byl vyvinut z podpory programů EU a NAČR tento nový produkt bedlivě sleduje.

Závěrečná část dne byla zaměřena na praktické aspekty archivačních procesů,

¹¹⁾ Dostupné z <https://www.mvcr.cz/fondyeu/clanek/archivni-standardy.aspx?q=Y2hudW09NA%3D%3D>, 20. 12. 2022

¹²⁾ Dostupné z <https://www.nacr.cz/verejnost/2-predarchivni-pece/verejnopravni-puvodci/informacni-list/castka-7-2020>, cit. 20. 12. 2022

¹³⁾ Srv. <https://portal.nacr.cz/cro/transformace-digitalnich-prostorovych-dat-pro-ucely-trvaleho-ulozeni-v-digitalnim-archivu/katalog-formatu/>, cit. 20. 12. 2022

¹⁴⁾ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2007/2/ES ze dne 14. března 2007 o zřízení Infrastruktury pro prostorové informace v Evropském společenství (INSPIRE). Dostupné z <http://data.europa.eu/eli/dir/2007/2/oj>, cit. 20. 12. 2022

¹⁵⁾ Srv. pozn. č. 10.

¹⁶⁾ Software QGIS je velmi populární open source využíváný po celém světě k tvorbě map a práci s prostorovými daty. Dostupné z <https://qgis.org/en/site/>, cit. 20. 12. 2022

¹⁷⁾ Archivní geoportál dostupný z <https://prostor.sjas.gov.si/pregledovalnik/geoserver>, cit. 20. 12. 2022

¹⁸⁾ Dostupné z <https://hub4everybody.com>, cit. 20. 12. 2022

kdy jsme se věnovali technické stránce ukládání geodat v DNA na základě reálných ukázek validace datových struktur v již zavedené automatizaci. Značné obtíže a problémy kolegům způsobuje ukládání (resp. zpřístupňování) georeferencovaných rastrových dat; pro ukládání se z důvodu značné redundance totiž nevyužívají podkladové vrstvy. Další vrásky jim přiděluje výzva v podobě plánovaného přechodu datových balíčků na EARK GEOSIP,¹⁹⁾ neboť prozatím ukládají digitální data ve standardu SIARDDK,²⁰⁾ to ale vyžaduje vysoké nároky na celý proces digitální archivace a stále probíhá hledání vhodného nástroje pro validaci struktury takového balíčku a také samotných geodat.

Poslední den pracovní stáže začal představením pracovních postupů při příjmu a prvotním zpracování při akvizici informačních systémů v dánské státní správě. Byli jsme seznámeni s povinnostmi původců, kteří musí ohlásit archivu nově zavedené systémy a s postupy archivu. Jako „informační systém“ jsou předávána veškerá data z „databázi“, tzn. není rozlišováno, zda se jedná o systém pro správu dokumentů, elektronický systém spisové služby, samostatnou evidenci, či jakoukoliv jinou databázi. Pro všechny informační systémy platí totožná pravidla a postupy.²¹⁾ DNA po potvrzení v následujících letech průběžně kontroluje, zda plán původce odpovídá reálnému stavu a systémem spravovaná data jsou v souladu s požadavky, které vznesl archiv, aby byla vlastní archivace systému v budoucnu realizovatelná. Zmíněné průběžné konzultace u původců jsou klíčem, na jehož základě archiv volí vhodnou strategii archivace, kterou může být: úplná archivace systému, archivace v podobě časových snímků, aniž by původce musel převzatá data odmazat, převzetí pouze uzavřených entit např. v 5letém cyklu, anebo i povolení k úplnému vymazání dat. Nemalá část prezentace byla věnována přípravě na předání archiválie do digitálního archivu, neboť úspěch je zcela závislý na funkční spolupráci archivu a původce. Vhodné procesy musí být zavedeny už na straně původce a samotné převzetí dat je až konečnou fází. I tak však úplné dokončení předání archiválií a potvrzení ze strany archivu může zabrat i několik měsíců.

Převzetí digitálních dat, jejich validaci a transformaci na archivní informační balíčky má na starosti speciální tým technicky vzdělaných archivářů, kteří nám na právě probíhajících příkladech živě předvedli, co všechno jejich každodenní činnost obnáší. Data, jak bylo zmíněno výše, nedostávají dálkový způsobem, ale pouze na zašifrovaných nosičích, které musí být důkladně prověřeny na přítomnost škodlivého kódu. Vlastní validace struktury a obsahu jsou prováděny nejprve stro-

¹⁹⁾ Specification for digital geospatial data records archiving, verze 3.0.0, publikováno 31. 8. 2021, Dostupné z <https://github.com/DILCISBoard/CITS-Geospatial.git>, cit. 20. 12. 2022

²⁰⁾ Blíže o SIARD DK https://en.rigsarkivet.dk/wp-content/uploads/2022/09/DBPTK_introduction.pdf, str. 3, cit. 20. 12. 2022

²¹⁾ Legislativní předpisy dostupné z <https://www.retsinformation.dk/eli/Ita/2020/128>; <https://www.retsinformation.dk/eli/Ita/2010/100>, cit. 20. 12. 2022

Interiér nového sídla DNA

**Zleva Ann-Kristin Egeland, Pavlína Nimrichtrová, Martin Rechterik,
Thomas Bolbroe, Anders Bo Nielsen**

gově a poté i lidsky, pomocí již zmíněného domácího nástroje ADA,²²⁾ který umožňuje nejen např. vizuální kontrolu statických obrazových dat, ale také ověření funkčnosti relací mezi tabulkami a zřejmě i další drobné kontroly. Měli jsme možnost nahlédnout i do tzv. strojovny DNA, v níž jsou schválené a dokončené AIP (archivní informační balíčky) děleny na části kvůli velikosti dat, tzv. sekvenovány, a postupně klonovány na archivní nosiče (magnetické pásky a optické disky), aby mohly být rozmístěny do tří různých a navzájem oddělených úložišť v Dánském království.

V poslední části jsme nejprve v prezentaci otevřeli otázku komunikace mezi informačními systémy, problém se sdílenými daty a otázku vhodné strategie v těchto případech. Následně se rozvinula debata nad možností archivace pomocí formátu SIARD²³⁾ u NoSQL databází a sdílených pracovních prostředí, tzv. frameworky. Na úplném konci nám Anders Bo Nielsen, který je hlavní stratég archivace databází, představil plány na další vývoj formátu SIARD, který by měl v budoucnu daleko lépe a efektivněji zvládat práci s externě uloženými datovými objekty, ať už v extrémních datových objemech, s extrémním množstvím těchto objektů, příp. v kombinaci obojího. Pohovořil dále i o plánech sekvenování těchto balíčků SIP na části a rizika, které dělení obnáší.

Celou tuto odbornou stáž s kol. Nimrichtrovou můžeme označit jako mimořádně přínosnou příležitost k detailnímu seznámení se s rozsáhlými zkušenostmi Dánského národního archivu v oblasti akvizice informačních systémů, což kromě jiného často obnáší nutnost uchovávat i mimořádné datové objemy. Protože NA s tímto typem archiválií teprve začíná, jednoznačně bude sdílení zkušeností s jejich příjmem a výběrem využito pro vytvoření našich vlastních metod, návodů a praktických doporučení. Jedním z poznatků je také např. skutečnost, že řada osob, které se nám věnovaly, disponuje různými kombinacemi humanitního a technického vzdělání (např. archivnictví a nějaký obor z oblasti informačních technologií atp.).

Stručně řečeno byl pro nás připraven naprosto vyčerpávající program a naše subjektivní hodnocení je vysoce pozitivní. Možnost toto vše se dozvědět, vidět v praxi, okamžitě se dotázat, získat zpětnou vazbu, diskutovat různé aspekty, má jak pro nás, tak pro NA, nesmírnou hodnotu, kterou on-line forma přenosu nikdy nedokáže nahradit.

Všechny kolegyně a všichni kolegové z Dánského národního archivu si zaslouží naprosto bezprecedentní velké poděkování za úžasnou vstřícnost, sdílnost a za obrovské množství informací, které jsme měli možnost získat a nakonec i velký respekt za to, jak vše mají precizně zvládnuto a zavedeno do naprosté rutiny.

Konkrétní stručná náplň všech setkání je obsažena v níže uvedeném přehledu.

²²⁾ Srv. pozn. č. 7.

²³⁾ Srv. pozn. č.3, další informace dostupné z <https://dilcis.eu/content-types/siard>; <https://www.bar.admin.ch/bar/en/home/archiving/tools/siard-suite.html>, cit. 20. 12. 2022.

čas	Pondělí říjen 17, 2022	úterý říjen 18, 2022	středa říjen 19, 2022
10-11	<p>GDPR a ochrana osobních údajů, workflow pro přístup v DNA <i>Anne Bækgaard,</i> <i>Zpřístupnění a přístup občanů k archiváliím</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Workflow pro přístup k archiváliím • Ochrana citlivých dat <ul style="list-style-type: none"> - DNA nepoužívá automatický anonymizační nástroj - DNA umožňuje občanům přístup k datům na základě požadavku „co o mě máte“ - První představa náročnosti ve výši 1 úvazku se ukázala jako nereálná, nyní má oddělení 17 osob a je to nedostatečné 	<p>Archivace geodat v NA a portál NDA <i>Martin Rechterik,</i> <i>P. Nimrichtrová</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Představení metodiky Transformace geodat, popis posledního stavu • Vzhledem k tomu, že NDA dosud nemá uložené reálné datové balíčky s geodaty, byl předveden portál, postup nahrávání SIP z ESSL, tvorba datových balíčků z volných souborů • Dotazy DNA byly směřovány zejména na bezpečnost dat přenášených a předávaných internetem; postup ukládání v IS NDA, využití více úložišť NDA • Struktura datových balíčků, použití EAD, ukládací formáty – výstupní datové formáty v ČR. • Migrace formátů v IS NDA/geodat 	<p>Pre ingest, evidence IT systémů a schválení IT systémů v DNA <i>Jette Holmstrøm Kjellberg and Lærke Friis Neergaard,</i> <i>Akvizice archiválií</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Postup notifikací o existujících a plánovaných systémech původců, formulář pro nahlášení systému a postup rozhodnutí o archivní hodnotě IS https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/2013/9290. • Postup práce s původcem na přípravě předání archiválií, ověření skutečností a požadavky DNA na systémy a jejich implementace u veřejnoprávního původce.

11-12	Ukládání databází v NA <i>Martin Rechterik,</i> <ul style="list-style-type: none"> • Postup ukládání DB, využití DBPTK a tvorba SIARD • Příprava DIP za pomoci dbDIPview, předvedení databází připravených k nahlížení v digitální badatelně pro databáze. • Práce s původci a požadavky na předávané DB, výběr archiválií z IS. 	Akvizice geodat v DNA <i>Lærke Friis Neergaard,</i> <i>Acquisition of Archival Data</i> <ul style="list-style-type: none"> • Postup akvizice archiválií z GIS systémů, přijímání geodat v DNA, struktura SIP • „Screening“ nových formátů pro geodata • Debata o harvestování geometadat, využití INSPIRE, mapování INSPIRE na EAD 	Workflow pro ukládání databází (SIARD), část 1 <i>Thomas Bolbroe and Henrik Clausen, Digital Preservation</i> <p>Detailní workflow ukládání databází – popis</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ingest 2. Validace 3. Ukládání
12-13	oběd	oběd	oběd
13-14	Diskuse digital preservation v NDA <i>Anders Raahauge and Ann-Kristin Egeland,</i> <i>Digital Preservation</i> <p>Témata:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jaká je uchovávací strategie NDA • Jaké formáty NDA přijímá • Migrace dat v archivu, používají se, jaké, jsou automatické? • LTP systém Archivematica v NDA, LTP systém DNA – využívá vlastní sw • Plány NDA do budoucna • Co jsou největší výzvy pro digital preservation v NDA, jaké jsou společné myšlenky, plány a cíle – obava z vendor lock-in; dlouhodobá udržitelnost řešení 	Přístup ke geodatům v DNA <i>Jakob Humlegaard,</i> <i>Communication of Archival Data and Ann-Kristin Egeland, Digital Preservation</i> <ol style="list-style-type: none"> 1. Postup zpřístupnění geodat 2. Využití QGIS 3. Využití geometadatového katalogu v DNA/metadatový katalog DNA <p>Slovinský geoportal/map-portal <i>Martin Rechterik, NA</i> Prezentace slovinského mapového geoportálu</p>	Workflow pro ukládání databází (SIARD), část 2 <i>Thomas Bolbroe and Henrik Clausen, Digital Preservation</i> <p>Detailní workflow ukládání databází – praktická ukázka jednotlivých postupů.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ingest 2. Validace 3. Ukládání <ul style="list-style-type: none"> - Předvedení přebírání SIP, antivirová kontrola, kontrola validity SIP pomocí sw ADA a následně operátorem; nahrání připravených AIP a úložíště. Vše probíhá v prostorách DNA, SIP jsou archivu předávány na hardwarových nosičích.

Martin Rechterik

Významné životní výročí skromné archivářky českého textilu a historičky Ludmily Štěpánové.¹⁾

Lidský život ve své rozmanitosti rozhodně není spravedlivý. Někteří jedinci se narodí ze „zlatou lžičkou v ústech“, jiní mají solidní, pevné rodinné zázemí s pochopením pro jejich potřeby, tužby i talent a jeho rozvíjení. Je však řada jednotlivců, kteří své schopnosti musí teprve hledat a obtížně objevovat, aby je v často nelehkých podmínkách a při překonávání řady problémů a překážek mohli realizovat. K takovým náleží i letošní jubilantka Ludmila Štěpánová. Její rodiče přišli do východočeského Broumova v roce 1949 v rámci dosídlování pohraničních oblastí Čech. Citelný nedostatek pracovních sil v tehdejší textilním průmyslu je „zavedl“ do tkalcovny v Broumově – Olivětíně, závodu Tepna, bavlnářské závody, národní pod-

nik v Náchodě. V rámci reorganizace československého textilnictví se z ní v říjnu 1949 vydělila Veba, bavlnářské závody, národní podnik se sídlem v Broumově.

Jak se tehdy stávalo, byla malá Lída v počáteční fázi své životní pouti svěřena do péče prarodičů, a tak rané dětství strávila na Moravě, u babičky, v rodišti otce Nových Hvězdlicích na Vyškovsku. Základní školu však již absolvovala u rodičů

¹⁾ K životním osudům, včetně bibliografie, Ludmily Štěpánové viz: Ladislav Hladký - Ludmila Štěpánová, in: *Střípky z historie* (samizdat, Ludmila Štěpánová – 50 let), Náchod 2004, s. 2–5; týž, *K jubileu Ludmily Štěpánové*, in: *Východočeské listy historické*, č. 21–22, Hradec Králové 2004, s. 449–451; Vladimír Wolf, *Pozdrav historičce a kamarádce*, in: *Střípky z historie* (2) (Samizdat příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Štěpánové 1953–2013), Náchod 2013, s. 3–4; Jaroslav Čáp, *Výběrová bibliografie prací Ludmily Štěpánové za období let 1984–2013*, tamtéž, s. 5–10.

v Broumově a v období 1968–1972 navštěvovala Střední zemědělskou školu v Novém Bydžově, již však z rodinných důvodů nedokončila. Zásadní zlom v jejím směřování nastal 1. září 1975, kdy nastoupila jako vedoucí podnikového archivu do Veby, bavlnářských závodů, národního podniku v Broumově, od roku 1989 Veba, státní podnik, od 1992 Veba, textilní závody, akciová společnost, kde pracovala až do roku 2004. Vzdělání si pak doplnila v letech 1980–1982 ve večerním studiu na Střední ekonomické škole v Náchodě. L. Štěpánová tedy není profesně školenou archivářkou – historičkou, ale projevila mimořádné úsilí a snahu doplnit si kvalifikaci především v kontaktech s kolegy, kteří jí pomáhali stát se kompetentní odbornicí a plně se začlenit do grémia „východočeské textilní frakce“, jak se této pozoruhodné skupině badatelů (archivářů – historiků) mezi přáteli přezdívalo. Jejím „guru“ byl v tomto směru, dnes již zesnulý kolega z podnikového archivu Tepny Náchod, PhDr. Ladislav Hladký, CSc., náročný na kvalitu práce a zároveň charakterní kamarád, který přenesl svůj entuziasmus a profesní zájem i na Ludmilu Štěpánovou. Ta se setkávala také s dalšími kolegy, když ve druhé polovině 70. let 20. století začal fungovat poradní sbor pro archivy při Generálním ředitelství Bavlnářského průmyslu v Hradci Králové, odborná setkávání archivářů – historiků Generálního ředitelství Lnářského průmyslu v Trutnově a semináře národního podniku Texlen. Od devadesátých let 20. století se pak L. Štěpánová agilně zapojila do nově vzniklých uskupení, jako byla česko-polská Kladská komise či pobočka Sdružení historiků České republiky, dříve Historického klubu v Hradci Králové.

Spolehlivým základem její profesní orientace byla dlouholetá praktická činnost v podnikovém archivu textilního závodu Veba, kde uspořádala řadu fondů, jejichž inventáře opatřila obeznalými úvody, včetně dějin jejich původců, tj. příslušných podniků. Bezprostřední kontakt s řadou významných historických badatelů (jmenujme kromě již uvedeného L. Hladkého, Jaroslava Šůlu, Vladimíra Wolfa či Jaroslava Čápa) jí přinesl neobyčejný užitek a stal se pro ni svého druhu „školou“, která Ludmile Štěpánové umožnila proniknout do hájemství profesionálů ve sféře textilních dějin i v rámci historické regionalistiky Východních Čech.

Podnět k zahájení publikačních a redakčních aktivit L. Štěpánové představovala oslava padesátiletého výročí stávký textiláků z Broumova v roce 1983.²⁾ Spolu s tehdejším ředitelem Okresního archivu Náchod PhDr. Erikem Bouzou připravila výstavu a kvalitní katalog k této dějinné události. Díky nim se materie chronologicky ani tematicky nesoustředila pouze na průběh samotné stávký, ale autoři se snažili o průřez dějinami textilní výroby v regionu Broumovska od středověkého soukenictví až po osmdesátá léta 20. století. O rok později Ludmila Štěpánová vydala edici faksimilií nejdůležitějších dokumentů k historickému vývoji tzv. broumovsko-polické textilní podoblasti, jež je kontinuální součástí východočeské textilní oblasti. Tuto edici jubilanťka uvedla vstupním pojednáním. Dějiny textilního

²⁾ Ladislav Hladký, *K jubileu Ludmily Štěpánové*, s. 449.

průmyslu byly předmětem i jejích dalších statí, z nichž lze jmenovat práce o podílu organizace mladých na rozvoji Veby (1988), o nasazení řeholnic ze zrušených klášterů do tohoto podniku (1993, 2001), některých sociálních opatřeních firmy Benedikta Schrolla syn v Broumově (2004), o firemních soukromých školách (1995) či celkově o podnikání Schrollů v textilní výrobě (2008). Zmínku zaslouží rovněž katalog výstavy „100 let přádelny v Polici nad Metují“ (1995). Za vrchol tvorby L. Štěpánové na poli textilní historie lze zřetelně považovat dva přehledy vývoje bavlnářských závodů Veba. První z nich zahrnuje léta 1949-1992 (vyšel ve Sborníku archivních prací v roce 1997) a druhý decennium 1992-2002 (publikován byl ve Východočeských listech historických roku 2005).

Ve sféře regionálních dějin východních Čech se badatelské úsilí jubilantky zaměřilo na oblast průmyslu a dopravy, a to ve studiích: „Počátky a rozvoj elektrifikace na Náchodsku“, 2009; „K počátkům dopravního spojení Trutnova a Kamenie Góry“, 2012; či „Dřevozpracující průmysl na Náchodsku a Broumovsku od konce 19. století do roku 1945“, 2012, dále na zdravotní péči (stati: „K historii zdravotní péče na Broumovsku v 17. až 20. století“, 2002 a „Ve stopách Hippokratových“, 2009), na církevní záležitosti (články „Mariánské bratrstvo v Broumově a Polici nad Metují v době baroka“, 2007 a „Církevní správní vývoj na území dnešního římskokatolického vikariátu Náchod od nejstarších dob do současnosti, 2008), nevyhýbala se však ani válečným událostem v 18. a 19. století (pojednání „Odezva horkého válečného léta 1866 v Broumově“, 2006 a „Vliv slezských válek v Kladském hrabství a na Broumovsku“, 2009). Ze spektra dalších dějinných událostí lze uvést práce: „K činnosti Svazu přátel Kladska v Machově“, 1997; „Místní lidové soudy jako nástroj totality“, 2008; Česko-polské kontakty se zřetelem k Náchodsku“, 2009; „Prospektoři z Landshutu v okolí Libavského sedla a ještě dál“, 2010 či „Počátky základního uměleckého školství na Broumovsku“, 2018.

Jako již renomovaná badatelka v oblasti historické regionalistiky byla Ludmila Štěpánová přizvána k práci na třech podstatných dílech, která názorně dokumentují nezpochybnitelnou kvalitu východočeského okruhu historiků. Nejprve se jednalo o dějiny Žďáru nad Metují,³⁾ do jejichž zpracování sepsala či se podílela na kapitolách, případně podkapitolách o Žďáru nad Metují ve světle urbáře, berní ruly a tereziánského katastru, podala časový sled zdejších rychtářů a přehled představených a starostů obce v letech 1850 až 2009, zejména se však věnovala hospodářskému vývoji obce v oddílech o zemědělství, řemeslech, živnostech a průmyslové výrobě. Následně se stala spolupracovnicí na knize „Historie a současnost podnikání na Náchodsku“ s texty o textilní výrobě, kovovýrobě, dřevozpracujících řemeslech a podnicích aj., těžbě a zpracování nerostných surovin či dopravě. Závažná byla její participace na rozsáhlých reprezentativních dějinách Kostelce nad Orlicí, v jejichž zevrubné monografii je autorkou či spoluautorkou kapitol a subka-

³⁾ Michal Bureš a kol., *Žďár nad Metují*. Žďár nad Metují 2009, 256

pitol o osobnostech města, jeho dějinách v letech 1918–1948, o spolkovém hnutí v lokalitě v 19. a 20. století, o školství, řemeslech, průmyslu, městských a finančních institucích.

Za její kolegy a přátele jí přejeme k významnému životnímu jubileu hodně elánu, vytrvalosti a sil do boje se zákeřnou chorobou, která ji v poslední době postihla. Všichni doufáme ve šťastný konec tohoto zápasu, aby se ještě dlouho mohla těšit ze svých vnoučat, jejichž výchova ležela především na jejích bedrech, i z přátelských kontaktů s kolegy a přispěla dalšími hodnotnými pracemi historii – disciplíně, do níž sama iniciativně vstoupila jako archivářka „polem pracující“ a prokázala v ní svůj talent a schopnosti.

Jiří Novotný – Jiří Šouša

Vyslovené přání se žel nesplnilo a již nesplní, neboť na počátku jara 2023 nás paní archivářka a historička Ludmila Štěpánová navždy opustila.

Čest její památce!

Vzpomínka na PhDr. Stanislavu Kovářovou

Ve středu 12. dubna po krátké a těžké nemoci zemřela emeritní vedoucí olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě Stanislava Kovářová. Narodila se 22. dubna 1956 v Novém Jičíně, ale její dětství bylo spojené s vesničkou Tichá na Novojičínsku. Chodila tam na základní školu, na gymnázium pak do Frenštátu pod Radhoštěm. V roce 1975 odešla studovat neučitelský obor historieněmčina do Olomouce, který úspěšně absolvovala v roce 1980. Jednoletou odbornou stáž v kabinetu regionálních dějin na Filozofické fakultě Univerzity Palackého, pod vedením prof. Josefa Bartoše, ukončila v roce 1981 obhájením titulu PhDr. Pracovala jako

odborná referentka v ústřední knihovně Filozofické fakulty (1981–1987). V letech 1983–1985 absolvovala postgraduální studium na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor knihovnictví a bibliografie. 1. září 1987 nastoupila jako odborná asistentka na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, obor české dějiny. V rámci své vědecké aspirantury pracovala na tématu Historiografie na staré olomoucké univerzitě.

V roce 1991 nastoupila do olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě a po deseti letech se stala její vedoucí. Olomouckou pobočku vedla 20 let, do důchodu odešla 31. prosince 2021.

V archivu se cítila dobře, do její správy patřily mj. hojně vytěžované fondy Univerzity Olomouc a Sběrka matrik Severomoravského kraje. Pořádala několik velkých fondů velkostatků, např. velkostatek Hukvaldy, jehož součástí jsou i písemnosti vesničky Tichá, která zůstala v jejím srdci a do níž se často vracela. I když jí administrativa ve vedoucí funkci ubírala čas, stále se věnovala psaní odborných a publicistických článků s tématem regionálních dějin, hlavně jejího milovaného Hukvaldska.

Ráda se potkávala s kolegy a přáteli a to nejen na našich profesních setkáních. Inspirativní byla nejen její odbornost, ale hlavně vstřícný a vlídný přístup, který budeme všichni postrádat.

Hana Štěpánová Seichterová

LITERATURA LITERATUR BOOK REVIEWS

Miscellanea Historico-Archivistica, Tom XXIX. 2022. Wydawnictwo DiG, Warszawa 2022, 330 s., ISSN 0860-1054, ilustrace

Příspěvky v loňské ročence vydávané Hlavním archivem starých akt ve Varšavě (*Archiwum glówne akt dawnych – AGAD*) nemají tentokrát jednotné téma.

První příspěvek z pera historika varšavské univerzity Krzysztofa Kossarzeckého je věnován posádce knížete Bogusława Radziwiłła v Šlucku v letech 1654–1668. Studie se zabývá německým plukem sídlícím v tomto polském, dnes běloruském, městě v době válek polsko-litevského soustátí s Moskevskou Rusí a ukrajinskými kozáky. Autor se soustřeďuje na strukturu jednotky, jejího důstojnického sboru, zkušenosti velitelů i průběh služby v posádce. Další část studie řeší především otázku financování této královské jednotky po porážce polských sil v roce 1655. Kniže řešil problém nejprve navýšením odvodů z města a svých statků, nedostatek prostředků však posléze vedl k postupné redukci posádky a její role. V závěru sledovaného období se činnost pluku omezovala jen na výkon policejních funkcí a důstojnictvo přijímalo administrativní úkoly.

Małgorzata Koška z AGADu se věnuje osudům původně jezuitského majetku v první polovině 19. století, a to na příkladu velkostatku Białołęka nedaleko Varšavy. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 měl podle rozhodnutí sejmu z roku 1774 jezuitský majetek sloužit vzdělávacím účelům. Měl být pronajat šlechtě, která měla z majetku odvádět každoroční rentu. Prvním držitelem panství Białołęka byla rodina Szamockých, která na tomto území prováděla kolonizaci a založila několik vesnic. V roce 1810 majetek převzal Alexandr Pruszk. Vedl soudní spory s kolonisty, které se snažil z půdy dostat. Podobně žaloval

školské orgány na panství a usiloval o redukci poplatku. V roce 1840 byl obviněn ze zruinování panství, přestože nakonec podpořil další kolonizaci a pomocí drenáží přeměnil část neúrodné půdy v pole a louky. Majetek byl nicméně nucen prodat Mikolaji Teniszewovi. Studie ukazuje, že to bylo především striktní dodržování zákonů z roku 1774, které způsobovalo hospodářský úpadek majetku získaného po jezuitách. Situaci měla napravit nová legislativa z roku 1823, ta však byla vetována carem Alexandrem I. Situace se tak zlepšila až s novým zákonem z roku 1849, který umožnil získávat tyto statky do vlastnictví a brát na ně hypotéky.

Alicja Kulecka z varšavské univerzity se na základě analýzy korespondence Elizy Krasínské snaží ukázat sociální opory hnutí za obnovu Polska v letech 1861–1864, období počínajícího vlasteneckými demonstracemi a končícího lednovým povstáním roku 1863. V korespondenci Krasínské se odráží postoje bohatých vlastníků půdy, kteří neschvalovali násilné formy boje a dávali přednost evolučním metodám. Korespondence však především obsahuje cenné popisy událostí, např. pohřbu pěti padlých z mírových demonstrací ve Varšavě, smířlivé politiky Alexandra Wielopolského, pokusů o atentáty na Alexandra Lüderse a velkovévodu Konstantina, odchodu do exilu Andrzeje Zamojského a ruských represí po potlačení povstání.

Studie Łukasze Chrobaka z Muzea v zámku Łańcut podává přehled dějin vzniku rodinných svazků knížat Lubomirských v letech 1895–1927. Je dokladem tendence typické pro vývoj polské šlechty na přelomu 19. a 20. století. Cílem tohoto sjednocování bylo pozvednutí prestiže rodu, katolické víry a zlepšení možností pomoci mezi jednotlivými členy těchto velkých rodů.

Vznik tohoto uskupení umožnil nejen opravu zámku Nowy Wiśnicz a výstavbu kaple sv. Růženy Limské v Krakově, ale také vznik cenného rodového archivu a záchranu řady polských historických památek.

Jan Tyszkiewicz z varšavské univerzity se ve své studii zaměřil na badatele a další uživatele z Hlavního archivu starých akt v období druhé polské republiky. Studie ukazuje mimořádný zájem polských historiků z univerzit ve Varšavě, Vilně i Lvově. Nemenší byl zájem orientalistů o prameny v turečtině a arménštině. Přestože v badatelně archivu bylo jen 20 míst, ročně archiv navštívilo 80 až 150 badatelů.

Ročenka dále obsahuje řadu edic historických dokumentů a pramenovědných studií. V kontextu této recenze je možno zmínit snad jen jedinou. Studii Piotra Szlanty z polského vědeckého institutu Akademii nauk ve Vídni nazvanou „*Bizarní sekta v očích habsburských diplomatů. Příspěvek k historii mariavitismu v letech 1906–1914.*“ Szlanta ukazuje, jak bedlivě sledovali rakouští diplomaté ve Varšavě od roku 1906 vývoj mariavitského náboženského hnutí, jeho rozkol s katolickou církví a vznik Starokatolické církve mariavitů. Zatímco carské orgány viděly ve vzniku hnutí příležitost k dalšímu rozdělení polské společnosti, rakouští diplomaté naopak podporovali tradiční katolickou církev a s uspokojením kvitovali úpadek tohoto náboženského hnutí po roce 1907. Zjevným důvodem byla obava z šíření hnutí mezi chudé rolnické vrstvy v rakouské části Polska.

Sborník si nepochybně zaslouží pozornost českých archivářů a historiků zabývajících se dějiny střední a východní Evropy.

Michal Wanner

Halina Dudala, Instrukcje różnych urzędów zakonnych. XVII – wieczna instrukcja organizacji klasztoru karmelitanek bosych, Edycja źródłowa wraz z komentarzem, Warszawa, Ar-

chivum główne akt dawnych (AGAD) 2022, ISBN 978-83-963851-5-4, 115 s., ilustrace, poznámky, bibliografie

Profesorka archivnictví a pomocných věd historických Halina Dudala působící v Institutu historie a archivních věd na Pedagogické univerzitě národní osvětové komise v Krakově je dobře známá i v našich odborných kruzích. Dlouhodobě se zabývá kromě několika archivních odborností především církevními dějinami a dějinami Slezska. V recenzované publikaci se již potřetí vrátila k dějinám kláštera bosých karmelitek v Krakově.

Klášter sv. Martina sídlící na Grodzské ulici byl první ženskou nadací v Polsku Řádu Panny Marie Karmelské, reformovaném v 16. století sv. Terezy z Ávily a svatým Janem od Kříže. Bosé karmelitánky přišly do Krakova ze Španělského Nizozemí, z Lovaně, Monsu a Antverp v roce 1612 a sídlily ve svém původním sídle až do zrušení kláštera v roce 1787. Tehdy byly dokumenty kláštera přeneseny do archivu druhého kláštera jeptišek stejného řádu v Krakově, archivu kláštera sv. Terezy od Ježíše a sv. Jana od Kříže v okrese Wesoła.

Profesorka Dudala se dějinám kláštera věnuje již delší dobu. V roce 2021 věnovala dějinám klášterního archivu první studii (*Hic liber in archivio conventus asservandus czyli o archiwum klasztoru św. Marcina karmelitanek bosych w Krakowie (1612–1655), Archiwa – Kancelarie – Zbiory, Nr. 12 (14) / 2021, s. 145–165*). Následně vytvořila inventář archivního fondu kláštera (12,5 bm) skládající se ze 190 archivních jednotek rozdělených do 10 sérií odrážejících v úplnosti každodenní život komunity zcela oddané askezi a kontemplaci (*Inwentarz zespołu akt klasztoru pw. św. Marcina siostr Karmelitanek Bosych w Krakowie, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 119 (2022), s. 81–130*).

V recenzované publikaci profesorka Dudala připravila komentovanou edici věčné instrukce

o organizaci kláštera. Dr. Hubert Wajs, ředitel AGADu, na propagačním setkání 17. ledna 2023 trefně přirovnal tyto instrukce ke klíčové dírcce, kterou můžete nahlédnout do světa zamčeného za ohradou (ve skutečnosti byl klášterní archiv uchovávaný podle publikovaných pravidel v truhle zamčené třemi klíči). Rukopis je souborem pokynů upřesňujících funkce, postavení a každodenní povinnosti jednotlivých jeptišek, od abatyše po zahradníka a sestru zastávající tzv. skromný úřad, tedy sestru, která se starala o čistotu a toalety. Současně ukazuje, jak probíhaly nejrůznější činnosti v klášteře, od chodu kanceláře, přes péči o zahradu až po umývání jídelních misek či četnost a podobu holení.

Edici předchází rozsáhlý úvod, ve kterém autorka nejprve líčí dějiny řádu nejsvětější Panny Marie z hory Karmel. Poté se zabývá doklady interních pravidel karmelitánského řádu staré observance i v reformované podobě. Třetí část úvodu je věnována autorství a okolnostem vzniku rukopisu a jeho obsahu. V závěru úvodu najde čtenář přehled použitých edičních pravidel.

Edice zpřístupňuje významný dokument dokládající každodenní praxi v doposud nepřilíši zkoumaném prostředí ženského řeholního řádu. Jako taková si nepochybně zaslouží pozornost českých, moravských a slezských historiků.

Michal Wanner

Karel Maráz (ed.), *Mikulovské kolejní kabinety pomocných věd historických III*. Brno, Nakladatelství PhDr. Ivo Sperát 2020. 281 s., ISBN 978-80-87542-34-7

Sborník z mezinárodní konference zaměřené na oblast pomocných věd historických, která se konala na začátku listopadu 2018, přináší již třetí výstup v podobě několika příspěvků pojednávajících převážně o soudobých tématech a interdisciplinárních výzkumech s přesahem do budoucích moderních trendů badatelů ve vybraných proble-

matikách. Pomocné vědy historické jsou probírány mimo jiné v příspěvcích věnujících se středověké a novověké diplomacie, důraz je kladen též na sfragistickou problematiku. Poslední příspěvek se zaměřuje na knihovědu a částečně kodikologii, jejichž předměty zkoumání jsou si blízké.

Konference se nesla v duchu připomínky Gelsia Dobnera, který nezanedbatelným způsobem ovlivnil řadu vědních oborů. Jelikož mezi nimi najdeme také pomocné vědy historické, zpracovali autoři sborníku rovněž odkaz tohoto významného piaristy a kněze. Výsledkem jejich práce je publikace s názvem *Z poznatků, výzkumných projektů, perspektiv a konfrontací v pomocných vědách historických*, v níž nalezneme příspěvky věnující se diplomacie středověku (výzkumu rožmberských padělků listin a listů, edičního zpřístupnění půhonných knih formou textově kritické edice a kapitoly zaměřující se na diplomatiku novověku (pasovou agendu Českého gubernia 18. století., rozpravy o písemné produkci českobudějovické konzistoriální kanceláře a o papežských listinách při obsazování úřadu brněnského biskupa do roku 1946.

S diplomatikou úzce souvisí sfragistika, i její stopu v Dobnerově díle nalezneme. Možnosti využití této vědní disciplíny jsou diskutovány již v první kapitole, která zkoumá vztah sfragistické sbírky Augusta Sedláčka ke sbírce typářů uložených v Archivu Národního muzea. Druhý příspěvek poté seznamuje čtenáře s dějinami a současností ukrajinské sfragistiky, s ohledem na sdílené projekty, ve kterých se angažují i čeští badatelé. Další studie se zabývá historickou rolí predikátu, který její autorka považuje za styčný bod různých oblastí mezioborového výzkumu. Ve svém novém pojetí problematiky zpracovává predikát na základě „konfrontace“ pramenů, přičemž využívá mj. archeologii, topografii či lingvistiku a přihlíží také k právním aspektům. Právem, respektive právní archeologii, která bývá v posledních letech

rovněž řazena mezi PVH, se pak zabývá předposlední příspěvek knihy.

Poslední kapitolu lze obsahově zařadit do knihovědy, s přesahy do kodikologie. Jelikož jejím tématem jsou osudy mikulovské piaristické gymnaziální knihovny, dostáváme se zpět k odkazu mikulovských piaristů.

Sborník uvádí příspěvek Karla Maráze *Rožmberská listinná, listová a pečetní falza 15. století v kontextu interdisciplinárních poznatků a edice moravských púhonnů*. Autor veřejnost seznamuje s tematikou rožmberských falz vytvořených na popud Oldřicha II., které zahrnují převážně padělký listin, listů a pečetí. Soubor dokládá největší falzátorský podnik ve středověkých dějinách na českém území. Padělký se poprvé začal zabývat v 90. let 19. století Valentin Smidt. Jeho analýza se později ukázala jako nepřesná, neboť se zaměřoval především na obsahovou stránku materiálu, zatímco jeho vnější charakteristiky neřešil. Na ně se později zaměřil až František Mareš. Ve druhé části příspěvku je přiblížena edice moravských púhonných a nálezových knih, které jsou využívány jako pramen zejména pro studium listin týkajících se žalob a soudní problematiky. Pokusy o kontinuální zpracování jsou v částech problematice a autor přináší nabízející se možnosti pro další zkoumání v budoucnu. Současná doba umožňuje implementaci široké škály metod (ultrafialové záření a infračervená lampa), a specifických rozborů (analýza inkoustů a pečetního vosku), které nabízejí přesnější výsledky výzkumu. Příspěvek Kristýny Ansorgové s názvem *Za prací, do lázní či za sňatkem. Pasové záležitosti v agendě Českého zemského gubernia ve 2. polovině 18. století* se věnuje problematice cestovních pasů v novověké diplomacie. Autorka na základě výzkumu převážně aktového materiálu mapuje fungování nejvyššího zeměpanského správního úřadu – Českého zemského gubernia. Na několika reprezentativních vzorcích je ilustrován chod kanceláře a úřednické činnosti. Při komparaci různých kate-

gorií žadatelů lze sledovat jednotlivé postupy úředníků a následné povolování či nepovolování vycestování, které rekonstruuje fungování instituce, a možné „zemské zájmy“, které autorka připouští. Pozornosti by neměla uniknout ani možnost náhledu do životních příběhů žadatelů, které v kontextu spisového materiálu ilustrují jejich osudy, a tím si bezpochyby zasluhují pozornost.

Konzistorní kancelář v Českých Budějovicích a její písemná produkce v letech 1785–1885 z pera Lenky Martínkové přibližuje na svou dobu inováční a řádně pracující kancelář, která svou prací v mnohých ohledech odpovídá soudobému způsobu práce i v jiných částech rakouské monarchie. Pracovníci kanceláře měli pevně stanovenou pracovní dobu od pondělí do soboty v časech od 9 do 12 hodin a od 15 do 18 hodin. Výjimkou byl kurzor, který měl na starosti zásilky, a sluha, vykonávající delší pracovní pochůzky. Zajímavostí je, že úředními dny byly úterý a čtvrtek, nikoliv pondělí a středa, jak jsme od roku 1850 zvyklí až dodnes. Z diplomatického hlediska byl způsob úřadování, oběh a manipulace se spisy velmi organizovaný. Úředníci užívali klasickou evidenci, kdy jednotlivé administrativní úkony spojené s úřadováním vedly ke zjednodušování písemné produkce i ke zvýšení operativnosti kanceláře, které umožňovalo efektivnější implementaci požadavků veřejné správy. Hmotné a finanční zabezpečení konzistorní kanceláře bylo plně hrazeno z dotací (český Náboženský fond), což se později potvrdilo jako problematické a nedostatečné. Nezbyvaly tak prostředky pro inovace a koncem 19. století již byly nutné výrazné zásahy do fungování kanceláře, aby mohla veřejnosti nadále poskytovat kvalitní služby.

V textu *Papežské listiny v procesu obsazování úřadu biskupa brněnského od počátku do roku 1946*, kterému se věnovala Marie Plevová, je pozornost směřována k papežské diplomacie, ve které jsou představovány dva rozdílné směry. Jednak papežství ustupuje ze své dřívější politické

ctižádosti, zatímco se postupně přesouvá k nové etapě směřující ke svrchovanosti státní moci. Nejdůležitější papežské písemnosti, určené ke jmenování biskupů, jsou již od dob pozdního středověku tradičně připravovány formou bul, které reprezentují starobylost a vznešenost úřadu samotného. Autorka ilustrativně na jmenování brněnských biskupů deklaruje postupnou simplifikaci a aplikaci modernějšího, stručnějšího typu písemnosti *breve*, která, ačkoliv plní svou komunikační funkci, nedosahuje reprezentativnosti typické pro slavnostní buly. Plevová je označuje jako určitý kompromis, kdy se papežská kancelář navrácí k váženější formě bul. Přesto se jejich množství postupně redukuje a dochází k rozvoji modernějšího typu novodobých písemností.

Ve studii Vitalije Perkuna *Ukrainska sfragistika, jej specifiky i perspektywy* je věnována pozornost sfragistice na Ukrajině od 19. století do současnosti. V kontextu historického vývoje této pomocně vědní disciplíny autor analyzuje současná témata včetně problematiky materiální podpory umělecké tvorby. Perkunovi se podařilo srozumitelně představit výsledky dosavadního výzkumu a nabídnout možné nové metodologické perspektivy sfragistiky.

Následující příspěvek zůstává u tématu sfragistiky. Jeho autor, Jan Hanousek, se v něm zabýval sfragistickou sbírkou Augusta Sedláčka a jejím vztahem ke sbírce typářů Archivu Národního muzea. Část této cenné sbírky je uložena na Katedře pomocných věd historických a archivního studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Druhou část sbírky bychom našli mimo univerzitní půdu, a sice v Historickém ústavu AV ČR. Autor polemizuje nad možným scénářem získání artefaktů na akademickou půdu, mimo jiné poskytuje prostor evidenčním pomůckám a doplňujícím komentářům, které tvoří součást sbírky. Výzkum seznamuje čtenáře s užitými materiály a technikou výroby. Vzhledem k značnému objemu sfragistického materiálu, který je potřeba analyzovat, sbírka

dosud nenabyla své finální podoby a výzkum tedy není ukončen, Hanousek však s pomocí katalogového typu obrazové přílohy předkládá některé již zpracované artefakty a hovoří také o praktických otázkách, které se týkají způsobu uložení sbírky.

V pořadí sedmým příspěvkem jsou *Predikáty pánů z Krumlova. „Svár“ historie s archeologií a pomocnými vědami historickými*, který předložila Zlata Gersdorfová. Text se zabývá mezioborovým výzkumem šlechtických predikátů. Jednalo se o přídomky, které se připojovaly ke křesťm jménům (tzv. doplňková jména). Nejčastěji se s nimi setkáváme u vyšší společenské třídy v období středověku. Autorka na základě interdisciplinárního výzkumu dospívá k závěru, že predikáty nejsou spolehlivým ukazatelem vazby dané osoby na určitou lokalitu a na jejich základě lze vytvářet pouze domněnky, které musí být ověřeny jinými způsoby. Gersdorfová rovněž upozorňuje, že je v jednotlivých případech potřeba zjistit, na základě čeho byl predikát udělen, a zda k tomu došlo z popudu nositele či jiné osoby.

Karel Schelle ve svém příspěvku *Minulost, současnost a budoucnost právní archeologie* poskytuje komplexní náhled na stěžejní díla literatury a prameny vztahující se k právní archeologii. Jak název napovídá, autor se zabývá tematikou této pomocné vědy historické, která je podložena písemnými a hmotnými prameny uplatňujícími zvykové právo. Výhledově nelze zcela určit, kam tato nová pomocně vědní disciplína bude směřovat a jak se bude dále rozvíjet.

Sborník uzavírá opět studie Karla Maráze, *Knihovní fond piaristů v Mikulově, Aktuální poznatky a perspektivy*, která umožňuje čtenáři nahlédnout do knižní kultury, primárně vědního oboru knihovně, který poskytuje ucelený soubor bibliografických údajů. Text se zabývá rovněž jejím vztahem k další pomocně vědě historické, která s ní do určité míry souvisí – kodikologii. Tato vědní disciplína má úzkou spojitost s piaristickou kolejí a gymnáziem v Mikulově, jejichž knihovny jsou

dlouhodobým předmětem autorova zájmu a obsahují podle něj zajímavé zdroje informací, které byly v dosavadním výzkumu, omezujícím se zpravidla jen na obsah knižního fondu, opomíjeny. Stranou pozornosti tak zůstalo hned několik typů cenných pramenů známých nejen z diplomatického prostředí. Jedná se například o archivní materiály, informační zdroje vydané tiskem či různé další tištěné práce, inventáře, i kroniky, z nichž mohou badatelé čerpat poznatky. Badatelský zájem nefiguroval ani v gymnaziální piaristické bibliotéce. Autor se tak vydává na cestu dosud nevyužitých archivních pramenů a literatury, včetně příznačného užití digitalizovaného soupisu knihovního piaristického fondu, který se nachází v mikulovském Regionálním muzeu. Ve snaze o ucelené porozumění dějinám obou biblioték zhodnocuje historické proměny, osudy knihoven v dobách, kdy se těšily prestižnímu postavení, až po výrazný úpadek během 19. a 20. století, který byl způsoben zejména ekonomickými problémy. Obě bibliotéky utrpěly značné ztráty knihovního fondu, mnoho jednotek bylo zničeno při stěhování, nebo pro ně v nových lokacích nebyl dostatek prostoru. To se odrazilo v nevyhovujících podmínkách uložení, jak se ukázalo při přesunu do nového depozitáře, kdy se zjistilo poškození způsobené například nadměrnou vlhkostí vzduchu. Přestože se fondy nedochovaly v plném rozsahu a kvalitě, jedná se o velmi pestré sbírky, mezi nimiž bychom našli nejen klasická díla, ale i odborné publikace či blíže neurčené zahraniční tituly. Závěrem lze konstatovat, že na cestě k poznání dějin těchto knihoven jsme teprve na začátku, autor však nastiňuje perspektivy dalšího výzkumu a nabízí možnosti, jak dosavadní poznatky prohloubit.

Nikola Poláková

Biografický slovník slovenských archivářov. Bratislava, Spoločnosť slovenských archivářov a odbor archivov a registratúr Ministerstva

vnútra Slovenskej republiky 2023, 914 s., ISBN 978-80-89051-97-8

Slovenský biografický archivní slovník, který je předmětem této recenze, měl dlouhou genezi svého vzniku. Pod dojmem biografických slovníků vydaných v České republice, Německu a Polsku vznikl v roce 2008 první systematický výzkum pod vedením Zuzany Kollárové, tehdejší předsedkyně Společnosti slovenských archivářů, který podpořila jak tato společnost, tak odbor archivů a registratur MV SR. Shromáždění biogramů však bylo přerušeno v roce 2010 a obnoveno až v roce 2017 z iniciativy Henriety Žažové, členky revizní komise společnosti. V téže době vznikla aplikace použitá ke sběru dat a k efektivnímu zpracování výsledků. Současně bylo rozhodnuto, že biografickému slovníku budou předcházet kapitoly z dějin archivů a archivnictví na Slovensku, od jejich vzniku do roku 2018. V důsledku tohoto rozhodnutí nyní vznikla první komplexní syntéza dějin slovenských archivů a archivnictví. Současně bylo rozhodnuto o vytvoření solidní bibliografie a doplnění kapitol anglickým resumé. Redakce biografické části slovníku se ujali Henrieta Žažová a Štefan Hrivniák. Celkem se jim podařilo shromáždit 915 hesel, které vypracovalo 294 slovenských archivářů a historiků.

Redakčních prací se ujalo 14 slovenských archivářů dobrovolníků, kteří revidovali správnost údajů, doplňovali a aktualizovali hesla a upravovali data do dohodnuté podoby. Úprava byla nutná, protože zatímco hesla vytvořená v letech 2008 až 2009 vycházela ze struktury českého *Biografického slovníku archivářů českých zemí* (2000), po roce 2017 byla hesla přizpůsobena standardu projektu *Who is who in Archives Globally* Mezinárodní archivní rady (projekt iniciovaný v roce 2013, nyní opuštěný). Tato práce postupovala vzhledem k dobrovolnickému charakteru pomalu, a nebylo možno zrevidovat všechna hesla. Ta proto odrážejí stav od 1. září 2017 do 28.

února 2023. Přestože ambicí tvůrců bylo podchytit všechny archiváře a další pracovníky archivů s výjimkou administrativních, kteří působili na území dnešního Slovenska, a to bez ohledu na jejich národnost, jakož i slovenské archiváře působící v zahraničí, tento záměr se nepodařilo zcela naplnit. Obdobně jako v českých zemích část archivářů odmítla zařazení svých hesel do slovníku. Redaktoři rovněž připouštějí, že kvalita hesel je různorodá, ale to je obecný problém všech velkých kolektivních prací.

Jak již bylo konstatováno, prvních 286 stran tvoří dějiny archivnictví na Slovensku. Struktura textu je kombinací chronologicky a věcně pojatých kapitol s dějinami jednotlivých archivů a archivních institucí. Čtenář se tak může seznámit s dějinami uherských archivů, archivů katolické církve, stoličných archivů do roku 1849, župních archivů v letech 1849–1918, slovenských archivů v letech 1918–1945, 1945–1975 a 1975–1989. Do této struktury jsou vsunuty kapitoly věnované městským archivům v Bratislavě a Košicích. Následují kapitoly zasvěcené vývoji odboru archivů a registratur Sekce veřejné správy Ministerstva vnitra Slovenské republiky, Vědecké archivní radě, Slovenskému národnímu archivu, Slovenskému báňskému archivu v Banské Štiavnici, veřejným specializovaným archivům, katedrám archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty univerzity Komenského v Bratislavě a v Institutu historie Filozofické fakulty Prešovské univerzity v Prešově. Poslední kapitola této části knihy je věnována občanskému sdružení Společnost slovenských archivářů.

Pro českého archiváře má podstatnou hodnotu i výběrová bibliografie slovenského archivnictví do roku 2018, která je umístěna hned za kapitolami věnovanými dějinám slovenského archivnictví. Jakkoli jde o bibliografii výběrovou, je umístěna na dvou stovkách stran a její výhodou je podrobné věcné členění do jednotlivých subkapitol. Zachyceny jsou v ní všeobecné publikace o té-

matu, speciální bibliografie, bibliografie periodik, literatura k dějinám archivů a archivnictví, literatura k mezinárodním vztahům, k zahraničním archivům, organizaci slovenské archivní sítě, poradním archivním orgánům, výchově archivářů, vymezování archivních souborů, ediční a publikační činnosti, archivní teorii a terminologii, zpracování a zpřístupňování archiválií, výběru archiválií, archivním informačním systémům. Nechybí ani bibliografie k výstavám, technice a aplikacím používaným v archivech a jednotlivým osobnostem slovenského archivnictví.

V závěru recenze se sluší poblahopřát slovenským kolegům k vydání tohoto velkolepého díla, které v některých ohledech, především v části věnované dějinám archivnictví české archivy předstihlo. Navíc obsahuje obsáhlou bibliografii, která v českém archivnictví zoufale chybí. Jako u všech velkých prací, na kterých se podílí velký počet autorů, lze v knize najít dílčí nedostatky, pozitiva však jednoznačně převažují. Slovník si nepochybně zaslouží pozornost českých archivářů, a to mj. i proto, že vydání slovníku před českými archiváři nastoluje otázku, zda by nestálo za úvahu po téměř čtvrt století revidovat a aktualizovat Biografický slovník archivářů českých zemí.

Michal Wanner

Adam Perlakowski – Dariusz Rolnik – Filip Wolański (eds.), *Konfederacje staropolskie: Między obowiązkami przywilejami a prawem Rzeczypospolitej XVI-XVII w. Kraków, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka 2022, 270 s., ISBN 978-83-8138-404-9*

Recenzovaný sborník je věnován konfederacím, pozoruhodnému fenoménu polských dějin a bezesporu významné instituci veřejného života v polsko-litevském soustátí. Konfederace byly politické a vojenské svazy založené šlechtou, duchovenstvem a městy za účelem realizace vlastních záměrů nebo místo státní moci. V staletých ději-

nách polského státu jich vzniklo několik set, možná i tisíc. Šlo o svazky vznikající ve specifických situacích, které vyžadovaly mimořádné akce. Tradice vzniku konfederací sahá až do středověku a v raném novověku konfederace fungovaly po celou dobu existence Polské republiky. Jejich charakter se však vyvíjel a jen zdánlivě můžeme hovořit o stejném fenoménu v 16. a 18. století. Konfederace byly projevem zájmu o stát a jeho osud, i když mohly být motivovány náboženskými nebo ekonomickými zájmy. Recenzovaný sborník obsahuje 12 studií věnovaných různým konfederacím od 17. století do napoleonských válek. Ukazuje různorodost charakteru této instituce a představuje nejdůležitější otázky souvisejících s jejich fungováním.

Dariusz Makilla ve své úvodní studii stručně charakterizuje různé podoby této instituce a její vývoj v průběhu doby. Zabývá se jak legislativním postavením těchto institucí, tak jejich fungováním v době ohrožení, kdy do značné míry naopak suplovaly nedostatky ústavního systému a státu jako takového. Zaměřuje se především na vojenské konfederace, které zakládal král nebo které vznikaly v době bezvládní, a na jejich roli při volbě nového panovníka.

Tadeusz Srogosz ve své studii konstatuje, že analýza historiografie konfederací v polsko-litevském soustátí je komplexním úkolem, který bude vyžadovat další výzkum. Ukazuje, že vznik konfederací byl poměrně složitý a byl ovlivňován faktory politickými, ekonomickými i sociálními. Podává přehled výzkumu konfederací od konce 19. století dodnes, ukazuje ale i směry budoucího výzkumu a vypočítává elementy, které musejí doplnit současný stav poznání.

Edward Opaliński se zabývá Wiślickou konfederací z roku 1606. Wiślická konvence vznikla v kontextu Zebrzydowského (též Sandoměřského) povstání 1606–1607 proti králi Zikmundovi III. Vznik této konfederace vyvolal tlak na povstalice a pomohl ochránit důstojnost panovníka. V prů-

běhu událostí vznikly vlastně dvě konfederace, jedna povstalecká směřující proti státní moci a druhá naopak chránící panovníka, která později přijala jeho reformní program. Na tuto studii přímo navazuje příspěvek **Artura Goszczyńského** o stanovisku Sebastiana a Stanislava Lubomirských k povstalcům a jejich schopnosti využít situace k osobnímu prospěchu.

Paweł Duda se ve své studii zabýval událostmi Lvovské konfederace roku 1622, jak jsou líčeny v korespondenci papežského nuncia Cosima de Torres státnímu sekretáři papežského stolce. **Miroslaw Nagielski** uvádí obšírnou analýzu vzniku a počátku vojenské korunní konfederace z roku 1665, která se nalézala pod vedením Adama Ostrzyckého. Součástí studie je i edice dokumentu „*Soupis konfедераčních korouhví z 5. července 1665*“. **Alexandra Skrzypierz** popsala události v litevském vojsku po smrti Jana III. Sobieského a politické plány královny Marie Kazimirovny. Soudí, že právě panovnice stále za vznikem litevské konfederace a povstání, které mělo za cíl zbavit moci rodinu Sapiehů.

Adam Lisek popisuje události spjaté se saským obdobím polských dějin. Konkrétně analyzuje činnost malopolských vojenských konfederací vytvořených na podporu Stanislava Leszyńského v letech 1733–1734.

Tři studie jsou věnovány epoše stanislavovské a sklonku existence polsko-litevské unie. **Andrzej Stroynowski** popsal vznik sněmovních konfederací v době panování Stanislava Augusta Poniatowského, a jejich podíl na reformách polsko-litevského soustátí. **Witold Filipczak** podal přehled názorů na konfederace, jak se objevují v dokumentech sejmíků v době tzv. Trvalé rady v letech 1776 až 1788. **Dariusz Rolnik** se v souvislosti se vznikem targowické konfederace pokusil ukázat postavení polského státu v době jeho úpadku, a to na základě dokumentů posledního minského věvodu Adama Chmary.

Svazek uzavírá studie **Dariusze Nawrota** o Ge-

nerální konfederaci Království polského, která vznikla v souvislosti s Napoleonovým tažením do Ruska a s nadějemi na obnovení polské republiky s francouzskou pomocí.

Sborník se nepochybně dotýká zásadní instituce

v polských dějinách, přináší řadu významných poznatků, zároveň však ukazuje, že výzkum v této oblasti musí pokračovat.

Michal Wanner

Autoři tohoto čísla

Liudmyla Bozhuk, Ph.D., (History) Associate Professor National Aviation University Faculty of Linguistics and Social Communications; bozhedaj@ukr.net<mailto:bozhedaj@ukr.net

PhDr. Jiří Cukr, Státní okresní archiv České Budějovice, Rudolfovská 40, 370 01 České Budějovice; jiri.cukr@ceskearchivy.cz

PhDr. Martin Nekola, Ph.D., nezávislý badatel, odborník na problematiku československého pouno-rového exilu a krajanů ve světě; marnekola@gmail.com

PhDr. Jiří Novotný, Ph.D., CSc., Praha (emeritní hlavní archivář České národní banky)

PhDr. Nikola Poláková, Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; nikola.polakova@ff.cuni.cz

Mgr. Martin Rechterik, Archivní 4/2257, 14901 Praha 4 – Chodovec; martin.rechterik@nacr.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; rehacek@-soaplzen.cz

Yurii Smolnikov, Ph.D., (History) Associate Professor, National Aviation University Faculty of Linguistics and Social Communications ysmolnikov@ukr.net<mailto:ysmolnikov@ukr.net

Doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., Katedra PVH a AS, FF UK, Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; doc.Sousa@seznam.cz

Mgr. Hana Štěpánová Seichterová, Ph.D., DiS., Zemský archiv v Opavě, Sněmovní 2/1, 746 01 Opava; h.seichterova@ol.archives

Iryna Tiurmenko, Prof., Dr. of Historical Science, Head of the Department of History and Documentation of the Linguistics and Social Communications National Aviation University; tira@nau.edu.ua; mailto:tira@nau.edu.ua

Mgr. Lenka Vrchotová, Archiv České národní banky, Na Příkopě 28, 115 03 Praha 1; lenka.vrchotova@cnb.c

PhDr. Michal Wanner, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; e-mail: michal.wanner@mvcv.cz